

**GÖZETİM TOPLUMUNDA SİNOPTİKON ARACI OLARAK
TELEVİZYON: TARTIŞMA PROGRAMLARININ SÖYLEM
ANALİZİ**

Gülşah Yıldırım

141127202

Orcid: 0000-0002-3536-5638

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sosyoloji Anabilim Dalı

Sosyoloji Yüksek Lisans Programı

Danışman: Prof. Dr. Nurgün Oktik

İstanbul

T.C. Maltepe Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Aralık, 2019

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

.....'nın

.....
Başlıklı tezi .././20.. Tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek “Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca, Anabilim/Ana sanat Dalında Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik tezi olarak oy birliğiyle / oy çokluğuyla başarılı/başarısız olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı. Adı ve Soyadı	İmza
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Nurgün Oktik
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Şebnem Gülfidan
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Yalçın Kahya
	Bandırma Üniversitesi	

.....
Enstitü Müdürü

***NOT:** Bu sayfa, tez savunması yapıldıktan üç nüsha ıslak imzalı olarak alınır.

 maltepe üniversitesi	ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI	Doküman No	FR-178
		İlk Yayın Tarihi	01.03.2018
		Revizyon Tarihi	
		Revizyon No	00
		Sayfa	iii/93

Revizyon Takip Tablosu

REVİZYON NO	TARİH	AÇIKLAMA
00	01.03.2018	İlk yayın.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI

...../...../20...

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarından bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilmeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; çalışmamın Maltepe Üniversitesinde kullanılan “bilimsel intihal tespit programı” ile tarandığını ve öngörülen standartları karşıladığımı beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

(Islak İmza)

XXXX

Hazırlayan	Kalite Koordinatörü	Kurumsal Yetkili
İlgili Birim	Dr. Öğr. Üyesi Şafak GÜNDÜZ	Prof. Dr. Belma AKŞİT

(Doküman No: FR-178; Yayın Tarihi: 01.03.2018; Revizyon Tarihi: ; Revizyon No:00)

TEŞEKKÜR

Bu araştırma konusunun belirlenmesinden sonraki süreçte benden desteğini, ilgisini ve tecrübelerini esirgemeyen, en zor zamanlarda dahi bana inanmaktan vazgeçmeyip tez yazım süresince yanımda olan, sadece akademik alandaki değil hayata dair birikimlerini benimle paylaşan ve bana yol gösteren, tahammülü ve sabrı ile elimi hiç bırakmayan ve her sosyoloji öğrencisinin danışmanı olmasını isteyeceği nitelikte ve iyilikte olan tez danışmanım sevgili Prof. Dr. Nurgün Oktik'e çok teşekkür ederim.

Gerek ders döneminde gerek tez yazım aşamasında birçok fedakârlıkta bulunan ve imkanları zorlayan, yürümem gereken yolları bana kolaylaştıran sevgili eşime ve aileme çok teşekkür ederim.

Dünyadaki cennetim, hayatımın en anlamlı yanı olan biricik oğluma çok teşekkür ediyorum.

Gülşah Yıldırım

Aralık, 2019

ÖZ

GÖZETİM TOPLUMUNDA SİNOPTİKON ARACI OLARAK TELEVİZYON: TARTIŞMA PROGRAMLARININ SÖYLEM ANALİZİ

Gülşah Yıldırım
Yüksek Lisans Tezi
Sosyoloji Anabilim Dalı
Sosyoloji Yüksek Lisans Programı
Danışman: Prof. Dr. Nurgün Oktik
Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019

İktidar denilen olgunun gözetim araçlarından medya ve medyanın da hala etkisi ve yaygınlığı bakımından en önemli aygıtı olan televizyon, yalnızca bilgi ve enformasyon yayan, eğlendiren, boş zamanların geçirildiği izlenice aracı olarak değil, gerçeklikler oluşturan, toplumsal yaşamı biçimlendiren, bireyleri zihinsel olarak kurduğu toplumsal gerçekliklere dahil eden, kurgusal, dramatik ve tasarımılayıcı bir araç olarak varlığını sürdürmektedir. İktidar kendine ait dünya görüşünü, yaşam biçimini, inanç ve değerler sistemini, politik ve toplumsal anlayışlarının bir toplamı olarak ortaya çıkan ideolojisini, ürettiği söylemler ile televizyon aygıtını kullanarak kontrol mekanizmasını işletmektedir.

Bu çalışmada farklı toplumsal grupların sahip olduğu ideolojilerinin görsel medyanın önemli aracı olan televizyonun tartışma programı biçimindeki yayımında farklı ideolojilerin söylemler yoluyla nasıl kurulduğu ve yeniden üretildiği açıklanmaya çalışılmıştır.

Ele alınan iki farklı kanaldaki aynı konunun, karşıt ideolojiyi temsil eden farklı program katılımcılarıyla tartışılması, oluşturulan kavramsal çerçeve ve belirlenen eleştirel söylem çözümlemesi yöntemi yardımıyla incelenecektir.

Anahtar Sözcükler: İktidar, ideoloji, söylem, gözetim, panoptikon, sinoptikon.

ABSTRACT

TELEVISION AS A MEANS OF SYNOPTICON IN THE SURVEILLANCE SOCIETY: DISCOURSE ANALYSIS OF DISCUSSION PROGRAMS

Gülşah Yıldırım

Master Thesis

Department of Sociology

Sociology Programme

Advisor: Prof. Dr. Nurgün Oktik

Maltepe University Graduate School of Social Sciences, 2019

Television, which is the most important device in terms of the influence and prevalence of the media and the media, which is one of the surveillance tools of the phenomenon called power, is not only included as a means of entertainment, which emits knowledge and information. Indeed television, forms realities, shapes social life, and constructs mental realities of individuals. And it still continues to exist as a fictional, dramatic and designer tool. The ideology of power emerges as a sum of its own world view, lifestyle, beliefs and values system, political and social understanding. And with the discourse it produces, it operates the control mechanism by using the television device.

In this study, it was tried to explain how the ideologies of different social groups were established and reproduced through discourses in the broadcasting program of television which is an important tool of visual media.

The discussion of the same subject in two different channels with different program participants representing the opposing ideology will be examined with the help of the conceptual framework established and the method of critical discourse analysis.

Keywords: Power, ideology, discourse, surveillance, panopticon, synopticon.

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	iii
ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZ	v
ABSTRACT.....	vi
ÖZGEÇMİŞ	viii
BÖLÜM 1. GİRİŞ.....	1
1.1 Tezin Ele Aldığı Sorun/Sorunsal	2
1.2. Amaç	2
1.3. Önem.....	3
1.4. Varsayımlar.....	3
1.5. Sınırlılıklar	3
1.6. Kısa Literatür Bilgisi	3
BÖLÜM 2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	5
2.1. İktidar	5
2.2. İktidarın Aracı Olarak Aydınlar	8
2.2.1. Gramsci: Organik Aydınlar	8
2.2.2. Bourdieu: Medya Entelektüelleri Veya Fast Thinker'lar	11
2.3. İdeoloji	15
2.4. Söylem ve Analizi.....	18
2.5. Modernite	23
2.6. Küreselleşme.....	27
2.7. Gözetim Toplumu	28
2.8. Panoptikon	30
2.9. Sinoptikon.....	33
BÖLÜM 3. YÖNTEM.....	41
3.1. Araştırmanın Alanı	51
3.2. Kullanılacak Veri Toplama Araçları.....	52
BÖLÜM 4. ÇÖZÜMLEME.....	53
4.1.. Araştırmanın Uygulama Alanı ve Örnek Programlar	53
4.2. Habertürk TV: Türkiye'nin Nabzı Programı	53
4.3. CNN Türk TV: Ne Oluyor? Programı	66
4.4. Bulgular ve Yorumlar	76
BÖLÜM 5. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME.....	79
KAYNAKÇA.....	83

ÖZGEÇMİŞ

Gülşah Yıldırım
Sosyoloji Anabilim Dalı

Eğitim

Ls. 2008 İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi
Kamu Yönetimi Bölümü
Lise 2000 Ataköy Lisesi

İş/İstihdam

Yıl *Görev*

Mesleki Birlik/Dernek Üyelikleri

Yıl *Kurum*

Kişisel Bilgiler

Doğum yeri ve yılı : İstanbul / 1983 Cinsiyet: K
Yabancı diller : İngilizce (orta)
GSM / e-posta : 0532 340 21 83 / guulsah_2329@hotmail.com

BÖLÜM 1. GİRİŞ

Modernitenin temel ayaklarından rasyonalizm ile akıl, doğaya ve kendi sınırlarına hâkim olacak, bireysel isteklerin gerçekleşmesi de Tanrı'dan bağımsız olarak aklın kullanımı ile gerçekleşecektir. Rasyonel insan, akli ile karanlık olanı aydınlatacaktır. Aydınlanma düşüncesinin mirasını alan modernitenin akla ve bilime olan inancı ile evreni anlama, kavrama ve ona egemen olma arzusu ile bilimin yeni bir toplum kurmada başat rolü teknolojinin gelişmesiyle sonuçlanmıştır. Büyüyen ve gelişen teknolojik yatırım ve araçlar sonrası yaşanan siyasi, ekonomik, toplumsal krizlerle birlikte modernite düşüncesi sorgulanmıştır. Söz konusu olan akıl ve özgürlük mitleri parçalanmış ve araçsallaşan akıl yoluyla bireyin özgürleşmesini değil daha fazla denetim altına alınmasını sağlamaya dönük bir süreci işaret eder duruma gelmiştir. Modernitenin ortaya çıkardığı araçsal akıl ile teknolojinin gelişimi iktidarın kontrol araçlarından olan gözetim uygulamalarının alanını da genişletmiştir. İktidarın denetim mekanizmalarından gözetim, modernite süreciyle birlikte organize olmuş, sistemleşmiş ve gündelik yaşamın içine dahil olmuştur. Gözetimin gündelik hayatın içine girmesi iktidar denen gücün bireyler üzerindeki kontrol mekanizmalarının yayılımını ve etkisini ne kadar arttırdığını ifade etmektedir. Modernite deneyiminin küreselleşme olgusuyla birlikte geldiği noktada gözetimin çeşitliliği ve heryerdeliği bireyi özneleştirerek nesne konumuna getirmiştir. Gözetim altındaki bireyler iktidara bir veri oluşturmaktan fazlası olmadığı gibi şekillendirilmesi ve yönetilmesi gereken kitleliliği ifade etmektedir. Gözetim olgusunun yarattığı yeni toplum tipinde medya bu gözetim pratiklerinin uygulandığı alanlardan biridir. İletişim teknolojilerindeki gelişmeler ile kitleli medya yeni bir toplumsal yapı ortaya koymaktadır. Bu medya araçlarından televizyon ise kendi sinoptikon özelliği nedeniyle bu yeni toplumsal yapıda izleyici toplum yaratmıştır. Çok olanın azı izlemesi anlamına gelen sinoptikon, televizyon aracılığıyla iktidarın bir biçimlendirme, yönlendirme, yönetebileceği kitleyi oluşturma tekniğidir.

1.1 Tezin Ele Aldığı Sorun/Sorunsal

Sosyal Bilimler açısından; toplumsal denetim ve kontrolü sağlamak için, toplumsal ilişki ve eylemlerin izlenmesi ile sağlanan gözetim, küreselleşme sürecinde gelişen teknoloji ve medya sistemleriyle yoğunluk kazanmış ve yaygınlığı artmıştır. Yeni toplumsal gözetim ve denetim mekanizmaları ile iktidar denen gücün bireylerin bireyseliğini ortadan kaldıran ve onları daha büyük kitlelere dahil ederek nesne olarak konumlandırması ve böylelikle homojen bir toplumsallık üretmek istemektedir. Bireylerin özneleşmeleri ile nesne konumuna yerleşmeleri dolaylı olarak iktidarın üreticisi olmaları demektir. Özneler üzerinden yeniden üretimini gerçekleştiren iktidarın toplumsal yaşamı kuşatmışlığı ise ideoloji yoluyla olmaktadır.

1.2. Amaç

Buradaki amaç, televizyonun ‘sinoptik’ karakteri bağlamında medyanın bir gözetim aracı olarak toplumsal inşa görevini nasıl gerçekleştirdiği ve denetimi nasıl sağladığının incelenmesidir. İktidarın gözetim araçlarından medya, toplumdaki bireylerin denetlenmesini dışardan dayatıcı bir eylem ile değil, bireyleri ideolojik ve söylemsel olarak inşa eden bir güç olarak denetimi sağlamaktadır. İdeolojilerin ürettiği söylem yapılarında nesne konumunda olan birey, iktidarın medya gözetimi eyleminde de bir veriden fazlası değildir.

Medya, ‘televizyon özelinde’ seyirci toplumunun oluşturulduğu ve üretilen söylemler ile bireylerin bireyselliklerinin korunduğu değil, onları özneleştirerek söyleme kattığı iktidarın gözetim aracı olarak vardır. Televizyonun da kendi doğası gereği izleyenleri sadece izlemek ve alımlamak üzere pasifize eden ve belli teknikler kullanılarak homojenize bir toplumsallık yaratan etkisi ortaya konulmak istenmektedir. Amaç, televizyonun kullandığı teknikleri incelemek değil ne için ve ne adına kullanıldığını göstermektir. İktidarın yönetilebilir kitleyi oluşturmasında ve yeniden üretmesi sürecinde kullandığı medya aktörleri ile bunu nasıl gerçekleştirdiği önemlidir. Medya tarafından yaratılan kitlelilik, farklı söylem türlerinde bireyselliği yıkan ve daha fazla kitlelilik yaratan araçlara sahiptir. Bu araçlardan televizyonda söylemin

ruhu olan ideolojilerin de söylem olarak nasıl yeniden üretildiği gösterilmeye çalışılacaktır.

Ele alınan kimi teori sahibi ve düşünürlerin farklı yaklaşımları ve oluşturdukları kavramlar ile iktidar olgusu düzleminde toplumsalın nasıl üretildiği ortaya konmaya çalışılacaktır.

1.3. Önem

Belli tarihlerde gerçekleşen tartışma programlarının söylem çözümlemesi yapılırken iki farklı görüşün, tarihi ve ideolojik birikimle kemikleşmiş olan tarafların, seçili bir metin olarak ele alınan bir yasa taslağı düzenlemesi üzerinden söylem biçimlerinin incelenmesi, seçilmiş olan konu ve soru bağlamında anlam bütünlüklerinin ve ideolojilerinin ortaya konulması programın gerçekleştiği döneme ilişkin veri oluşturmak bakımından önemlidir.

1.4. Varsayımlar

Küreselleşme ile birlikte toplumsal gözetim ve denetim aracı olarak medya önem kazanmış, belirleyici olmuştur. İktidarın gözetlemeyi ve denetlemeye medya araçlarından televizyonun sinoptik karakteriyle nasıl sağladığı ve nasıl bir toplum kurguladığından hareketle açıklanmaya çalışılacaktır.

1.5. Sınırlılıklar

Türkiye'deki en çok izlenenlerden iki tanesi olan televizyon kanallarında yayınlanan iki tartışma programı ve orada bulunan katılımcıların söylemlerinden hareketle çözümleme ve yorumlama yapılmıştır.

1.6. Kısa Literatür Bilgisi

Televizyon üzerine yapılan birçok tez çalışması bulunmaktadır. Bunları üç gruba ayırmak mümkün görünüyor. Bir grup çalışma televizyon reklam ve dizilerinin aile üzerindeki etkileri ve kültürü dönüştürm gücü olarak ele alınırken diğer çalışmalar kadının televizyonda nasıl temsil edildiğini inceleyen feminist yaklaşımla ele alınan çalışmalar vardır. Bu tez konularından üçüncü grup ise haber programlarının gerçeklik algısı ve dil çözümlemesi üzerine odaklanmıştır.

Gözetim toplumu çalışmalarında ise tarihsel olarak ele alan çalışmalarla özellikle yeni medya ve enformasyon teknolojilerindeki gözetim çalışmaları bulunmaktadır.

Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal TEZ Merkezi 'nde internet üzerinden yapılan taramaya 2003 – 2015 yılları arasında yapılmış bu çalışmalardan yedi tanesi yüksek lisans tezi iken iki tanesi doktora çalışmasıdır.

Bunun yanında bu konuda yazılmış otuza yakın makale bulunmaktadır. Bunlarda aşağıdaki örneklerle üç grupta toplanabilir.

1. Sevgi Kesim Güven tarafından 2006 yılında yazılan “Elektronik Gözetim Aracı Olarak İnternet” adlı makalesi

2. Barbaros Sönmez tarafından 2016’da kaleme alınan “Gözetim Toplumunun Tüketim Dinamikleri Bağlamında Yeniden Yorumlanması”na ilişkin bir inceleme

3. İpek Sucu 2011’de yazdığı “Gözetim Toplumunun Karşı Ütopya Yüzü: İktidar Güçleri ve Ötekiler” makalesidir.

4. Mehdi Keskin Eylül 2015’te yayınlanan “Görsel Medya ve Kamuoyu İlişkisi: Televizyonda Siyasi Tartışma Programlarının Söylem Analizleri” isimli tez çalışması.

BÖLÜM 2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. İktidar

İktidar kavramını değerlendiren çok farklı görüşler olmakla birlikte, iktidar en yalın biçimiyle “bir kişinin veya grubun başka kişi veya grubu etkileyebilme gücüdür” denilebilir. İktidar sahip olunan bir şey midir yoksa ilişkisel bir özelliğe mi sahiptir? Tek elden çıkan bir potansiyel erk midir yoksa taşıyıcılar vasıtasıyla mı iş görür? İktidarın doğasında çatışma özeliği var mıdır yoksa uzlaşmanın olduğu yerde de iktidardan söz edilebilir mi? gibi sorular ve verilen farklı cevaplar sayesinde birçok bakış açısına sahibiz. İktidar asimetrik bir ilişki olarak görülüyorsa bu ilişkiyi kavramsallaştırmanın başlıca üç biçimi; denetim, bağımlılık ve eşitsizliktir. Max Weber’in “bir toplumsal ilişki içindeki bir aktörün, hangi temele dayandığına bakılmaksızın, karşı koymaya rağmen kendi iradesini gerçekleştirme konumunda olma olasılığı” şeklindeki ünlü iktidar tanımının bunların üçüyle de bağdaştığını belirtmekte yarar var (Bottomore ve Nisbet, 2002: 633).

Asimetrik iktidar, belirlenmiş kişi veya gruplar üzerinde uygulanan yani onları iktidar altında tutan, tercihlerini sınırlayan ve riayetlerini sağlayabilendir. Bu iktidar tipinde iktidar belli sonuçlar yaratarak tahakküm sağlayabilen ve bu anlamda tabi olma, esaret ve kontrol üretebilendir.

Bachrach ve Baratz’ın iktidar tipolojilerinde ise zor, nüfuz, otorite, güç ve manipülasyon vardır. ‘Zor (kullanma)’ uygulaması, A ile B arasında çatışma olduğu varsayımıyla A’nın B’nin itaatini sağlamak için yoksunluk tehdidinde başvurması vardır. Nüfuz ise A’nın herhangi gizli veya açık tehdidinde başvurmaksızın B’nin eylemlerinde değişiklik yaratabilmesidir. Otorite söz konusu olduğunda ise B’nin A’ya riyeti değerler açısından A’yı makul görmesinde yatar. Aynı zamanda B’yi riayet edip etmeme konusunda bir seçim yapmaktan mahrum bırakmış olarak amaçlarını gerçekleştirir. Manipülasyonda ise riayet eden karşı karşıya kaldığı talebin kaynağı veya gerçek doğasının ayırdına varamadığından ötürü riayet etmeye hazırdır (Lukes, 2004: 39). Bu açıdan manipülasyon, iktidarın, iktidarını uyguladığını bir hazırlama, hazır etme stratejisidir. İktidar, iktidar uyguladıklarından çıkacak olası sonuçları da kontrol edebilir. İktidar, aktörlerin hoşnutsuzluk ve tepkilerini daha bu davranışlar ortaya

çıkmadan algıları ve tercihleri etkileyip engelleyerek kendini gösterir. Süreçlerin algılanışı ve değerlendirilişi üzerindeki bu etki aktörlerin kendi çıkarlarına olmayan durumları öyleymişçesine algılamayla sonuçlanabilir. Lukes'e göre; eğer A'nın empoze ettiği bir davranış ya da eylemi B kendi çıkarına olmamasına rağmen yapıyorsa, bu durumda A'nın B üzerinde bir iktidarı var demektir.

İktidarın amaçlanmış sonuçlar elde edebilecek aktif bir yapıya sahip olması, onun belli bağlamlarda hareket edebilen ve bağımlılık üretebilen yapısına işaret eder. İktidarın iktidar uyguladıklarıyla bu şekildeki ilişkisi kısıtlayıcı ve zor kullanma üzerinden temellenir; bu iktidar Althusser deyimiyile devletin baskı aygıtlarını içerir. Fakat bu sert gücün yanında ikincil bir güç olarak rızaya dayalı yumuşak bir güç söz konusudur ve bu da devletin ideolojik aygıtları tarafından uygulanmaktadır. Bu güçler farklı aygıtlar tarafından uygulanan farklı metodolojik unsurlara sahip, ama aynı iktidarın uyguladığı iki farklı form oluştururlar. Althusser'in devletin ideoloji üreten aygıtları olarak sınıflandırdığı bu kurumlar; dinsel DİA, okul DİA'sı (gerek özel gerek devlet okulların oluşturduğu sistem), aile DİA'sı, hukuk DİA'sı (hukuk hem baskıcı devlet aygıtına hem ideolojik devlet aygıtına dahildir.), siyasal DİA (farklı partileri içeren sistemdir.), sendikal DİA, haberleşme DİA'sı (basın, radyo, televizyon vb.), kültürel DİA (edebiyat, güzel sanatlar, spor vb.) (Althusser, 2014: 50- 51).

Althusser'e göre, bu aygıtlar egemen sınıfın ideolojisini üretirler. Bu açıdan Althusser'de iktidar, Marksist anlayışla sınıf iktidarındır. Buradaki DİA'ların işleyişi de üretim ilişkilerinin yeniden üretimini sağlamak amacıyla. Egemen sınıfların iktidarlarını yeniden üretmek için konumlandıkları egemen ideolojiyi iletişim DİA'sıyla yurttaşlara yayar. Althusser'e göre, ideolojiler son aşamada toplumsal biçimlenişler içinde düzenlenmiş üretim tarzları ve bu üretim tarzları çerçevesinde gelişmiş olan sınıf mücadeleleri tarihinden kaynaklanır. Fakat genel olarak ideolojinin tarihinin olmadığını da ekler. Bu önermesi doğrudan doğruya Freud'un "bilinçdışı ebedidir." önermesine bağlı olarak açıklar. Althusser, bu aşamadan sonra bir ideoloji teorisi sunmak için gerekli noktayı yakaladığı kanısındadır. İki tez önerir: İlki ideoloji bireylerin gerçek varoluşlarıyla aralarındaki imgesel ilişkiyi dile getirir. İkincisi ideolojinin varoluşu maddidir (Özbek, 2011: 152).

Althusser'i etkilemiş olan Gramsci, Marks'ın toplumsal formasyonunda altyapıyı oluşturan ekonomik ilişkilerin fazlaca öne çıkarılmasının, üstyapıya dair çözümlenmelerin ihmal ettiğini düşünür. Gramsci'nin de iktidardan kastı devlet iktidarındır. Bir devlet teorisyeni olarak niteleyebileceğimiz Gramsci'nin üstyapı kavramıyla da devlet iktidarını çözümlenmeye çalışmıştır. Altyapıyla üstyapının bütünlüğünü tarihsel blok oluşturmaları şeklinde ele alan Gramsci, bu iki yapının organik bütünlük oluşturan zorunlu bir ilişki olduğunu ifade etmiştir. "Açıklama, altyapı ile üstyapı arasındaki zorunlu karşılıklı ilişkide temellenir" (Gramsci'den akt. Özbek, 2011: 121).

Gramsci'ye göre üstyapı, ikili olarak politik ve sivil toplum alanlarından oluşur: politik toplum, zor araçlarını elinde bulunduran iktidarın bu araçlarla iktidar uyguladıklarını baskıladığı alanı ifade ederken sivil toplum; iktidarın meşruiyetini ve iktidar uyguladıklarının denetimini sağlamaya yarayan rıza araçlarının (kültür, eğitim, aile, medya, din, ahlak vb.) üretildiği alanı tanımlamaktadır. Bu iki toplum alanının araçlarının devlet iktidarınca tümüyle kontrol edilmesi ile iktidarın iktidar uyguladıkları üzerinde kurduğu tahakküm ve liderlik anlamına gelen 'hegemonya' durumu inşa edilmiş olmaktadır. Hegemonya, iktidarın rıza imalatı yaptığı sivil toplum alanında işlemektedir.

Gramsci, ekonomik ilişkilerde, yönetilen kesimlere tam hâkim olunmasında önemli rolü olan ve Althusser'in devletin ideolojik aygıtları olarak ta tanımladığı kitle iletişim araçları, hukuk, din, okul, aile vb. rıza oluşturacak kurumlarının etkisi asker, polis gibi zor unsurların etkisinden daha süreğen ve kalıcıdır.

İktidarın elinde bulundurduğu zor kullanma yetisi ve yetkisi, iktidarı uygulamada tek başına yeterli olamamakta, şiddet yoluyla dahi ele geçirilmiş alanda iktidarın devamlılığını ve meşruiyetini sağlamak için sahip olması gereken ikinci güç rızaya dayalı yumuşak gücü kullanmak zorunda kalacaktır.

Foucault'un iktidar analizinde ise Marksist kuramdan farklı olarak iktidar, yalnız devlet merkezli olarak baskıcı karakter taşımayıp, toplumsal ağlar içerisinde dolaşımda olan, sabitlenemeyen ve denetlenemeyen bir ilişki biçimi olarak ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar iktidar devlet kurumları aracılığıyla üretilse de işlerliğini ağlar içerisinde ve

toplumsal olarak yaygınlığıyla kazanır. Foucault'a göre, güç ilişkileri devletin sınırlarının ötesindedir ve hiçbir iktidar ilişkisi mutlak bir üstünlüğe sahip değildir. İktidarın ilişkiselliğinde gereken unsur iktidara yönelik meydan okuyucu veya onu yıkıcı olan gücün varlığıdır.

İktidar fenomenini özne sorunsalı üzerinden açıklamaya çalışan Faulcault, bir iktidar kuramı geliştirmek niyetinde olmasa da bireyi özne yapan iktidarın biçimlerini irdelenmiştir. Foucault'a göre, "bireyi kategorize edip bireyselliğiyle belirleyerek, kimliğine bağlayarak, ona hem kendisinin hem de başkalarının onda tanımak zorunda olduğu bir hakikat yasası dayatarak, doğrudan gündelik yaşamına müdahale eder. Bu, bireyleri özne yapan bir iktidar biçimidir. Özne sözcüğünün iki anlamı vardır: Denetim ve bağımlılık yoluyla başkasına tabi olan özne ve vicdan ya da özbilgi yoluyla kendi kimliğine bağlanmış olan özne. Sözcüğün her iki anlamı da boyun eğdiren ve tabi kılan bir iktidar biçimi telkin ediyor" (Faucault, 2014: 63).

2.2. İktidarın Aracı Olarak Aydınlar

2.2.1. Gramsci: Organik Aydınlar

Marksist literatürdeki üretim ilişkilerini ve bunun meydana getirdiği toplumsal sınıflar altyapı olarak kavramsallaştırılırken, üstyapı ideolojik ve siyasal öğelerden oluşmuş organizasyonu ifade etmektedir. Devlet siyasal anlamda üstyapının ana örgütünü oluşturmaktadır. Gramsci'nin tarihsel blok olarak adlandırdığı birlik ise altyapı ve üstyapının belli bir zaman ve mekânda oluşturduğu bütünlüğü açıklanmaktadır. Üstyapıya dahil olan sivil toplum, Marksist anlayışta altyapının ekonomik belirleyiciliği ile sınırlı anlaşılmasına karşın Gramsci sivil toplumun ideolojileri, felsefe, din ve moral değerleri kapsadığını düşünmektedir. İki yapının bütünleşmesi ile ortaya çıkan tarihsel blokta, bu bütünlüğü sağlayan ve üstyapıyı yöneten aydınlar zümresidir. Sivil toplumun temsilcisi olan aydınlar devletin zora dayalı gücünü değil, temelinde oydaşma ve rıza üretmeye dayalı yumuşak gücünü oluşturmaktadır. Kitleleri, halk yığınlarını iktidarın bu yumuşak gücü olan ikna etme, rızaya dayalı olarak yönetmesini, Gramsci hegemonya kavramıyla açıklamıştır. Hegemonya, üstyapının yönetebilme gücünü elinde tutmak isteyen iktidarın egemen ideolojisinin benimsenmesi ve sürdürülmesini sağlayan ve halkı sisteme dahil eden bir

egemen olma uygulamasıdır. Rızaya dayalı bu dahil etme pratiğinde okul, din, kültür, ahlak, medya, ideolojik araçlar hegemonyanın kurulmasını sağlayan üstyapı kurumlarıdır. Bu toplumsal kurumlar yoluyla kurulacak olan hegemonya, insanların düşüncelerinin üretildiği, biçimlendirildiği, reforme edildiği ve yeniden üretim süreciyle birlikte sistemde kalmasını sağlayan ve iktidarın yönetebilme gücünü ifade eder.

Gramsci'nin kavramsallaştırmalarda yola çıkış noktası, “elit bir azınlığın toplumun geri kalanına (sayısal olarak çoğunluğa) nasıl hükmettiği ve çoğunluğunda hükmedilmeyi ve yönetilmeyi nasıl kabul ettiği. Elit bir azınlık nasıl olur da zora başvurmadan çoğunluğu kontrol edebilmektedir? Gramsci bu sorunun cevabını hegemonya kavramında bulmaktadır. Marx, sosyalist bir devrimi haber verdiği halde nasıl oluyor da bir avuç kapitalist, toplumu kendi çıkarları doğrultusunda yönetmekte ve yönlendirebilmektedir? Çünkü bu azınlık ülkedeki temel kurum olan devlete ve onun organlarına ve kitle iletişim araçlarına sahiptir. Bu araçlar sayesinde azınlık çoğunluk üzerinde kontrol sağlamaktadır” (Yaylagül, 2014:109). Gramsci'nin hegemonya kavramı devlet organizasyonunu oluşturan sivil toplum alanına denk düşmektedir. Politik toplumun aksine sivil toplum, rıza ve iknaya dayalı, toplumsal konsensüsün oluşturulduğu alandır. Zor uygulayabilme gücüne sahip olan devletin, baskı yerine ikna etme stratejisini kullandığı sivil toplum alanında egemen sınıfın entelektüel ve kültürel anlamda üstünlüğü ve yönlendirici gücü bulunmaktadır. Egemen sınıfın sivil toplum alanına hakim olması kendi sınıf çıkarlarını da destekleyen hegemonya oluşturmaktan kaynaklanmaktadır. Hegemonyanın kurulması dinsel, kültürel, ideolojik kurumların toplumsal ilişkiler ile birlikte sosyal yaşamın tüm alanlarında gerçekleşmesi ile ortaya çıkmaktadır. Yönlendiren, biçimlendiren bir iktidar biçimi olarak hegemonya, üst yapıya ait olan ideolojik, ahlaki, dinsel, kültürel, eğitimsel gibi tüm araçlarla toplumsal denetimi sağlamaktadır.

Rızaya dayalı yönetmek demek olan hegemonyanın oluşmasında ve yeniden üretilmesinde aydınların önemini vurgulayan Gramsci, egemen sınıfın toplumsal hegemonyasının aydınlar sayesinde kurulduğunu ve devam ettirildiğini söylemektedir.

Gramsci, aydın kavramını sınıf ilişkileri dışında tanımlayan saf bilgi ve bilim yayan olarak görmek yerine sınıf ilişkilerine ve çıkarlarına göre hareket eden ve bu anlamda asla bağımsız olmadıklarını düşünür. Aydınlar, kapitalist toplumda altyapının

üstyapı ile ilişkisinde aracılık eden ve burjuva egemenliğini garanti eden unsur olarak var olduklarını belirtmektedir. Dolayısıyla aydınlar, kendi başlarına bir sınıf oluşturmadıkları gibi sınıf çıkar ilişkilerinden bağımsız da değildirler; onlar egemen ideolojinin memurları olarak hâkim sınıfa organik olarak bağlı iş görmektedirler. Başka bir deyişle, yönetenler ile yönetilenler arasında bağ olan ve iktidarın organları vasıtasıyla kitleler ile oydaşma sağlayan, iktidarın temsilcisi olarak üstyapının temsilcisidirler.

Muktedir olanların, kitlelerin desteğini almak ve onları kendi dünya görüşü, ideolojisi yönünde biçimlendirmek ve hatta yeni bir insan yaratmak için aydınlar, iktidarın olmazsa olmazıdır. İktidarın üstyapı olan organizasyonunda aydınlar, iki düzeyde faaliyette bulunurlar. Gramsci' ye göre bu düzeyler, sivil toplum ve politik toplum olarak açıklanır. Politik toplum olan devlet aygıtı, hukuk gücü aracılığıyla hükmetme ve doğrudan hakimiyete sahiptir. Bu toplum devletin siyasi, idari, hukuki ve adli örgütlerinin bulunduğu baskıcı yanını oluşturmaktadır. Aydınlar politik toplumda, yasal olarak disiplini empoze eden ve konsensüsün kaybolduğu zamanlarda iktidarın yönetebilme krizini aşmak için üstüne düşen görevi yerine getiren gruptur. Sivil toplumda ise aydınlar, entelektüel bilgiler ve moral değerler aracılığıyla yönetilenlerin yönetenler çıkarına yönetilebilmelerini mümkün kılan bir bilinçlendirme ve homojen hale getirme işini üstlenmişlerdir.

Üstyapıya dahil olan, sivil toplumu oluşturan iktidarın kurum ve kuruluşları sayesinde egemen sınıfın ideolojisi ve dünya görüşünün topluma yayılmasıyla bireylerin herhangi toplumsal olay, durum veya sorunla karşılaştıklarında içselleştirdikleri, benimsedikleri bu ideoloji ile hareket ederler. Kendilerine öğretilen egemen sınıfın ideolojisi, bireylere “doğal ve sağduyu olarak görülür. Olayları sınıfsal çıkarlarla ilişkilendiren kişiler ise sapkın (deviant) kişiler olarak değerlendirilirler. Çünkü bu insanlar sağduyu ile düşünmemektedirler. Sağduyu, olayları herkesin bildiği gibi tanımlar” (Yaylagül, 2014:111). Egemen sınıfların yönetilenler üzerinde kurduğu hegemonya ancak kendi dünya görüşlerinin yönetilen kitleler tarafından içselleştirildiğinde tam olarak gerçekleşebilir. Yönetenlerin gerçek gücünü gösteren sağduyu (common sense) oluşturma belli ön kabullerle, normalleştirilmiş, doğallaştırılmış bir düşünme şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Öznel ve alternatif bir

düşünme biçimine fırsat vermeyen ya da dışlayan egemen sınıfın düşünsel yapısı, bireyleri özne haline getirerek kitlelilik üretmektedir. Bilişsel olarak yapılandırılmış bu hegemonik iktidar biçimi, egemen sınıfın anlam dünyasının ve ürettiği gerçekliklerin özneler tarafından paylaşılan sağduyu ile toplumsal denetim mekanizması olarak işlemlerini sağlamaktadır. Bu ortak duyunun oluşturulmasında ve sürdürülmesinde medyanın önemi büyüktür. İktidara sağduyunun oluşmasını sağlayacak imkanı veren kitle iletişim araçları, seçili zihinsel algılarla ve yönlendirmelerle belli anlamlandırma sürecini işletmek gücüne sahiptir. Medyada sunulan gerçekliklerin belirlenmiş formlarda veya kurgusal olarak yapılandırılmasında iktidarın aracı aydınlar da önemli bir yere sahiptir. Gramsci için aydınlar, bağımsız bir sınıf olmadıklarını gibi her zümre de kendi aydın tabakasına sahiptir ya da bu zümreyi yaratmaya çalışmaktadır. Gramsci'e göre iktidarı ele geçirmek ve iktidarını güçlendirmek isteyen her zümrenin aydınlara ihtiyacı vardır.

Hiçbir toplumsal zümrenin onlardan vazgeçemeyeceğini söyleyen Gramsci, aydınların rollerinin ait oldukları sınıfı homojenleştirme ve ona sınıf birlik ve bilinci sağlama gibi evrensel karaktere sahip olduğunu düşünür.

Gramsci'nin homojenleştirme ve bilinçli hale getirme dediği, üstyapıda bulunan siyasal birlik organizasyonuna ait bir görüş meydana getirme eyleminden doğar.

Yönetici sınıfın, yeni beliren olaylarla yeni güçleri kendine dahil edip yönetemeyeceği zamanlarda “aydınlar, sindirmesi ne kadar zor olursa olsun her ideolojiyi çiğner ve homojen bir hale getiriler. Bu anlamda Gramsci, aydınları her besini özümmlenebilir yapma işlevine sahip olan “*mide suyu*”na benzetir” (Akt. Bağla, 1977: 85).

2.2.2. Bourdieu: Medya Entelektüelleri Veya Fast Thinker'lar

Televizyon herkese ulaşmaya imkân veren, kendine özgü işleyişe sahip bir görüntü aygıtı olarak bazı iç ve dış etkilerle sansür uygulayan, sansasyonel olanın gösteri olarak sunulmasını ve izlenme oranlarına, reyting değerlerine bağımlı olarak rekabet piyasasıyla uyumlu halde iş gören bir söylem makinasıdır.

Televizyonun kendi işleyişine ve iç dinamiklerine bağlı olarak, televizyonda görünenler üzerindeki belli dayatmalar, görünür ve gizli uygulanan sansürler orada olanların özerk hareket edemediklerini gösterir. Bu özerklik yitimi, konunun dayatılmış olmasından ve özellikle zaman sınırlamasının, söyleme, birtakım şeylerin söylenebilmesinin pek de mümkün olamayacağı ölçüde zorlamalar dayatmasından kaynaklanır (Bourdieu, 1997:20).

Televizyonda görünenler üzerindeki tüm açık ve gizli dayatmalar siyasal iktidara ilişkin olabileceği gibi ekonomik düzenin de bir parçası olarak sınırlandırılmış kuşatılmışlardır. Hatta bu kuşatılmışlık bir yerden sonra hizaya sokma gereği duyulmadan oto sansür ve oto kontrol olarak devam etmektedir. Televizyonda olmanın bedeli, aygıtın kendi işlerliğinde araçsallaşmaktır.

Televizyonun ekonomik düzene uygun olarak rekabet koşullarında ayakta kalabilmesi izlenme oranına bağlıdır. Bu izlenme oranı, televizyon üzerinde bütünüyle özel bir etkide bulunur: kendini, ivediliğin baskısı içinde yeniden dile getirir. Gazeteler arasındaki rekabet, gazeteler ile televizyon arasındaki rekabet, televizyon kanalları arasındaki rekabet, atlatma için, ilk sırayı kapmak için sürdürülen geçici bir rekabet şeklini alır. Bu rekabet halinde gerek duyulan acelecilik ve hız televizyonda konuşanlar tarafından buyur edilmiş fikirleri alıcılara yaymak ve basmakalıp düşünceleri izleyenlere boca etmekten ibarettir. Televizyonun kendi işleyişindeki koşulların belirleyiciliğiyle konuşulanlar düşünme ve sorgulamaya dönük değil sunmaya ve alıcılara kabul ettirmeye yöneliktir. Bourdieu'ya göre, düşünce ve zaman arasındaki ilişki ters orantılıdır: acelecilik içerisinde düşünmenin mümkün değildir. Ve televizyonun karşımıza çıkardığı başlıca problemlerden biri de düşünce ile hız arasındaki bağlantılar sorunudur. Hızın içinde düşünmek mümkün müdür? Televizyon, hızlandırılmış hızda düşündükleri varsayılan düşünörlere söz vermek suretiyle, kendini yalnızca birtakım fast- thinker'lara, gölgelerinden daha hızlı düşünen düşünörlere mahkum etmiyor mu? (Bourdieu,1997: 33). Bourdieu, bu kişilerin belirlenmiş koşullarda, özel olan bu koşullara uygun yanıt vermeye programlı olması, onların yalnızca *buyur edilmiş fikirleri* düşünmesinden kaynaklandığını ifade eder.

Bourdieu'ya göre fast-thinker'lar, programdaki sunucu belirleyiciliğinde istenilen konuda istenilen şeyleri akademik bir üslupla söylenmesi beklenen ve

medyanın adres defterinde kayıtlı olarak kendilerine belli konularda hep başvuru alan popüler uzmanlardır. Aslında bir bakıma, bu televizyon profesyonellerinin etkisini oluşturan şey aşinalıkları, görünme sıklıkları ve düzenlilikleridir. Haklarında konuşulmakta, onlara prestij kazandırılmakta, sözlerine yer verilmekte ve onlara güvenilmektedir (Esslin, 2001:79).

Televizyonda sunulan olaylar, konular herkesin ilgisini çekebilecek türden *gelgeç* olan ve bireylerde herhangi tercihte bulunmayı zorunlu kılmayan basit, ilkel ve önemsiz olanların dile getirilmesi ve diğer önemli olan şeyleri gizlemek için uygulanan bir stratejidir. Önemsiz, değersiz olanı vermek aslında önemli olanı vermemektir. Bu bir sansür mekanizmasıdır ki verilenlerle (bilgilerle) toplumsalın ihtiyacı olan demokratik hak ve taleplerini ilgilendiren enformasyonun dışlanması amacını taşır.

Bunun yanında, televizyonun göstererek gizleme stratejisi vardır ki, gösterilenin gösteri olarak sunulmasını, verilen mesajların dramatize edilerek ilgi çekmek ve sansasyon yaratma amacına dönük bir izlekte gerçekleşmektedir. Bu gösteri, görüntülerden daha fazlası sözcüklerin egemenliği altındadır. Kelimeler yoluyla oluşturulan söylem düzeninde konu, durum ve olayların adlandırılması aslında göstermek olduğu kadar onu yaratmak ve varoluş kazandırmaktır. Bu anlamda televizyon, toplumsal dünyanın varoluşunun arabulucusu olarak bir yaratma aygıtı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Televizyonun yakın çevresini oluşturan simgesel seçkinler manipülatif bir etkiye sahiptirler. Onların söylemi, Bourdieu'ya göre, özünde kendiliğinden bir itkidenden çok, dışsal bir düzenleme yoluyla yapılandırılmıştır. Simgesel seçkinlerin algılama kategorileri de bu yüzden, kamusal zorunluluklardan çok, bağlı buldukları televizyon ideolojisinin nesnel zorunluluklarına göre ayarlanmıştır.

Bourdieu'nun medya entelektüelleri şeklinde adlandırdığı kişilerin oluşturduğu çevre, aynı zamanda, televizyon söyleminin biçimlenip dolaşıma sokulduğu, anlam farklılaşmalarına uğradığı ikincil bir kodlar alanını simgelemektedir. Dolayısıyla, toplumsal, ekonomik, siyasal sorunların yeniden yapılandırıldığı bir alan olduğu kadar, aynı zamanda yapısal sansür alanıdır (Köse, 2004: 18).

Heteronom entelektüellerin söz konusu aracılığı suç ortaklığı düzleminde, bir üretici ilişki olarak gerçekleşmektedir. Bu arabuluculuk, izleyicinin toplumsal ve siyasi bütünleşmesi amacına yönelik olarak işlemektedir.

Bourdieu'ya göre, televizyon söylemi, simgesel ve hegemonik yapılanmaya sahip bir güç dayatma eylemini gerçekleştirir.

Bourdieu'ya göre, medya entelektüelleri ve uzmanları toplumsal ekonomik siyasal gerçekliği simgesel şiddet üzerinden tanımlamaya çalışmaktadır.

Televizyonun ürettiği söylemsel düzlemde, bu söylemin öznesi olan medya entelektüelleri kamusal çıkar ve beklentiden çok toplumsal gerçekliği inşa etme görevini üstlenmişlerdir.

Sembolik kapital, seçkinlerin toplumda belli algılama kategorileri ve onları tanımaya ve kabul etmeye bir değer vermeye olanak sunan dilsel pratiklerinin bir toplamı şeklinde tanımlanabilir.

Televizyon kulisi kavramı, toplumsal dünyanın söylemsel inşasında kolektif bir suç ortaklığı getirmektedir. Kulis, Bourdieu'nun simgesel şiddet adını verdiği pratik, tartışma programlarında şiddetin asıl eyleyenler ya da profesyoneller arası suç ortaklığı ile gerçekleşir. Aslında medyanın söz denetim taktiklerinin bir ürünü olan bu ortaklıkla, toplumsal olanın nesneliliğinden arındırılmak yoluyla veya işgal edilerek denetimi gerçekleştirmek istemektedir. Dolayısıyla, toplumsal olan bu denetleme stratejisinin uygulanmasıyla Bourdieu'ya göre kara delik gibi yutulmaktadır. Televizyon kulisi, ortaya çıkan boş alana yeni bir yapılanma inşa ederek genel bir homojenleştirme aracı olarak işlev görmektedir.

Söylem yoluyla inşa etme sürecinde her tür farklılaşma ve uzlaşma yolları kapatılmış olur. Bourdieu'nun, medyaya karşı izleyicinin toplumsallığı bağlamında kitleliliği habitus kavramıyla açıklamaktadır.

Bourdieu, kitleleri, kendilerini üreten toplumsal ve tarihsel koşulların kaçınılmaz bir ürünü olarak direnç merkezleri olabilecek durumda görmektedir. Buna göre kitleler,

medyatik söylemin zayıf bir pratiği değil, söylemin baskıcı ve buyurgan bir süreç olduğu zaman ortaya çıkarlar; toplumsal alanlarda konumlanır ve tepki verirler.

Bourdieu, simgesel şiddet kavramıyla televizyonun ürettiği söylemle bir iktidar alanından bahsetmektedir. Simgesel şiddet, birey üzerinde ve onun suç ortaklığı ile birlikte uygulanır; ancak buradaki ortaklık ile üretilen tek bir söylem vardır. Buradaki söylem, özneler yoluyla özneler üzerinden totalleştirici bir işleve sahiptir. Simgesel şiddet bir toplumsal fail üzerinde onun suç ortaklığı ile gerçekleşen bir şiddet biçimidir. Bu şiddet ona maruz kalan öznelerin ve onu uygulayanların sessiz suç ortaklığı ile gerçekleşen ve maruz kalanların bunun bilincinde olmadığı ölçüde uygulanabilen bir şiddet biçimidir.

Aynı zamanda, belli çıkar ilişkilerinin varlığıyla televizyon, sansürü de simgesel şiddet yoluyla gerçekleştirerek bir tür denetim stratejisi uygulamış olmaktadır. Bourdieu'ya göre, televizyondan yayılan her ifade, onu dile getirene karşı, dile getirilemeyen ve ona maruz kalan kişiye karşı simgesel şiddet içermektedir.

2.3. İdeoloji

İktidarın varoluş amacını sağlayan ve yürütülmesinde olmazsa olmazı olan ideoloji ve unsurları ancak söylemler yoluyla yapılandırılır ve söylemler ideolojilerin açığa çıkmasını sağlar. Her ideoloji bir iktidar yapısı ve ilişkisinin işlerlik sağladığı inanç, kalıplaşmış değerler bütününe ifade eden zihinsel şemalara ve toplumsal pratiklere sahip öğrenilmiş bütünlüktür. İdeoloji, belli göstergelerin farklı toplumsal pratiklerle de olsa aynı çatı altında toplanabilecek ve kategorizasyona imkân sağlayacak bir bütünlüktür. Eagleton'a göre,

“ideolojileri bilinçli, iyi eklemlenmiş inanç sistemleri olarak gören rasyonalist bakış açıkça yetersizdir: ideolojinin duygulanımsal bilinçdışı, mitsel ya da simgesel boyutlarını gözden geçirir; ideolojinin, öznenin belirli bir iktidar yapısıyla olan canlı, görünüşte kendiliğinden ilişkilerini nasıl oluşturduğunu ve günlük yaşamın kendisine görünmez rengini nasıl kattığını fark edemez. Fakat ideoloji bu anlamda, öncelikle edimsel, retoriksel ve sahte önermesel söylem olsa bile bu onun önemli bir önermesel içerikten yoksun olduğu ya da ileri sürdüğü bu tür önermelerin doğruluk veya yanlışlık bakımından değerlendirilemeyeceği anlamına gelmez” (Eagleton,1996:305).

Belli gösterge ve sembolik unsurlarla yapılandırılmış anlam kümelerini oluşturmak ve bu anlamları inşa ederken dilsel yapıları kullanarak söylem oluşturmak üzere toplumsal pratiklikler kazanan ideoloji, belli bir grubun veya sınıfın değil her toplumsal grubun ve sınıfın sahip olduğu doğallaşmış ve benimsenmiş değerler sistemini işaret eder. İdeolojilerdeki oluşturulan anlam kümeleri ile ideolojiyi benimseyen kesimi bir arada tutma, kontrol etme, harekete geçirme ve ideolojiyi yeniden üretmeyi sağlamaktadır. İdeolojinin gücünü oluşturan yarattığı normalleştirilmiş, doğallaştırılmış anlayışları içselleştirilmesi ve bunu ortak anlayış olarak gerçekleştirmesidir. İdeolojilerin toplumsal yönünü bu ortaklık ile ortaya çıkan toplumsal uygulamalar oluşturur. Bu ortaklaşalık, gündelik hayatta ideolojinin yeniden üretimini de sağlayan bir güç birliği oluşturmaktadır. Bu ortaklık zemini, toplumsal kimliğinin kurulduğu ve sınıf veya gruba aidiyet duygusuyla sağlanmaktadır.

İdeoloji tarafından yapılandırılmış değerler ve anlamlı bütünlükler içerisinde grup veya sınıf üyelerinin ideolojilerin dışına çıkması pek mümkün değildir çünkü ideoloji doğal ve değiştirilmez olarak algılanmış ve bireyi kuşatmıştır.

“İdeoloji ne dağınık bir söylemler kümesidir ne de yekpare bir bütündür. İtici gücü özdeşleştirme ve homojenize etme olsa bile yine de ilişki karakteri ve aralarında sürekli arabuluculuk etmek zorunda olduğu çatışan çıkarlarca yaralanır ve parçalanır. İdeoloji tek başına bazı tarihselci Marksistlerin ileri sürer görüldüğü gibi, toplumsal birliğin kurucu ilkesi değil, bundan öte, söz konusu birliği siyasi muhalefete rağmen imgesel düzeyde yeniden oluşturmaya çalışan bir şeydir” (Eagleton, 1996:306).

Althusser’in ideoloji konusundaki düşünceleri büyük ölçüde “Özne” ve devletin ideolojik aygıtları gibi “*global*” kavramlar etrafında dönüp dururken, Fransız sosyolog Pierre Bourdieu, daha çok, ideolojinin günlük yaşama nüfuz etme mekanizmaları üzerinde durur. Bourdieu, bu konuya açıklık getirmek amacıyla Bir Pratik Teorisi Taslağı (1977) adlı eserinde “*habitus*” kavramını geliştirir. Bourdieu’nun bu kavramla anlatmak istediği, insanlara belirli pratiklere yol açan bir dizi kalıcı eğilim aşılmasıdır. Toplum içinde bireyler bu tür içselleştirilmiş sistemlere göre- Bourdieu’nun “*kültürel bilinçdışı*” adını verdiği- eylemde buldukları içindir ki bireylerinin eylemlerinin hiçbir anlamda kurallara bilinçli bir boyun eğişin sonucu olmadıkları halde, nesnel bir biçimde nasıl düzenlenip uyumlu hale getirilebildiğini açıklayabiliriz. İnsan eylemleri, birtakım bilinçli niyetlere başvurmaksızın, bu inşa

edilmiş eğilimler sayesinde bir birlik ve tutarlılık kazanabilir. Şu hâlde, alışkanlığa dayalı davranışlarımızın “kendiliğindenliği” içinde derinlerde yer etmiş örtük bazı norm ve değerleri yeniden üretiriz. Yani habitus, zihinsel ve toplumsal yapıların günlük toplumsal etkinlik içinde vücut bulmasını sağlayan nakledici veya taşıyıcı mekanizmadır. Habitus, insan diline benzer bir biçimde, bireylerin beklenmedik, sürekli değişen durumlarla başa çıkmasını sağlayan açık uçlu bir sistemdir. Bu nedenle, ayrıntılı sabit bir plan olmaktan çok, sürekli yeniliğe izin veren bir “strateji- yaratıcı ilke” dir (Eagleton, 1996:220-221).

“İdeoloji terimi, Bourdieu’da özel ve merkezi bir yer tutmaz, buna rağmen habitus’un ideoloji ile ilişkili olmasının nedeni toplumsal faillere kendi toplumsal koşullarının nesnel istekleriyle bağdaşabilir türden özlem ve eylemler kazandırmaya yönelimli oluşudur. Habitus, gücünün doruğunda olduğunda öteki isteme ve davranma tarzlarını tek kelimeyle, akla gelmeyecek şeyler haline getirerek dışarıda bırakır. Bu nedenle habitus, “doğaya dönüşmüş tarih”dir. Bourdieu için iktidar, kendini yapmayı kendiliğimize istediğimiz şey ile içinde bulunduğumuz toplumsal koşulların bizden istediği şeyin, yani özne ile nesnelin işte bu şekilde birleşmesi sayesinde garanti altına alınır. Bir toplumsal düzen keyfiliğini, öznel özlemler ile nesnel yapıların bu diyalektiği aracılığıyla doğallaştırmaya çalışır; bunlardan her birini ötekine göre tanımlar, böylece “ideal” durum, failin bilincinin ona neden olan nesnel sistemle aynı sınırların paylaştığı durum haline gelir. Meşruluğun kabulü “keyfiliğin yanlış kavranılmasıdır” (Eagleton, 1996:221).

İdeolojiler bireyleri kendi inanışları yönünde organize edip kendi amaçlarına dönük biçimlendirmeyi yapan ve o yöne kanalize eden inanışlar değerler ve fikirler sistemidir. Van Dijk’a göre ideolojiler grup uygulamalarında hem amaç hem araç konumundadır. Zihinsel olarak üyelerinin kendilerini kontrol altında tutmalarını sağlayan ideoloji grup için de bir kontrol ve meşruiyet mekanizması rolü üstlenmektedir.

“İdeolojiler en yaygın şekilde, iktidar ve egemenlik gibi grup ilişkileri açısından tanımlanır. Gerçekten de ideolojiler, çoğunlukla egemenliğin geleneksel olarak, yani yöneten sınıf ya da seçkin gruplar ya da örgütler tarafından meşrulaştırılması bakımından tanımlanırdı. Bu nedenle, eğer iktidar burada bir grubun başka bir grup (üyelerinin eylemleri) üzerindeki denetimi açısından tanımlanırsa, ideolojiler bu türe bir denetimin zihinsel boyutu olarak işlev görür. Yani ideolojiler egemen grup üyelerinin pratiklerinin temelidir. İdeolojiler iktidarı kötüye kullanma biçimlerinin haklı çıkarılabildiği, meşrulaştırılabildiği, göz yumulabildiği ya da kabul görebildiği ilkeleri sağlarlar. Başka bir ifadeyle ideolojiler grup pratiklerinin başlangıcı ve sonu, kaynağı ve amacındırlar.

Dolayısıyla grubun ve grubun iktidarının yeniden üretimi doğrultusunda yüklenirler” (Van Dijk, 2003:48).

Bireyin ideoloji tarafından araçsallaştırılması ve onun taşıyıcısı haline gelmesi ideolojinin yalnızca algısal değil toplumsal olarak ta yaygınlığını ve etki alanını göstermektedir.

Geleneksel olarak “*egemen ideolojiler*” terimi egemen gruplar tarafından kendi egemenliklerinin yeniden üretimi ya da meşrulaştırılmasıyla görevlendirilen ideolojilerden söz ederken kullanılır. İdeolojilerin grup çıkarlarıyla yani grubun iktidarını ve bu çıkarların dayandığı kaynakları (güç, anamal, gelir, bilgi, eğitim, ün) artıran veya koruyan ve grubu her şekilde destekleyen bir dizi düzenlemeler, süreçler, etkinlikler, kurallar, yasalar ve kaynaklarla ilgili olması aynı zamanda bu anlamdadır. Böylece ideolojiler bir grubun diğer gruplar üzerinde birtakım avantajları “hak ettiği” ilkelerin oluşturulması yönünde hazırlıklı olabilir. Örneğin, göçe karşı çıkma, çoğunlukla buraya önceden gelenin BİZ olduğumuzu ve işte bu yüzden de vatandaşlık, konut ya da iş gibi kıt kaynaklar üzerindeki önceliğe BİZim sahip olduğumuziddia ederek meşrulaştırılacaktır (Van Dijk, 2003:48- 49).

2.4. Söylem ve Analizi

Söylemi yirminci yüzyıl düşünürleri keşfetti. Yirmi birinci yüzyıl ise, bir söylem yüzyılıdır. Artık, dayanabileceğimiz, bel bağlayabileceğimiz, üzerine düşüncelerimizi ve eylemlerimizi inşa edebileceğimiz temel olmayan temel –söylemi vurgulayan düşünce ‘temellerin’, sıfır noktalarının bulunmadığını söyler ve temel arayıcı yönelimleri reddeder- ya da Popper’ın söyleyişiyle, yegâne bataklık, söylemdir. Hayat söylemlerdedir; hayat söylemlerle gerçekleşir. Artık Newton’un mutlak zaman ve uzayı içinde değil; belirsiz, kaotik bir söylemler evreninde yaşıyoruz (Sözen, 2014: 9).

Söylem, hiçbir temele dayanmayan ya da dayandırılmaz bir şeydir. Söylem terimi, akademik hayatta pek sık kullanılan bir metafor olan ‘temel’ (foundation) terimiyle bir arada kullanılamaz; ‘temel’ metaforu söylemi niteleyemez ya da söylemin kaderini belirleyen bir şey olamaz. Çünkü o, bir nihai gerçekliğe, bir nihai kesinliğe

imada bulunur. Etimolojik olarak söylem terimi, Latince ‘discurreere (oraya buraya koşturma, gidiş gelişler) kelimesinden, ve/ veya ‘uzaklaşma’, ‘eritme’, ‘yayıma,’ ile ‘discursus’ kelimesinin muhtelif versiyonlarına karşılık gelir.

“Felsefe ve gündelik hayatı yakınlaştıran, Batılı bir felsefenin ürünü olarak söylem, basit olarak kullanılan dil ve dil pratiğidir. Dil kullanımı, sadece dilbilimin geleneksel öğeleri ile (cümle, paragraf, metin, vs.) ile sınırlı değildir, Söylem, sosyal, siyasi, kültürel, ekonomik alanlar gibi sosyal hayatın diğer yönleriyle de ilişkilidir. Söylem bir meta-eylemdir. Bir metin edebi olsun veya olmasın onun üzerinde söylem çalışması yapılır. Kavram, dille inşa edilen sözlü (konuşma), yazılı (kitap, makale, risale, vs.) ve sözsüz (mimari yapılar gibi) metinlere karşılık gelecek şekilde kullanılır” (Sözen, 2014: 17-18).

Söylem çözümlemesi en yalın ifade ile dilin incelenmesi demektir. Fakat bu incelemede dilsel olan ifadelerin ve bileşenlerin sözdizimsel ve semantik incelemelerinin ötesinde altta yatan anlam ve içeriğin açığa çıkarılması amaçlanır.

Bu anlamda dil, iletişimi sağlamakta basit bir araç değil, toplumsal kurum ve pratiklerin oluşturulmasında merkezi bir öneme sahiptir. Dil, varolan veya olmakta olanı yansıtan basit bir araçtan ziyade varolanı kuran ve gerçekliğin sürekli yeniden üretimini sağlayanıdır. Söylem belli şartlar ve kurallar içinde ortaya çıkarken söylemi oluşturan dilin salt kendi yapısı değil, fiziksel ortam, tarihi miras, sosyal, ekonomik ve siyasi yapıdır.

İdeolojilerin söylem yoluyla ifade edilmesinde dilin kullanımı ve eylemliliği önemlidir. İdeolojilerin dil aracılığıyla yeniden üretiminde dil yalnızca o anda gerçekleşen iletişim biçimi olmaktan çok, tarihi ve değerler yüklü bir mirasın taşıyıcısı durumunda işlev görmektedir.

Söylemi oluşturan fenomenlerin dil ile kurulması ve söylemin bir yöntemi olarak dilin toplumsal yaşamı yapılandırması söz konusudur.

M. Foucault söylemi açıklarken dil ile toplumsal yapı arasındaki ilişkiyi göz önünde tutar. Kelimeler ve anlamlar, kullananların hangi şartlarda kime dönük yapılandırıldığına göre değişiklik gösterir. Dilin toplumsallık ve kurumsallık üreten hiyerarşik ve çatışmacı bir karaktere sahip olma özelliği onun iktidar kavramıyla ilişkisine vurgu yapar. Foucault’ un söylem analizinde dilsel kodların anlamları ile

arasındaki iktidar ilişkisi ön plandadır. Bu dilsel kodlar sayesinde söylem üretimi belli toplumsal süreçler içerisinde yeniden üretilir, ayıklanır, örgütlenir ve dolaşıma sokulur. Foucault yaklaşımında, dil ve anlam, iktidar ve çatışma ilişkilerini yansıtan tarihsel ve toplumsal özelliğe sahiptir. Foucault' un çalışmalarından kuramsal açıdan bir bütünlük olmasa da bir söylemi açıklamaya yönelik yazıları söylemsel bir düzenden bahsettiği çıkarımında bulunmamızı sağlar. Foucault, söylem yapılarını iki metot olan kazıbilimi ve soybilimi kullanarak incelemiştir. Kazı bilimi ile söylem ve yapısını anlamaya çalışırken soy bilimi ile iktidar ve ilişkilerini çözümlenmek istemiştir. O'nun söylem analizi iktidar, bilgi ve öznenin benlik kuramı olarak üç temel üzerine şekillenmiştir.

Kazıbilimi, söylemin tarihsel süreçler içerisinde ortaya çıkarmasını sağlamaya dönük arkeolojik bir metot iken, soybilim iktidar ilişkilerini ve uygulamalarını açığa çıkarmaya yönelik politik analizler içermektedir. Foucault' un söylem teorisindeki kazıbilimi bir çözümlenme metodu olarak önem taşımaktadır.

“Arkeolojik çözümlenme, söylemleri ortaya çıkarır ve onları betimler. Bu betimleme ve belirginleştirme arkeolojik çözümlenmenin söylemsel oluşumları birbiriyle karşılaştırması, buldukları ortak zamanın içinde onları birbirinin karşısına koyması ve aynı zamanda içerisinde bulunmayanlardan ayırt etmesi onları söylemsel olmayan pratiklerle ilişkiye sokması demektir. Biyoloji, ekonomi ve filolojiyle ilgili söylemler arkeolojik çözümlenmenin konusunu oluşturduklarından, bu durum, kuramsal bir alanı; olayların, pratiklerin, siyasi kararların bir toplamını, demografik istikrarsızlıkların, yardım tekniklerinin, işçi ihtiyaçlarının, farklı işsizlik seviyelerinin belirlediği bir ekonomik süreçler zincirini betimlemek içindir” (Urhan, 2013:34-35).

Foucault' un soybilim metodunu kullanarak ise iktidarın içeriğinin ve çeşitlerinin belirlenmesinden farklı olarak modern toplumlardaki iktidarın neredeliğine vurgu yapan bir yaklaşım olarak görülmelidir. O'na göre iktidarın görünümüleri ve ilişki biçimleri söylemsel pratiklerde ortaya çıkmaktadır.

Üçüncü çözümlenme yönteminde ise etik kavramıyla insanın kendi ile ilişkisini ve benin varlığını ele alır. Her ne kadar insan benliği iktidarın yöneltici ve yönetici gücünün altında olsa da iktidarın asıl gücünün dışardan değil benlik teknolojileri yoluyla içerden kurulmasına dikkat çekmektedir. Foucault, bazı bilimsel yöntemleri ele alarak tarihsel süreçte oluşturduğu söylemsel pratiklerle iktidarın insan benliği nasıl kurduğunu açıklamayı hedeflemiştir.

“Yirmi beş yılı aşkın bir süredir hedefim, insanların kendilerine ilişkin bilgilerini geliştirdikleri farklı yöntemlerin –ekonomi, biyoloji, psikiyatri, tıp ve ceza bilimi- bir tarihini resmetmek oldu. Buradaki temel nokta, söz konusu bilgiyi görünürdeki haliyle kabul etmeyip, bu sözde bilimleri, insanların kendilerini anlamakta kullandıkları spesifik tekniklere bağlı, son derece spesifik “gerçek oyunlar” olarak tahlil etmektir. Bir bağlam olarak bu teknolojilerin her birinin pratik aklın içinde şekillendiği dört ana tipi bulunduğunu kavramamız gerekiyor.

- Nesnelere üretmemize, dönüştürmemize veya kullanmamıza imkân veren üretim teknolojileri
- İşaretleri, değerleri, simgeleri ya da anlamı kullanmamıza imkân veren işaret sistemleri teknolojileri
- Bireylerin hareket tarzını belirleyen ve onları belirli sınırlara veya egemenliğe boyun eğdiren, özneyi nesneleştiren iktidar teknolojileri
- Bireylerin kendi bedenleri ve ruhları, düşünceleri hareket tarzları ve varoluş biçimleri üzerinde, kendi imkanları ya da başkalarının yardımıyla bir dizi operasyon yapmalarını ve böylece belirli bir mutluluk, arınmışlık, bilgelik, kusursuzluk ya da ölümsüzlük haline ulaşmak üzere kendilerini dönüştürmelerini sağlayan benlik teknolojileri.

Bu dört tip teknoloji nadiren ayrı ayrı işlev görürlerse de her biri belirli egemenlik tipiyle bütünleşmiştir” (M. Foucault, Gutman, Hutton, 2003: 36-37).

Benlik kuramıyla sorunsallaştırdığı ahlak anlayışında iktidarı söylemsel taktikleri, stratejileri ve programlarında özneyi kurması söylemin tarihiyle başbaşa gitmektedir. Modern özne söylemlerin tarihiyle birlikte var olmuştur.

“Toplumsal nitelikli söylemlerdeki Foucault’cu özne tamamen söylemseldir. Foucault’nun öznesi, kurucu bir unsur olarak değil, söylemler aracılığıyla kurulmanın bir unsuru olarak sadece söylemlerde vardır. Bu öznelerin “tarihi”, “söylemlerin tarihi” ile de ilişkilidir. Bu yüzden, modern özne tarihsel, yerine özgü ve dolayısıyla da sadece bizim modernliğimizde anlamlıdır. Modernlik öncesi bilimsel söylemlerde öznenin kuruluşunu ele alan Foucault, daha sonraki yapıtlarında, özellikle “Cinselliğin Tarihi”nin üç cildinde “ben” adını verdiği farklı bir özneyi inceler” (Tekelioğlu, 1999: 83-84).

Van Dijk tarafından geliştirilen sosyo-bilişsel eleştirel söylem analizinde ise haber olgusu, sentaktik ve semantik olarak iki dilsel analiz ile deşifre edilmektedir. Sentaktik analiz, haber metnindeki gramatik yapıları öncelerken, semantik analiz, sözcüklerin, cümlelerin bütünselliği içerisinde söylemin anlamına ulaşmayı hedeflemektedir.

Dijk, söylem çözümlemesini yaparken, söylem yapılarını ideoloji kavramı üzerine temellendirerek ideolojinin toplumsal bilginin bir biçimi olarak kabul etmiştir.

Toplumsal grupların toplumsal temsillerinin altında yatan temel inanç ve değerler ideoloji kavramıyla açıklanmıştır. Dijk, ideolojileri temel toplumsal inançlar sistemi olarak görmekte, bir toplumsal grubun kimliğini, grup üyelerinin ait olma duygularını tanımlayan bir toplumsal biliş olarak değerlendirmektedir.

İdeolojik yapıların analizinde, kuramsal olarak ele aldığı ideolojik kategoriler; sosyal gruplara üyeliği, bu grupların ne yaptıklarını, amaçlarını, kurallar ve değerlerini, ötekilerle ilişkilerini ve grup üyeleri tarafından kullanılan kaynaklardır. Bu kuramsal şematik yapı toplumsal pratiklerde BİZ ve ONLAR zamirleriyle söylemlere dönüştürülürler.

Tüm öznel farklılıklara rağmen bireylerin ideolojileri benimseyebilmesinde toplumsal olarak yapılandırılmış zihinsel modeller, ideolojilerin söyleme dönüşmeden önceki aşamasında anlamsal olanı oluştururlar. Bu zihinsel modeller bilgi açısından söylemden daha zengindir. Söyleme anlam oluşturacak olan zihinsel modeller aynı zamanda söylemin kavranılması ve üretilmesinde temel oluştururlar.

Temel olarak, çoğu ideolojik söylemin genel stratejisi oldukça geneldir.

-Bizim hakkımızda olumlu şeyler söyle

- Onlar hakkında olumsuz şeyler söyle

Bu tip bir olumsal kendini-sunma ve olumsuz ötekini sunma, hem grup çatışmasının ve karşıt gruplarla etkileşim şeklimizin çok genel bir özelliğidir, hem de kendimiz ve başkaları hakkındaki konuşma şeklimizi tanımlar.

Bu genel strateji tipik şekilde anlama (içerik) derhal uygulanırsa, o zaman biraz sınırlı kalır. Bu yüzden onu öyle şekillerde genişletmeliyiz ki diğer söylem yapılarını da bu genel strateji tanımlasın. Ancak öncelikle zıt anlamlarını tamamlamamız gerekir:

- Bizim hakkımızda olumlu şeyler söyleme

- Onlar hakkında olumlu şeyler söyleme

Bu strateji fazla mutlak ve fazla geneldir. Öyleyse ideolojinin ifadesinde diğer yapılara da uygulanabilen daha ince ideolojik çözülemeye olanak vermek için yukarıdaki dört ilkeyi aşağıdaki gibi değiştiriyoruz:

“Bizim hakkımızda olumlu seyleri vurgula
Onlar hakkında olumsuz seyleri vurgula
Bizim hakkımızda olumsuz seyleri vurgulama
Onlar hakkında olumlu seyleri vurgulama” (Dijk, 2003:57).

2.5. Modernite

Modernite ve modernizm kavramlarının tam olarak ne anlama geldiği, büyük ölçüde çıktıkları ve kullanıldıkları bağlama göre değişiklik göstermektedir. Dolayısıyla, modernite kavramı tipik olarak, bir şeye karşı ve özellikle geçmişte kalmış ve yerini başkalarına bırakmış bir tarihsel döneme muhalefeti ima eder.

Latince modernus (yakın geçmiş anlamındaki modo) kelimesinden türetilen modernite, Pagan geçmişe kıyasla Hristiyanlık dönemini (Aziz Augustin’ nin yazılarıyla besinci yüzyıldan itibaren) karakterize eder. Bu ayrım, Avrupa ortaçağından Rönesans’ a kadar bir dizi noktada revize edilir. Örneğin, modern dönem olarak Rönesans, başlangıçta ortaçağ ile karşıtlık içinde anlaşılıyordu; fakat şimdi yeniden değerlendirilen Pagan (veya antikite) çağıyla karşıtlık içinde değil (Edgar, Sedgwick, 2007:231).

Bu anlamda modernite, bir önceki döneme muhalefeti içeren ve yeni bir dönemi işaret eden devrimci bir karaktere sahiptir. Toplumsal ve bireysel yaşamın tüm değer, kalıp ve kurumlarının yeniden oluşturulması ve biçimlendirilmesi anlamını taşıyordu.

On yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda modernite, Aydınlanma dönemi ve düşünürleri ile bağlantılı olarak düşünülüyordu.

Aydınlanma dönemi ve sonrası ‘modern’ kavramı, Tanrısallık ve bu Tanrısallığın birey ve toplumsal yaşam üzerindeki belirleme gücünün yerine ‘aklın’ yüceltilmesi şeklinde açıklanabilir.

Aydınlanma dönemi, Tanrı ve O’nun toplumsal alana yansımış olan kurumlarının otoritesine karşı, aklın yol göstericiliği ve otoritesini kabul etmişti. Aklın

otoritesinden anlaşılan ise eleştirel düşünce ve sorgulama yeteneğinin gerçekleşmesiydi. Aklın hakimiyeti ve Tanrısallığın kamusal alandan dışlanması, seküler düzen amacına yönelikti. Artık gelenek, tecrübe, mitler ve din gibi toplumsal değer ve kurumların anlam bütünlüğü işlevselliğini yitirmişti. Doğaüstü olana karşın doğa, dinin yerine bilim, Tanrısal emirler yerine doğa yasası ve din adamları da yerini filozoflarla değiştirmeliydi.

Aklın özgürleşim süreciyle birlikte, tabiatı keşfetmek ve insan hizmetine sunmak için bilimsel devrim olarak bilinen Newton'nun gözlem ve deneye dayanan yöntemiyle mekanik bilim anlayışı, tabiatı büyük ve kusursuz işleyen bir makineye benzetiyor ve evrenin yasaları bilindiği takdirde tabiatın öngörülebilir ve kontrol edilebilir olacağını savlıyordu.

Akıl, ilerleme ve birey üçlemesinde ilerle fikri, sonsuza ve daha gelişmişe hatta mükemmel doğru tamamlanmayan bir lineer çizgiyi ifade ediyordu. İlerleme fikri, Aydınlanma dönemi için bilginin birikimselliği ve insanın etrafındaki 'şey'lerden ve tabiatın maddi zenginlikler üretmesine yardım edecek araçların (teknoloji) gelişmesiyle mümkün ve kaçınılmaz olan bir süreci işaret ediyordu.

İlerleme, aklın kullanımının genişlemesi ile insanlara daha mutlu, daha ahlaki ve medeni bir hayat vaat ediyordu. Bu fikir kendinde, tarihsel süreç içerisinde "kötü" olarak görülen şeylerin tedricen ortadan kalkarak, yerlerini "iyi" olarak nitelendirilen şeylere terk edileceği inancını ve bu eğilimin yine tarihsel süreç içerisinde sonsuza kadar devam edeceği ümidini ihtiva etmekteydi (Çiğdem, 2015: 46). Bu iyiye doğru geri dönüşüm gidış, bilginin artışı ve yayılmasıyla sağlanacaktı ve ilerlemenin tarihi, bilginin tarihiyle neredeyse özdeşti.

Aydınlanma dönemi sonrasında siyasi ve iktisadi anlamda kurumsallaşmasını Fransız ve Sanayi Devrimleriyle gerçekleştiren modernite; görünümünü Avrupa'dan başlayarak tüm dünya ölçeğine yaymış olan bireysel, kültürel, toplumsal, ekonomik ve siyasi bir dönüşüm projesinin adıdır.

İlk kırılma noktası olan Fransız İhtilali, tüm yerleşik sosyal kurum ve hiyerarşik ilişkileri altüst etmiş, düzenin meşruiyetini sorgular hale getirmiş ve sonrasında yaşanan

Sanayi İnkılabı da tüm toplumsal yapı ve kurumları yerinden etmişti. Her iki devrimin etkisiyle yerleşik yapıların dağılması, düzenin allak bullak olması, meşruiyetin tartışılır hale gelmesi, kentleşme, yoksulluk, göç, suç, alkolizm gibi bugün modernitenin olguları diyebileceğimiz süreçlerin baş göstermesi, en nihayetinde ‘sosyal sorun’ kavramının doğmasına yol açar (Ünsaldı,2013: 55).

Sosyolojik anlamda modernite, sanayi öncesi ve sanayi sonrası toplumlar olarak karşıt durumlarda konumlandırılmış olan tarihsel dönemselleştirmede, sanayi sonrası toplumları ifade etmekteydi. K. Marks’ın modern toplumları önceki feodal toplumların tarımsal üretiminden ayırarak, ulusal ve uluslararası pazarlara dönük üretim anlayışıyla kapitalizm üzerinden tanımlarken, E. Durkheim modern toplumları endüstriyalist olarak görmekte ve karmaşık, heterojen toplumsal yapıyı iş bölümü ile düzenlenmiş ve organik bir oйдаşma sağlanmış bir yapı olarak formüle etmiştir. M. Weber için ise, modern toplumlar bürokratik örgütlenme ile tüm toplumsal kurumların rasyonel olarak değer ve yargılardan bağımsız örgütlendiği bir rasyonalist düzeni ifade etmektedir. Tüm bu bakış açıları modern toplumların farklı yönlerine işaret eden, birbirini dışlayan değil tamamlayan özelliklere sahip kilit görüşlerdi.

Son dönem sosyologlarından Anthony Giddens modernliği dört ana boyutuyla ele alır; sanayicilik, kapitalizm, savaşın sanayileşmesi ve toplumsal yaşamın tüm vechelerinin gözetimi olan tümel bir üretim ve denetim çabası olarak görür ve dolayısıyla, güçlü biçimde bütünleşmiş bir modernlik imajı sunar. Hatta modern dünyanın ana eğilimin, bu dünyayı uluslararası işbölümü ve her biri bir dünya olan ekonomilerin oluşumu, biçimini alan ama aynı zamanda, dünyasal bir askeri düzen ve denetim sistemlerini merkezileştiren ulus devletler kisvesine de bürünen ve sürekli gelişen bir küreselleşmeye doğru götürdüğünü de ekler (Touraine, 2014: 49).

Berman ise, fizik bilimlerinde gerçekleşen, evrene ve insanın evrendeki yerine dair düşünceleri değiştiren büyük keşifler; bilimsel bilgiyi teknolojiye dönüştüren, yeni insan ortamları yaratıp eskilerini yokeden, hayatın tüm temposunu hızlandıran, yeni tekelci iktidar ve sınıf mücadelesi biçimleri yaratan sanayileşme; milyonlarca insanı atalarından kalma doğal çevreden koparıp , dünyanın başka bir ucunda yeni hayatlara sürükleyen muazzam demografik altüst oluşlar; hızlı ve çoğu kez sarsıntılı kentleşme; dinamik bir gelişme içinde birbirinden çok farklı insanları ve toplumları birbirine

bağlayan iletişim sistemleri; yapı ve işleyiş açısından bürokratik diye tanımlanan, her an güçlerini daha da artırmak için çabalayan ve gitgide güçlenen ulus devletler; siyasal ve ekonomik alandaki egemenlere karşı direnen, kendi hayatları üzerinde biraz olsun denetim sağlayabilmek için didinen insanların kitlesel, toplumsal hareketleri; tüm bu insanları ve kurumları bir araya getiren ve yönlendiren keskin dalgalanmalar içindeki kapitalist dünya pazarı (Berman, 2004: 28- 29) şeklinde sistemsal bir tanım ortaya koymuştu.

Wagner ise, modernliğin, toplumsal olanın bilinebilirliği ve şekillendirilebildiği varsayımlarına dayandığını söylemektedir. Modernlik projesi, toplumsal dünyanın kavranılabilir ve yönetilebilir olduğunu kabul eden ve düzenli bir şekilde nasıl değiştirileceğini keşfetmek üzerine kuruludur (Wagner, 2005: 317).

Bir düzenlemeye tabi kılıp yönetilebilir kılmak düşüncesi Bauman'ın modernlik eleştirisinde önemli yer tutmaktadır. Bauman, modernliği on yedinci yüzyılda Avrupa kıtasında meydana gelen ve yapısal olarak toplumu dönüştüren modernlik, bir proje olarak hayata geçirilmeye çalışılmış ve tarihsel süreçte kapitalizm ve komünizm gibi toplumsal formlarda ortaya çıktığını düşünmektedir.

Bauman, modernitenin dünyayı değiştirilebilir fikriyle ortaya çıktığını vurgulamakta, düzen kurma, yasalaştırma ve belirsizliği ortadan kaldırma gibi takıntıları olduğunu söylemektedir.

Bauman'ın modernitenin düzeni sağlamada kullandığı metafor, bahçevanlık; ideal bir yaşamın tasarımı ve insan ilişkilerinin kusursuz düzeni olarak tanımlamakta ve modernitenin kendine duyduğu güvensizlik ve dolayısıyla yapay bir düzene duyduğu özlem ile ifade etmektedir.

Düzensizliğin tehdidine karşı da savunma gereksinimi vardır. Bauman'a göre, düzen, herşeyden önce, neyin araç, neyin hammadde, neyin yararsız, neyin ilgisiz, neyin zararlı, neyin yabancı ot ya da haşarat olduğunu belirleyen bir tasarım olarak anlaşılmalı ve evrendeki tüm öğeleri kendisiyle olan ilişkisine göre sınıflandırır.

Modernite, bilimin sayesinde toplumsal olanın her yanına nüfuz ederek; denetlenebilir, kontrol edilebilir bir dünya oluşturmak istemiştir. Toplumsal pratikleri

kısıtlama ve toplumsal düzeni sağlamak amacıyla bireyleri disiplin altına alma araçlarını kullanacak tek güç olarak modern devleti gördü. Bauman'a göre;

“modern devlet, egemenliğindeki insanları aklın yasalarıyla uyumlu, düzenli bir topluma dönüştürmek için onları kapsamlı bir şekilde incelemeyi misyon edinmiş kutsal bir cihat gücü olarak doğdu. Rasyonel bir şekilde tasarlanan toplum, modern devletin nihai amacı ilan edilmişti. Modern devlet, bahçeci bir devletti. Benimsediği duruş bahçıvanlık duruşuydu. Nufusun mevcut (yabani, terbiye edilmemiş) durumunu gayri meşru sayıp, var olan yeniden üretim ve öz dengeleme mekanizmalarını elden çıkardı. Bunların yerine, değişimi rasyonel tasarımın öngördüğü istikamete yöneltmek amacıyla inşa edilen mekanizmaları yerleştirdi. Aklın yüksek ve sorgulanamaz otoritesince yönetildiği varsayılan bu tasarım, günün gerçekliğini değerlendirme ölçütlerini sundu. Bu ölçülere göre nüfusu ikiye böldü; beslenecek ve özenle çoğaltılacak faydalı bitkiler ve yok edilecek veya kökünden sökülecek yabani otlar. Bu ölçütlere göre, (bahçıvanın tasarımınca belirlenen) faydalı bitkilerin gereksinimleri el üstünde tutuldu, yabani ot elde edilenler yok sayıldı. Bu ölçütler, bu kategorilerin her ikisini de kendi eyleminin nesnelere olarak aldı ve her ikisinin de kendilerini belirleme haklarını reddetti” (Bauman, 2003: 34). ‘

2.6. Küreselleşme

Genel bir tanımla küreselleşme; dünyadaki farklı halklar, bölgeler ve ülkeler arasında artan karşılıklı bağımlılık ya da dünya çapındaki ekonomik, siyasal, kültürel, askeri, entellektüel, toplumsal ilişkilerin yoğunlaşmasıdır ki bunu ortaya çıkaran temel faktör bilim ve teknolojiye bağlı olarak yoğunlaşma, yayılma ve ilerlemedir.

Özellikle, iletişim ve ulaşım teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmelerle birlikte küresel güçlerin toplumlar üzerindeki etki güçlerini ve alanlarını da genişletmişlerdir. Bu da küresel dünyada bireylerin benzeşmelerini, türdeş hale gelmelerini sağlamıştır.

Küreselleşme, ‘dünyanın küçülerek yoğunlaşması’na dönük süreci ifade etmektedir. Bu yoğunlaşma, iletişim ve bilişim teknolojisindeki gelişmelerin, haberleşme ve ulaşımın daha kolay, hızlı ve ucuz hale gelmesiyle birlikte karşılıklı bir bağımlılığın da artması anlamına gelmektedir. David Harvey’ in ‘zaman- mekan sıkışması’ olarak ta tanımladığı bu durum, dünyanın ‘tek bir mekan’ olarak küçülmesini, M. Mc Luhan’ın ifadesiyle “ küresel köy” e dönüşmesini hızlandırmıştır. Böylece, bilgiyi toplama, değerlendirme, kullanma ve üretime uygulama daha hızlı ve verimli hale gelirken, toplumsal yapıyı etkileyen yönetim,

üretim, tüketim, ve dağıtım alanlarında köklü değişim ve dönüşümler yaşanmıştır. M. McLuhan, 1960'lı yılların ortalarında “küresel köy” ün nasıl bir iletişim gerçekliği haline geldiği yolundaki kanısını şöyle anlatıyordu:

“Üç bin yıl boyunca parça bölük mekanik teknolojilerin kullanımı temelinde dışa doğru patlama yaşadıkdan sonra, Batı dünyası içe doğru patlıyor. Mekanik çağlarda vücutlarımızı mekanda yaymıştık, bugün, elektronik teknolojinin uygulamaya konuluşundan bir yüzyıl sonra, merkezi sinir sistemimizin kendisini bütün küreyi kucaklayacak biçimde yaymış, gezegenimiz ölçeğinde mekan ve zamanı ilga etmiş bulunuyoruz” (Harvey, 1997: 327).

2.7. Gözetim Toplumu

Gözetim, en genel tanımla, kişi veya grupların iletişim ve eylemlerinin sistematik olarak izlenmesini ifade eder. Fransızcada “bakarak olmak” anlamına gelen ‘surveiller’ fiilinden türetilen gözetim, boş merakın çok ötesinde, belli insan davranışlarının dikkate alındığı süreçlere işaret eder. Güvenliklerinden kaygılandığın için başkalarına ‘bakarak olabilirsiniz’ (gözetleyebilirsiniz) ya da, bir şekilde karışık, şüpheli faaliyetlerde bulunan kişileri gözetleyebilirsiniz. Temel iddia olarak, gözetim, etkileme, yönetme, koruma, yönlendirme gibi amaçlarla kişisel enformasyona dönük, sistemli ve düzenli bir ilgiden kaynaklanır. Gözetim, (her ne kadar kamuya açık alanlardakiler gibi, biriktirilmiş veriler bir özgeçmiş tablosu oluşturulmak için kullanılabiliriyorsa da) dikkatini en nihayetinde bireylere verir, bireylere odaklanır. Sistemli bir şekilde kişisel enformasyonlara yoğunlaşan bu odağın tesadüfi, ender görülür ya da kendiliğinden olmadığı gibi aynı zamanda, kısıtlı, belli protokollere, tekniklere dayanır. İlaveten, gözetim rutindir; bürokratik yönetime ve belli enformasyon teknolojilerine bağlı olan tüm toplumlarda gündelik hayatın ‘olağan’ bir parçası olarak ortaya çıkar. Gündelik gözetim, modern toplumlara özgü bir hastalıktır. Daha doğrusu, bu türde moderniteyi oluşturan temel toplumsal süreçlerden biridir (Akt. Lyon,2013: 32).

Gözetim toplumu kavramı ise modern dünyada bireylerin özel alanlarını dahi işgal edecek şekilde ve yoğunlukta toplumsalın gözetim yöntem ve teknolojisi ile denetleme amacına dönük ele geçirilmesidir. Modern dünyada gözetimin kaçınılmazlığı, her yerdeliği ve her anı içine alması kapsamını ortaya koymaktadır.

Bireyler dışarıdan bir yapı tarafından nesneleştirme sürecine dahil edilerek gerçekleşen gözetimin işleyişi, modernitenin düzen anlayışını açığa vurmaktadır. Modernitenin bir sonucu olarak ortaya çıkan gözetim toplumunun işleyişine dair temel dayanakları; rasyonelleştirme, teknoloji, sınıflandırma, bilgililik, aciliyettir.

Rasyonelleştirme: Standart hale getirilmiş tekniklerin arandığı, (gelenekten öte, duygu, hissi selim bilginin) toplumsal, siyasal ve ekonomik hayatın kılavuzu olarak değer bulduğu süreci ifade eder. Gözetim sistemlerinin, modern rasyonelleştirme aracına dönük özgün boyutunun gerçekten iyi ya da belki beklenenden daha iyi işleyip işlemediği tartışmaya açıktır. Gözetim durumunda kişisel bilgi toplama rasyonelleştirildiğinden gerilimler kaçınılmazdır.

Teknoloji: Örgütsel pratiklerde, rasyonelleşmeyi destekleme, güçlendirme, süreçleri hızlandırma amacıyla bilim ve teknolojiden yararlanılması gözetim alanlarında ziyadesiyle görünürdür. Neredeyse tamamı, yüz yüze gözetimin belli temel enformasyon kaydı yöntemleriyle geliştirilmesinden ibaret olan insanlık tarihinde gözetim artık, ileri teknoloji uygulamalarıyla da karakterize edilmektedir. Bu uygulamalar gözetim sistemlerine yedirilirken kimi zaman bu sistemlerin temel karakterlerinin de değişmesini sağlamaktadır.

Sınıflandırma: İdare ve denetimi kolaylaştırmak için, grupların –işçiler, mahkumlar, müşteriler ve sair- farklı işleyişlerinden doğru sınıflara ayrılması gözetimin de temelini oluşturur. İnsanların nasıl ayrıştırılacağı, sınıflandırılacağı üzerinde etki gücüne sahip olanlar bu güce sahip olmayanlardan daha ‘güçlü’ konumdadırlar. Bu süreç, özellikle günümüz bağlamında, sınıflandırma işleminin gerçekleştirilmesinde bilgisayar yazılımlarının kullanılmasıyla bir şekilde tıkanmıştır. Öte yandan, bu durum önemli sonuçları olan kodlamanın bir grup ile diğeri arasındaki farkları nasıl belirlediğine ilişkin soruyu yeniden ortaya çıkarır.

Bilgililik: Hayatlarına ilişkin ayrıntılar merceğ altında olan kişilerin farklı bilgililik ve gönüllü katılım düzeyleri, gözetim işleyişinde farklar yaratır. Gözetim en iyi gözetime maruz kalanların iş birliğiyle işler.

Aciliyet: Emniyet ve asayiş odaklı bugünün dünyasında özellikle ‘11 Eylül’ sonrasında gittikçe daha fazla önem kazanan aciliyet (Lyon,2013:47- 48).

2.8. Panoptikon

1787 yılında Jeremy Bentham, İngiltere’de oturan bir arkadaşına gönderdiği mektupta, uzun yıllar sonra modern iktidarın tasviri için herkesin kendisine referans göstereceğinden habersizdir. Kardeşi Samuel’in bir zamanlar askeri bir okul için tasarladığı fikri ilerleterek modelini hapisane üzerine inşa etmiştir. Peki Bentham’ı böylesi bir kapatma mekânı düşünmeye iten nedir? Bentham’ın kapalı mekanlarda yaşanabilecek sorunları ve aksamaları gidermek amacıyla mekânsal bir düzenleme olarak tasarladığı panoptikon mekansallaşması aslında istikrar ve düzeni sağlamaya dönük düşünülmüştü. Elbette ki Bentham’ı bunları düşünmeye zorlayan temel itki, özellikle manifaktür üretiminin giderek kitleleştiği İngiltere’de kentleşme ve yoksullaşmanın bir arada ilerlemesi ve bu nedenle üretim sürecine dahil edilmeyen öfkeli dar gelirli kesimlerin sistem tarafından takibe alınmasıydı. Toplumsal üretim süreçleri İngiltere’de giderek ekonomik eşitsizlikler ve sosyal çelişkiler üzerinden kurulmaktaydı. Bu nedenle mekanlar bir taraftan üretim sürecinde dışlanan fakat ‘ehlileştirilmesi’ gereken kesimler için düşünülmekte, öbür taraftan da üretim sürecinin doğrudan içerisinde olanları da üretim sürecinde tutacak alanlar olarak düşünülmekteydi. İşte bu tarihsel momentte Bentham, güvenlik ve ‘ehlileştirme’ yi bir arada bir mekânsal tasarımı yaratmıştı: hapisaneler bir taraftan iktidarı mahkûmların bedenlerine değil, ruhlarına kadar taşıyarak onları tam ‘ehlileştirme’ nin mükemmel bir donanımdı; diğer yandan da toplumun gündelik yaşamını sekteye uğratmamayı garanti ediyordu. Çünkü hapisane, ehlileştirilmesi gerekenleri belirli mekanlarda tutmak suretiyle toplumsal yaşamı daha ‘medeni’ kılıyordu.

Bentham’ın tasarımına göre, hapisane topyekûn bir gözetlemeye izin vermekle birlikte ayrıca mahkûmları tek tek gözetlemeye de imkân sağlamaktadır. Bentham, bütünü gözetlenmesi amacıyla ortaya “Panopticon”, yani “bütünü gözlemlemek” olgusunu çıkarmıştır. Tasarıma örnek olan tasarımsal- hapisane, tek- odalı bir dizi hücrenin tam ortasında yer alan ve hem bütün olarak hapisane mekânının hem de bu mekân içerisinde yer alan birbirinden ayrılmış hücreleri aynı anda görebilmeyi sağlayan

bir model sunmaktaydı. Modelin önemi; gözetimin dışsal olarak kurulmasına rağmen mahkûmun içine kadar sızması ve onu orada yakalamasıdır (Baştürk, 2016: 38). Dolayısıyla panoptikon, iktidarın dışarıdalığını ortadan kaldırarak, iktidarı bireyin içselleştirmesini sağlamasına dönük bir denetleme aracı olarak kullanılmıştır. Panoptikonun başarısı, denetimin eksiksiz ve sürekli olarak gerçekleşmesini sağlamasıdır, fakat bunu aynı zamanda “görünmeden görme” metaforunun uygulanmasına borçludur. Panoptik gözetimde gözetlenenlerin ‘iktidarın gözü’ nü üzerlerinde hissetmeleri ve gözetleyeninin görülmemesi bireyleri disipline edici bir imkân sağlamaktadır. Süreklileştirilen ve içselleştirilen denetim, disiplini sağlamada, kapatılanlar üzerinde zaman içinde kendilerine uyguladıkları oto sansürle ehlileştirilmiş ve özneleşmesi gerçekleşmiş olacaktır.

Tam da bu anlamda, bireyin nesne olarak görülmesi ve ele alınması onu özneleştirecek, artık onun üzerinde uygulanan iktidarın nesnesi olarak varlığını sürdürebilecektir. Bireyin nesneleşmesi onun iktidarın yapısı tarafından özneleşmesini doğuracaktır.

Panoptikon kavramını Bentham’dan alan Foucault, onu toplumsal ve politik olarak ele almış, modernizmin yansıması olarak kabul etmiştir. Foucault bu kavramla, kapatma kurumlarından hastaneyi ele almış, orada önemli olan şeyin tedavi kaygısı gütmeyen çalışma dışı kalmış kesimleri kapatmak ve üretim sürecine dahil edecek hale getirilmesi amacını taşıdığını ifade etmektedir. Panoptikonu bir toplum ve iktidar türünün ütopyası olarak gören Foucault’a göre kapatma kurumlarıyla amaçlanan adaleti sağlamak veya insanları sağlıklı kılmak değil, üretim sürecine gereken emek gücünü sağlamak ve üretim ilişkilerini sekteye uğratmamaktır. Dolayısıyla kapatma kurumları bir bekleme odası olarak görülmelidir.

Sosyal eşitsizliklerin derin olduğu bir toplumsal düzende, çalıştırılmayan kesimlerin isyan etmesinin önüne geçmek için mekânsal düzenlemeler gerekmiştir. Kapatma kurumları, gündelik yaşamdan izole olmak zorundadır, çünkü kentin gündelik dokusu temiz ve güvenli kalmalıdır. Bauman’ın ‘bahçe’ ve ‘bahçıvanlık’ metaforları da bunu ima eder.

Kapatma kurumları iki yönlü olarak gerçekleşmektedir; bedenleri normalleştiren ve ıslah eden ama aynı zamanda onları üretim sürecine katıp işgücü halinde örgütleyip ve bu yolla yönetilebilir hale getirilmesidir. Fakat bu kapatma mekanlarının asıl büyük başarısı ‘normal’ olanların uyruklaştırılması ve üretken hale getirilmesi ile yaşanmıştır.

Foucault’a göre, büyük kapatılmanın gerçekleştiği asıl mekân, insan ruhudur: akıl hastanesi, hapisane gibi normların dışına çıkmış ruhları terbiye edip iyileştirmek için var olan kurumlarsa bu büyük kapatılmanın karanlık yüzünü gizleyen sözde “insancıl okullar” (Foucault, 2015:19).

Panoptizm, esas olarak Batı toplumlarında iktidarın ihtiyaçlarına ve gerekli koşullara göre değişen bir yönetme stratejisinin uygulama alanının yayılmasını göstermektedir. Hastaneler, ceza evleri ve ıslahanelerden sonra panoptisizm bir mekânsal form olarak ekonomi kurumları da dahil olmak üzere (fabrikalar, işyerleri, atölyeler) tüm gündelik yaşamda yaygınlaştırılmıştır.

Kısacası, panoptikon teknikli gözetim eyleminde, gözetleyen iktidarı, gözetlenen hakkında bilgi sağlamak, haberdar olmak ve böylelikle kontrolü sağlamaktır. Gözetleyen iktidarı, gözetlenenlerin gözetlenmeyi içselleştirmesinde ortaya çıkmaktadır. Panoptik gözetim, gözetlenenlerin oto sansür uygulamasını ve iktidarın istediği ‘uslu çocuk’ olmayı zamanla öğrenmelerini istemektedir. Panoptik gözetimde baskı ve ceza gözetlemeye içkindir; gözetlenenlerin gözetlendiğinden haberdar olması, gözetlenenler üzerindeki iktidarın gözü, iktidarın uyguladığı baskıyı ifade eder. Bunun yanı sıra ‘uslu durmayanlar’ için kaçınılmaz ceza uygulamaları yürürlüğe konmakta; ‘ehlîleştirme’, ‘uysallaştırma’ ve ‘uyumlulaştırma’ sağlanmaktadır.

Dışsal bir yönetim tekniği ile yönetilen bireyde, içselleştirme sağlanması üzerine kurulu olan panoptikon, iktidarın dışarıdalığını ortadan kaldırarak, iktidarı bireyin iç dünyasına taşıyarak, bir denetleyici mantıkla bireyin özneleştirilmesi sağlanmıştır. Devamlı olarak gözetleniyor olma duygusu bireyi iktidarın nesnesi olarak örgütlemektedir.

2.9. Sinoptikon

Panoptikon sonrası gözetim pratikleri, ‘gözetimin gündelikleşmesi’ olarak ifade edilmektedir. Bu gündelikleşme tartışmasının ilk örneğini Thomas Mathiesen’in 1997 yılında yazdığı *The Viewer Society* başlıklı kitabında yer alan ‘Michel Foucault’s Panopticon Revisited’ adlı makalesi ile kavramsallaştırdığı sinoptikon oluşturur. Mathiesen panoptikonun devamı olarak ortaya koyduğu sinoptikon kavramını, Yunanca aynı anda, eş zamanlı, hep birlikte anlamlarına gelen ‘syn’ kelimesiyle izlemek anlamına gelen ‘optic’ kelimelerini birleştirerek sinoptikon kelimesini türeterek oluşturmuştur. Mathiesen, Foucault’un panoptikon hakkındaki değerlendirmelerini eleştirerek, günümüz toplumsallığının panoptikon ve ona içkin gözetim teknikleri ile anlaşılamayacağını savunur. Mathiesen’e göre, günümüz toplumu belirli amaçlar dahilinde bazı kesimlerin disiplin altına alındığı ve yine bazı kesimlerin bunun dışında bırakıldığı bir toplum biçiminden çok, iktidarın gözetleme edimini, gündelik yaşamın içine nüfuz ettirdiği bir toplum tipini ortaya çıkarmıştır. Panoptikonda söz konusu kapalı mekanlar ve mekânsal gözetimin, süreli kurum ve organizasyon mantığının yerini bitimsiz süreçler toplamı almıştır. Mathiesen, bunu örneklendirirken iki noktaya dikkat çeker: Avrupa Birliği’nde başlayan ‘Şengen Enformasyon Sistemi’ ve ‘Europol Takip Sistemleri’ dir. Bu iki organizasyonun temel mantığı, suçluların değil, şüpheli olanların izlenmesine yönelik olarak herkesin takip altına alındığı bir mekanizmanın kurulmasıdır. Bu mekanizma, Mathiesen’e göre, gözetimin panoptik bağlamını meydana getiren ikilik (suçlu/ masum, akıllı/ deli, normal/ anormal) oluşturmanın terk edildiği ve yeni bir düzlemde gözetimin gerçekleştiğidir. Çünkü, artık gözetimin hedefi belirli bir ikiliğin oluşturulması ya da tatbik edilmesi değil; kategorilerin akışkanlaştığı bir evrede, herkesin potansiyel şüpheli sıfatını taşımasından dolayı, gözetimin alanı, hedefi, tekniği ve öznesi kitleselleşmiştir.

Mathiesen, panoptikon sonrası gözetimin kitleselleşmesinde ikinci nokta olarak, medya teknolojileri ve kültürünü tartışır (Mathiesen, 1997: 219). Mathiesen’e göre, medya, izleyicilere sunulan görsel şov olanın ötesine geçerek belli bir ‘kimlikleşme’ sürecinin zemini olamaya başlamıştır. Mathiesen, bunu ‘sinoptikon’ kavramıyla ifadelendirir. Buna göre, çoğunluğun azınlığı izleyerek kendilik biçimlerini oluşturduğu

bir toplumsallık biçimi olarak ‘sinoptikon’, görmenin ve görüntünün egemen olduğu bir iletişim dünyasının sonucudur.

Foucault’u yaşadığı dönemin koşullarını göz önünde bulundurmuyarak, geçmişteki iktidar uygulamaları üzerinden gözetim olgusunu açıklamaya çalışmış olmakla eleştiren Mathiesen’e göre Foucault, panoptikon kavramsallaştırmasında döneminde en yaygın kitle iletişim aracı olan televizyonu ve gözetim olgusundaki yerini göz ardı etmiştir. Mathiesen’in göre Foucault, “milyonlarca insanı bir araya getirme özelliği olan ve hepsinin aynı anda yaratılan bir azınlığa hayranca bakışın nasıl inşa olduğunu” incelemeye değer bulmamıştır (Mathiesen, 1997: 215). Mathiesen’e göre iktidar sadece beden kontrolünü istemez aynı zamanda zihnimizin de kontrolünü ister (Mathiesen, 1997:215).

Panoptikonun mekâna sıkıştırılmış gözetim ve disiplin prosedürleri yoluyla bedenleri denetlediği ortamdan farklı olarak yeni gözetim kültürü, mekanları aşan ve bedenleri disiplin altına almaktansa, onları temsiliyet bağlamına yerleştirir. Panoptikondaki yerel denetim, sinoptik gözetimde küreselleşmiştir. Buna göre panoptikon; merkezdeki gücün, diğer bir deyiş ile iktidarın, yerel çevreyi zorla ve baskı ile denetlemesinin metaforu olmasına karşın, sinoptikon; çevrenin kendi iradesini ve rızasını küresel boyutta isteyerek; ancak farkına varmadan, iktidara teslim ettiği bir düzleme geçişi tanımlamaktadır (Okmeydan, S.2017: 61).

Medya, kitleye dışsal bir olgu olmanın ötesine geçerek, kişilerin medyatize edilebildiği bir kültürün ögesine dönüştürür. Diğer bir ifadeyle, gözetim, bu yeni medya teknolojileri yoluyla bedenleri bedenleri denetim altına almak ya da kapatmak yerine onları birer sembole dönüştürerek “içeren” bir bağlam ortaya çıkarır. Bedenlere dışsal gözetim prosedürleri işte bu momentte bedenleri kapsayacak çapta dönüşüme uğrar. Bu gözetim türünde Foucault’un panoptikon gözetim sayesinde *öznelere normalleştirilmesi*’ni sağlayan artık makinelerin olduğunu ve televizyonun, nerede, nasıl düşünüp, hangi olaya nasıl tepki vermemiz gerektiğini *göstererek* gerçekleştirdiğini düşünen Mathiesen için bu süreç, azınlığa duyulan sevgi ve hayranlığın inşa süreçlerini kapsamaktadır (Mathiesen, 2004: 100).

Panoptikonun bedenlere dışsal ve erişilmez olduğu ve böyle bir mesafeden doğan asimetrik ilişki biçimine karşın, panoptikon sonrası gözetim uygulamaları bedenler ile ‘bir aradalığa’ dönüşmüştür. Mathiesen’e göre panoptikon ile sinoptikon arasındaki benzerlikler:

“1. Panoptikon da Sinoptikon da 1800’lü yıllarda ortaya çıkmış ve günümüze kadar gelişerek gelmiştir.

2. Her ikisi de antik dönemlerden beri gücün potansiyel aracı olarak sunulmuştur. Toplumsal mutabakat ve vergi kayıtları panoptikon’un ilk işaretiyken, güçlüler tarafından düzenlenen gösteri ve şöenler sinoptikon’un ilk işaretleridir.

3. Her ikisi de teknolojik olarak 20. yüzyılda iyileştirilmiş ve kuvvetlendirilmiştir.

4. Her iki sistem de çok yakından ve derinlemesine birbirleriyle etkileşimde bulunmuş, hatta belki de birbiriyle kaynaşmıştır. Burada Mathiesen erken dönem hapishanesini örnek olarak gösterir. Bu mabetlerde simülasyon olarak panoptikon ve sinoptikon birlikte işler. Örneğin bu mabetlerde panoptik mantıktaki gibi rahip bütün mahkûmları görürken, mahkûmlar da sinoptik mantıktaki gibi sadece rahibi görür (Mathiesen, 1997: 219-223). “

Mathiesen’nin 2004 yılında yayımladığı “*Silently Silenced: Essays on the Creation of Acquiescence in Modern Society*” kitabında, panoptikon ile sinoptikonun birbirinden ayrı iki sistem olmadığını, birbirlerini besleyen iki sistem olduğunu belirtmektedir. Her ikisinin de bireyin zihinsel ve bedensel ıslahında bulunduğunu belirtmektedir (Mathiesen, 2004: 100).

Mathiesen’nin *medya kişilikleri* dediği azınlığın, onları izleyenleri etkileyen, onların sosyal davranışları inşa eden (yeni bir toplumsallık yaratan) kanaat onderleri olduğunu düşünür:

“Onları (medya kişiliklerini), sadece gösteri seti olarak görmek onları ciddiye almamaktır. Onlar, birçok medya araştırmasında ortaya konulduğu gibi, aktif olarak bilgiyi filtreler ve şekillendirir, haber üretir, gündem oluşturur veya bir konunun gündem olmasından kaçınırlar (Mathiesen, 1997: 226).”

Sinoptikon kavramını ele alan başka bir düşünür Bauman da, tıpkı Mathiesen gibi, panoptikon sonrası bağlamın teorize edilmesinde Foucault'un paradigmasının bir başlangıç olarak ele alınabileceğini, fakat Foucault'un argümantasyonunda bazı eksikliklerin olduğunu düşünür. Bu eksiklikler, Bauman'a göre, panoptikonun gözetim altında tuttuğu kimliklerin ve öznelerin artık gözetimin nesnelere olmaması, bunun yerine, gündelik yaşamın sıradan insanların olağan pratiklerinin ve tercihlerinin gözetimin konusu olmasından kaynaklanır (Bauman'dan Akt. Baştürk, E. 2106:211).

Sinoptikonu değiştirilmiş bir panoptikon biçimi olarak gören Z. Bauman bu gözetimi "kendin yap" metaforuyla açıklamaktadır. Eskiden yöneticilerin görevi olarak görülen ve onlar tarafından, onların çabalarıyla elde edilmesi gereken şey, yönetim *nesnelere* devredilmiş durumda veya bugünlerde yöneticilerin sıkıcı, zahmetli ve eziyetli buldukları bütün kontrol görevlerini kontrol edilenin üzerine yıkmaya gayretkeşliğini gizlemek veya kamufle etmek için kullanılan başka bir tabirle "yan unsura verilmiştir"; dolayısıyla yük aktarımı bir lütuf, bağımsızlık ve kendini ifade etme haklarını bağışlama hamlesi ve hatta yönetim eyleminin evvelde pasif olan nesnelere yetkilendirilmesi veya yeniden özneleştirilmesi gibi sunulmaktadır (Bauman, 2016: 85).

Bauman *kendin yap* modellemesini, yönetebilirliğin maliyeti açısından da değerlendirmiş ve bu yolla sağlanan gözetimin denetleyici işlevinin daha ekonomik olduğunu ifade etmiştir. Panoptikon yerine sinoptikonu geçirecek, mahkumları içeride tutmak için yüksek duvarlar ve gözetleme kuleleri yapmak ve öngörülen rutinlere çakılıp kalmalarını sağlamak için de bir sürü gözetmen tutma derdinden kurtulmuş oluyoruz (bu monoton rutinin beslediği hiddet ve iş birliği yapma isteksizliğini azaltmaya çalışmanın yanı sıra, köleliğin aşağılayıcılığına karşı bir isyan tehdidini daha başlamadan yok edebilmek için durmadan çaba saf etmek gibi ek bir bedelle) (Bauman, 2016:87).

Aslında, sinoptik gözetime dayanan denetim ve kontrol çabalarının tarihsel olarak modern öncesi dönemde, büyük meydanlarda, büyük kalabalıkların önünde uygulanan idam cezaları gibi örnekleri olsa da modern dönemde sinoptikon atomize olmuş bireylerin kontrolünü sağlamaktadır. Günümüz dünyasında ise, sinoptikon, kitlesel medya aracılığıyla güdüleyici özellik taşımakta; korku, arzu gibi us dışı alanda

gözetimin amacını gerçekleştirmektedir. Medya aracı televizyon ile oluşan sinoptikon toplumda gözetim ve denetim faaliyetleri; kişinin bilincini ve bedenini sürekli kontrol altına tutarak yeni bir disiplin rejiminin oluşmasını sağlamıştır.

Panoptikonun yönteminde, iktidar, yalnızca gözetledikleri için söz konusu iken, sinoptikonda herkes içindir. İktidarın kapsadıkları, yani 'içeridekiler', medyanın kapsayıcılığı ile 'dışarıda kalanları' da içeriye dahil etmekte daha geniş imkana sahiptir. Medyanın sinoptik karakterinde izleyici, dışarıda kalan 'şüpheli' olarak varsayılmakta' çünkü mesajların ne kadarını, nasıl ve hangi anlam bütünlüğünde algıladığı belirsizdir. Geniş alanlar dağılmış olan, farklı yaşlara, sınıfsal konumlara, cinsiyetlere, tercihlere ve kültürel altyapıya sahip olan bireyler medyadan medyadan yayılan aynı mesajlara maruz kalmaktadırlar. Bu mesajların yaratımında alımlayıcıların doğrudan katkısı yoktur ve onlar katılımcı değil kendilerine sunulanları almak konumunda olan pasif öğelerdir.

Medyadan yayılan mesajlarla alımlayıcılar arasındaki ilişki, sunulanın içselleştirilmesi ile kontrol ve disiplinin kurulmasını sağlamaktadır. Mesajlar yoluyla kurulan ve yeniden üretilen söylemler, televizyonda iktidarın temsilcileri, sembolleri, uzmanları ile çoğunluğun azınlığı izlediği bir formatta sağlanır. Bu yolla gerçekleşen denetim ve disiplin panoptikon gözetimin aksine baskısız, koşulsuz, eğlenceli bir seyretme eylemine sokularak gerçekleşir. Bu seyretme hali; sorumluluğu, cezası, engeli, yaptırımı olmayan hatta eğlenceyi vaat eden bir gözetim türüdür. Bireylerin eğlenirken üzerlerindeki baskıyı ve denetimi hissetmemeleri bu görsel kontrol aygıtının başarısını göstermektedir. Çünkü artık eğlence dünyayı yönetmenin ideolojisi haline de gelmiştir. İnsanlar televizyon karşısında kendilerinden geçerek, gerçek dünyanın kurgusal halini kendi gerçek problemlerinden ve ihtiyaçlarından uzaklaşarak izlemek istemektedirler. Bu kurgusallık ile iktidarın izleyenleri araçsallaştırarak nesne haline dönüştürmesi yani *bireyin özneleşmesi* gerçekleşir.

Televizyon görünür seviyede, dramatik bir araçtır, çünkü aktardığı şeylerin büyük kısmı oyuncuların daha önceden hazırlanarak sunduğu kurgusal malzemenin oluşan ve oyunun konusunu, konuşmaları, karakterleri, kostümleri –kısaca dramatik ifade araçlarının hepsini- kullanan geleneksel drama biçimindedir (Esslin, 2001:17)

Dünyanın taklitle yeniden üretilmesi şeklinde yapılabilecek olan drama, bizim ‘gerçek’ yaşamalarımızdaki vaziyetlere aynalık eder: Bizler sürekli biçimde seyretmek, tanımak ve yorumlamakta olduğumuz insanlarla ve durumlarla karşılaşırız, çok sayıda özelliğe dikkat sarfedip duygularımızı bombardıman eden verilerin büyük kısmına sırtımızı dönerek bilgilerin içinden seçim yapmaya zorlanırız. Ne var ki dramatik gösterimle ‘gerçeklik’ dünyası arasında esaslı bir fark söz konusudur: Gerçeklik kendiliğinden, dışardan yönlendirilmeden meydana gelir ve bir daha tekrarlanmaz oysa dramatik gösterim bizde amaçlanmış bir duygusal ve zihinsel etki uyandırmak için açık biçimde yönlendirilir. Drama zorunlu olarak gerçek hayatın pek çok özelliğini paylaşırsa da, gerçekliğin ancak bir taklidi olduğunu ve bunların ötesinde basitleştirilen, sıkıştırılan, yeniden düzenlenen, geriye alınabilen ve tekrarlanabilen bir nitelikte olduğu açıktır (Esslin, 2001:29).

Televizyonun kurgusal yapısındaki bu dramatik gösteri ile aynı zamanda yeni bir insan tipi yaratılmıştır. Televizyonun daha önce kullanılan iletişim araçlarının bir devamı, mükemmelleşmiş bir biçimi olmadığı çok kesin bir biçimde görülmektedir. Televizyon ile köklü bir değişimin ifadesi olan yeni bir dünya oluşmaktadır. Bu aygıt, diğer iletişim araçlarının bir uzantısı değil, anlama ve görme arasındaki ilişkiyi alt üst eden yepyeni bir gerçekliktir. Bugüne kadar, dünya ve dünyada meydana gelen olaylar insanlara yazılı olarak anlatılmaktaydı. Bugün ise gösterilmekte ve anlatım ekrandan yansıyan görüntülere hizmet eder bir nitelik taşımaktadır. Televizyonun doğasını egemenliği altına alan bir değişime, bir başkalaşıma yol açtığını söylemek gerekir. Televizyon sadece bir iletişim aracı değil, aynı zamanda *paidéia*, yeni bir insan tipi *anthropos* yaatan güçtür (Sartori, 2004:26).

G. Sartori’ye göre görsel medya, görüntünün üstünlüğü ile anlamı yoksullaştırır ve soyut olan kavramların bile görselleştirmek istedikleri kavramlar olarak içeriksizleştirilmiş halde onların sadece birer yansımasından ibaret olduğunu düşünmektedir. Örneğin işsizlik; işsiz bir insanın görüntüsüyle, mutluluk; memnun bir yüz fotoğrafı ile özgürlük, hapisneden çıkan bir kişi gösterilerek ifade edilir. Eşitlik sözcüğünü, iki bilardo topunu gösterip, “işte aynı şeyler” diyerek ya da zeka sözcüğünü bir beyin resmi göstererek açıklayabiliriz. Ama bunlar sadece söz konusu kavramların saptırılmış ifadeleridir. Bir işsizi göstermek, işsizliğin nedenlerini açıklayamayacağı

gibi bir çözüm önerisi de sunamaz (Sartori, 2004: 34). Görüntünün egemenliği altında anlamın kısıtlanması, çerçevesi ile ortaya çıkan anlamın yoksullaşmasının yanı sıra insanın bilme ve anlama yetisini tahrip ettiğini düşünen Sartori, ekran tarafından oluşturulan politikalarda, kamuoyu oluşturmaya dönük olarak politikanın duygusallaştırılması ya da duygulara indirgenmiş ve dönüştürülmüş bir politikayı enformatik ve akılcı politikaya tercih ettiğini düşünmektedir. Rasyonel düşünmenin ve anlama yetisinin kaybolması tehlikesini N. Postman, televizyonun görüntü ve görsel haz kaynağı oluşturan programlar, reklamlar veya insanları duygusal tatmin etmeye dönük yapılan ve eğlendiren programların varlığından ziyade, eğlenmeyi, her türlü deneyimlerimizin temsilinin doğal çerçevesi haline getirmesidir. Televizyon aygıtımız bizi dünyayla hep yakın ilişkide tutar, ama bunu bize gülümseyen çehremizin hiç değişmediği bir yüzle yaptırır. Sorun, televizyonun bize eğlendirici temalar sunması değil, bütün temaların eğlence olarak sunulmasıdır ve bu da bambaşka bir sorun oluşturur. Başka bir ifadeyle eğlence, televizyondaki her türlü söylemin üst-ideolojisidir (Postman, 2014:101).

Ciddiyetin, sorumluluğun, tutarlılığın, bütünlüklü anlamının ve düşünme ediminin yerinden edildiği televizyon, Postman' a göre, 'Orwell-ci' bir özellikten ziyade "Huxley-ci" bir karakter taşımaktadır. Postman bunu şöyle ifade etmektedir:

"George Orwell, keskin zekasına karşın, böyle bir durumla karşılaşınca ne yapacağını bilemezdi; sunduğumuz tablonun 'Orwell-ci' hiçbir özelliği yoktur. Yalanlara hakikat, hakikatlere yalan gözüyle bakılmaz. Yalnızca, halkın tutarsızlığa uyum sağlamış olmasından, kayıtsızlıkla eğlenmesinden söz edilebilir. Bu yüzden Aldous Huxley böyle bir manzara karşısında en ufak bir şaşkınlık duymazdı. Huxley, Batı demokrasilerinin tek sıra halinde ve kelepçeli olarak yürüyüş kolunda denetimi içlerine sindirmektense, dans ederek ve hayal kurarak unutmayı tercih etmelerinin çok daha muhtemel olduğuna inanıyordu. Huxley, Orwell'in kavramadığı bir noktayı, teknolojik yeniliklerle beyni uyumuş ve çelişkiye karşı duyarsız bir topluluktan herhangi bir şey gizlemenin gerekmediğini kavramıştı. Huxley, en gözde uyuşturucumuzun televizyon olacağı yönünde bir söz sarf etmemekle birlikte, Robert MacNeil'in "Televizyon, Aldous Huxley'in 'Brave New World' nun gövdesidir" şeklindeki gözlemini gözü kapalı onaylardı. Büyük Birader Howdy Doody olmuştur" (Postman, 2014:125-126).

N. Postman, televizyonun tüm konuları (politika, haber, bilim, eğitim, ticaret, din) eğlence formatında sunması ve bu yolla sağladığı gözetimi; zora, baskıya, sansüre

dayalı bir denetime gerek kalmadan, Huxleyci kehanetteki gibi Büyük Birader'in bizi izlemesi yerine ve bizim onu izlediğimiz bir kontrol mekanizması olarak ortaya çıkmaktadır.

BÖLÜM 3. YÖNTEM

Van Dijk'ın eleştirel söylem analizi tekniği kullanılacaktır. Van Dijk'ın eleştirel söylem inceleme yöntemi, medyadan yayılan mesajların yapısal olarak incelenmesi demektir. Bu mesajlar bilişsel, sosyo kültürel bağlamlarıyla ele alınıp altta yatan ideolojiyi ortaya çıkarma amacını taşımaktadır. Belirli önermelerden yola çıkarak dilin imkanları dahilinde sözcük ve cümlelerin kullanımı ve kurulumu, vurgulama ve retorik biçimlerinin kullanımı önemlidir.

Biz ve onlar dikotomisinden hareket eden çözümleme yöntemi ile kontrol, içeri alma, dışarda bırakma gibi pratikleri kognitif ve sosyal yönlü olarak ele almaktadır. İdeolojik çözümleme olarak isimlendirdiği analizde yaptığı sınıflandırmalarda da amaç, anlamın ve neyin söylenmek istendiğinin açığa çıkarılmak istenmesidir. Söylemin çözümlenmesinde altta yatan ideoloji ortaya çıkarmayı amaçlayan Dijk'e göre ideoloji toplumsal inanç ve değerlerin düşünce sistemlerini oluşturmakta ve toplumsal uygulamaların esasını oluşturmaktadır. İdeolojiyi politik yönünün yanı sıra toplumsal ve bilişsel olarak ele alıp çok kapsamlı olarak incelenmesini öngören Dijk, ideolojilerin politik tarafının yanı sıra grup bilincini ve doğasını ifade etmek anlamında kullanmakta, ideolojinin toplumsal kuruculuğunu, kültürel ve tarihi anlamını da gözardı etmemektedir. Anlamı inşa eden ve sürekli yeniden üretime sokan iktidar toplumsal kontrolü sağlamak için ideolojilerini söylem yoluyla her defasında kurmakta ve üretmektedir. Bu anlamın ortaya çıkarılması ve ideolojinin söylemsel çözümlenmesini yapmak amacıyla belli kategoriler oluşturarak analiz eden Van Dijk'ın ideolojik çözümleme kategorileri şu şekildedir:

- 1- Anlam:** Van Dijk, ideolojik söylemdeki anlamları, çözümleme işlemi açısından oldukça önemli bir kategori olarak tanımlar. Çünkü ideolojik içerik en dolaysız olarak söylemin anlamında ifade edilir (Sezer'den akt. Keskin, 2015:71-78).
- 2- 1a- Konular:** Söylemin anlamı sadece söylemde yer alan sözcüklerin ve tümcelerinin anlamı ile ilgili sınırlı değildir. Söylemin 'konular' ve 'temalar' gibi küresel anlamları da vardır. Böylece konular ana fikri ya da söylemin en önemli bilgisini temsil ederler ve söylemin ne ile ilgili olduğunu anlatırlar.

Konular tipik olarak bir söyleme ait en iyi hatırlanan bilgidir. Metnin kendisinde örneğin, özetler, alıntılar, başlıklar ya da manşetlerde somut olarak oluşturulabilen konuların ideolojik işlevleri, genel ilkelere uyumlu olarak ‘olumsal kendini sunma’ ve ‘olumsuz ötekini sunma’ şeklinde tezahür eder (Sezer’den akt. Keskin, 2015:71-78).

1b- Tanım Düzeyi ve Ayrıntı Derecesi: Konu belirlendikten sonra dil kullanıcıları zihinsel modellerin (bir olay hakkında ne bildikleri) gerçekleştirilmesinde başka bir seçeneğe daha sahip olurlar: Bir olay hakkında çok ya da yetersiz sayıda ayrıntı vermek ya da olayı biraz soyut, genel ya da özel düzeyde tanımlamak.

1c- İmalar ve Varsayımlar: İdeolojik söylem analizinde tümce ya da metnin bir parçasıyla ima edilen anlamları açık hale getirmek, eleştirel incelemenin güçlü bir aracı olabilir. Bu noktada bilgiyi ifade etme ya da açık bırakma seçeneğinin, ideolojik olarak tarafsız olmadığı hususu göz ardı edilmemelidir. Genel anlamda insanlar, kendi olumlu imajlarıyla uyuşmayan bilgiyi örtük bırakmaya, dış gruptakilerin (ötekilerin) kötü şeyleri hakkında ise açık şekilde konuşmaya eğilimlidirler.

3- 1d- Yerel Tutarlılık: Söylem anlamının tipik özelliklerinden birisi de tutarlılıktır: Bir söylemin cümlelerinin anlamları birbiriyle ilişkili olmak durumundadır. Böyle bir tutarlılık küresel ya da yerel olabilir. Bir söylem, eğer bir konusu varsa küresel olarak tutarlıdır. Yerel tutarlılık ise daha ziyade söylemin yerel anlamlarına ilişkindir. Buna göre bir önermeler dizisinin, birbirleriyle karşılıklı olarak ilişkili olan eylemler, olaylar ya da durumlar dizisiyle (örneğin nedensellik ya da olanaklılık ilişkileriyle) ilgili olması durumunda, yerel bir tutarlılıktan bahsedilebilir. Kısaca bir söylem dizisinin eğer bir modeli varsa tutarlı olacağı söylenebilir. Tutarlılık söylemin çok genel bir koşuludur ister sağ veya sol, ister kadın veya erkek isterse de ırkçı ya da ırkçılık karşıtı olsun, insanın anlamlı olmak adına tutarlılığın bazı temel koşullarına saygı duyması gerekir (Sezer’den akt. Keskin, 2015:71-78).

1e- Eş Anlamlılık, Yeniden Anlatım: Söylemin eş anlamlılık ve yeniden anlatım gibi önermeler arasındaki ilişkiler açısından tanımlanan pek çok başka anlamsal özellikleri söz konusudur. Yeniden anlatımlar tipik olarak tam değil ama aşağı yukarı aynı anlama sahip ifadelerdir ve genellikle sözcüklerle oluşturulurlar. Burada farklı sözcüklerden kasıt, bağlama dayalı sözlüksel ve biçimsel değişimlerdir.

1f- Karşıtlık: İdeolojiler çoğunlukla iki ya da daha fazla grubun çatışan çıkarları söz konusu olduğunda, toplumsal mücadele veya rekabet var olduğunda ve egemenlik durumlarında ortaya çıkar. Böylesi bir muhalefet, ‘biz’ ve ‘onlar’ karşıtlığında olduğu gibi, bilişsel ve söylemsel olarak çeşitli kutuplaşma biçimleri ile gerçekleştirilebilir. Nitekim ideolojik söylemin genel stratejisi de anlamsal olarak karşıtlık üzerinden yürütülen bir kutuplaşma şeklidir: *Bizim iyi şeylerimizi ve onların kötü şeylerini vurgulamak.*

1g- Örnekler ve Açıklamalar: ‘Biz’ ve ‘onlar’ hakkındaki söylem, bizim iyi eylemlerimiz ve onların kötü davranışları hakkındaki hikayeler şeklinde örneklerle ve açıklamalarla tanımlanır. Bu tarz hikayeler, işlevsel olarak bir başkasını kanıt ya da delil olarak sunabildiği için, genellikle daha önceden ifade edilen bir önermeyi desteklemeye hizmet eder. Dolayısıyla bu öyküler, tartışmadaki *bildirimler* olarak iş görürler.

1h- Yadsıma İfadeleri: Her türlü önyargılı söylemin en tipik olanı ‘sözde olumsuzluğu’ herkesçe bilinen yadsıma ifadesinin anlamsal hareketidir: “ X’e karşı değilim ama...”. Burada ötekine karşı olumsuz duyguları yadsıyan sadece ilk cümleciktir, söylemin geri kalan kısmı ise ötekiler hakkında çok olumsuz şeyler söyleyebilir. Bu yönüyle yadsıma, tıpkı diğer anlam bileşenlerinde olduğu gibi aslında bir tür ‘*olumsal kendini sunma, saygınlık koruma*’ şekli olarak işlev görür. Çünkü konuşmacılar, ötekilerle ilgili söyledikleri şeyler yüzünden dinleyicilerin kendileri hakkında olumsuz bir fikre kapılmalarından kaçınmak isterler. Sık kullanılan yadsıma ifadesi çeşitleri şunlardır:

- Sözde kabul etme: Çok akıllı olabilirler ama ...

- Sözde empati: Sorunları olabilir, ama ...
- Sözde özür dileme: Özür dilerim ama ...
- Sözde çaba gösterme: Elimizden gelen her şeyi yapıyoruz, ama ...
- Aktarım: Benim onlarla bir sorunum yok, ama müşterilerim ...
- Tersine döndürme, kurbanı suçlama: Ayrımcılığa uğrayan onlar değil, biziz!

Kendi grubumuzun olumlu bir yönünü ötekilerin olumsuz yönleriyle bir araya getiren tüm yadsıma ifadeleri, ideolojik temelli tutumlardaki çelişiklere doğrudan somut örnekler verir.

1i- Önerme Yapıları: Yerel söylemin anlamı, önermelerle kurulur: Bir cümle, bir ya da birden fazla önermeyi ifade eder. Bu önermeler, *doğru ya da yanlış yargısı* konulabilecek düşünceyi temsil ederler. Bu önermeler oluşturulurken, konu ‘ötekiler’ olduğunda temel olumsuz yüklemeleri ifade eden sözcüklere sıklıkla başvurulduğu görülmektedir.

1i- Aktörler: Önermelerin savları çeşitli rollerdeki aktörler yani failer, eylemden etkilenenler ya da bir eylemden yararlananlar ile ilgili olabilir. İdeolojik söylem tipik şekilde ‘biz’ ve ‘onlar’ karşıtlığı ile ilgili olduğundan, aktörlerin daha ileri bir çözümlemesi söylem için oldukça önemlidir. Aktörler ortaklaşa ya da bireysel, iç grup (biz) ya da dış grup (onlar), özel ya da genel olarak isimleri, grupları, meslekleri ya da işlevleriyle tanımlanan, kişisel ya da kişisel olmayan rollerde vb. pek çok kılıkta karşımıza çıkabilirler. Metne ve bağlama bağlı olarak ırkçı tutum ve ideolojilerce yönlendirilen söylemler, ötekileri (azınlıkları ya da göçmenleri) ‘onlar’ (dış gruba ait) olarak temsil etme eğilimindedir. Bu durum bireysel ve özel olarak konuşmak yerine, *bütün ötekilerin genellenmesi ya da türsel ifadelerle homojenleştirilmesi* (Türk, Türkler gibi) sonucunu doğurmaktadır. İşte bu tarz ideolojik temelli aktör tanımları, ırkçı ideolojilerce sezindirilen toplumsal mesafe koymayı anlamsal olarak yansıtmaktadır.

1j- Kiplik: Önermeler, “...mesi/ması gereklidir” , “ ...mesi/ması olasıdır” ,” ...duğu/diği biliniyor” gibi kiplikler tarafından nitelenebilir. Bu kiplikler, dünyayı ve dünyadaki olayları temsil etme şeklimizle ilgilidir.

1k- Kanıtsallık: Konuşmacılar söyledikleri şeylerden sorumludur. Bu nedenle bir inancı ifade ediyorsa, onlardan bu inançlarının bir ‘kanıt’ını sunmaları ve bu

inançları yadsıyan başkalarıyla bir tartışmaya girmesi beklenir. Bu noktada her türün, bağlam ve kültürün iyi, kabul edilebilir veya kötü ‘kanıt’ının ne olduğuna dair kendi özgü değerlendirme ölçütleri vardır. Örneğin, “Kendi gözlerimle gördüm” ifadesi, günlük yaşam için güvenilir bir kanıt olabilir.

Çağdaş toplumda kitle iletişim araçları kanıtsalığın önemli bir ölçütüdür: “Televizyonda gördüm” ya da “Gazetede okudum” ifadeleri, günlük sohbetlerin güçlü savlarıdır. Çünkü günlük hayata yansıyan çoğu bilgi, kitle iletişim araçlarından ödünç alınmaktadır. Dolayısıyla kitle iletişim araçlarından alınan bilgiler, insanların kullandığı kanıtsallık stratejisinin önemli bir bölümünü oluştururlar.

11- Dolaylı Konuşma ve Anlaşmazlık: Bir sorunun doğru cevabını bilmiyorsak ama yine de bilgisiz görünmek istemiyorsak, kaçamak ya da muğlak cevaplar verebiliriz. Yine benzer şekilde politik nedenlerle, örneğin doğru ifadeler bağlamsal olarak uygunsuz ya da sadece ‘politik olarak yanlış’ olacaksa, o söylemi döndürüp dolaştırabilir ve kaçamaklı hale getirebiliriz.

1m- Geleneksel Temalar: Retorik ve anlambilim arasında yer alan ve konulara benzeyen bu geleneksel temalar, standartlaşmış ve halkın ilgisine sunulur hale getirilmiş olduklarından tartışmalarda ‘*basamaklı yapılar*’ olarak tipik şekilde kullanılırlar.

1- Resmi Yapılar: İçerik ve anlam, ideolojinin ifadesindeki en açık söylem düzeyi olmakla beraber ideolojik çözümleme sadece anlambilim ile sınırlı değildir. Temel ideolojiler, metnin ve konuşmanın çeşitli resmi yapılarını etkileyebilir: Bir yan cümlecik ya da cümlenin biçimi, tartışmanın şekli, haber öyküsünün sırası, manşetin büyüklüğü ve benzeri biçimsel yapılar, olayda hâkim olan ideoloji çerçevesinde şekillenirler. Aslında anlamları bulunmayan bu biçimsel yapıların ideolojik işlevleri, anlam ya da eylem/etkileşim ile beraber ortaya çıkar. Toplumsal rol, konum ya da söyleme katılanların düşünceleri ve inançları gibi bağlam özelliğinin bir işlevi olarak değişebilen bütün biçimler temelde ideolojik bir özelliğe sahiptir. Örneğin, İspanyolca’da ‘sen’ ve ‘siz’ arasındaki değişme,

konuşmacı ve dinleyici arasındaki toplumsal ilişkiye (konumlanmaya) bağlıdır: Beyaz bir insan toplumsal konumu yüzünden normalde ‘siz’ diye hitap edilmesi gereken siyaha (bir insana hitap ederken resmi olmayan) ‘sen’ hitabını kullanabilir. Bu tür *önyargılı* zamir kullanımı bir aşağılama biçimi olarak görülebilir.

2a- Cümle Dizimi: Cümle yapısındaki sözcüklerin sırası, etken ve edilgen cümleler ve adlaştırmalar, ideolojik değişimleri olanaklı kılar. Sözde ‘konulaştırma’ yoluyla sözcükler öne yerleştirilebilir ya da yan cümlenin sonunda kullanılarak ya da tamamen atılarak sözcüklerin önemi azaltılabilir. Örneğin, “Polis göstericileri tutukladı” cümlesinde polis etken konumdadır. Burada polis ifadesi cümlenin başından kaldırılıp edilgen bir yapı kurulduğunda, polisin o eylemin oluşumundaki önemi azaltılmış olur: “Göstericiler tutuklandı”. Böylece eylemin faili tamamen örtük hale getirilmiş olur. Göstericileri konulaştıran bir ayrık cümle kullanılarak ya da isimleştirme (eylemi isim yapma) yapılarak da eylemdeki failin önemi azaltılabilir: “Polisin tutukladığı (kişiler) göstericilerdi.”, “Göstericilerin tutuklanması”. Bu şekilde farklı cümle biçimleri kullanılarak ve sözcüklerin sırasında değişiklik yapılarak *anlamdaki vurgu* kurgulanır.

2b- Söylem Biçimleri: Tıpkı sözdizimsel biçimlerde olduğu gibi söylem biçimlerindeki değişimler (önergelerin metin ya da konuşma içerisindeki yeri ve sırası) de anlamı etkiler: Bazı önergeler, öne konulan cümlelerde ifade edilirken bazıları ise metnin ya da konuşmanın sonunda yer alan cümlelerde ifade edilir. Tıpkı cümlelerde olduğu gibi, bir metnin başında ifade edilen bilgi daha fazla bir vurgu alır. Çünkü ilk önce o cümle okunacaktır ve bu sayede metnin geri kalanının yorumu üzerinde en sonda ifade edilen bilgiye göre daha fazla *denetime* sahip olacaktır. Bir haber başlıkları, sunuş özetleri, bilimsel bir makaledeki başlıklar ve özetler bunun tipik örnekleridir. Bu nedenle söylemdeki sözcüklerin ve cümlelerin anlamı, anlamsal yapıdaki konumlarıyla ön plana ya da arka plana oturtulabilir. Söylem anlamı ve onun ilgili biçimlerinin bu temel özelliği, iç grubu kayırma ve dış grubu kötülemeyi varsayan ideolojik alana çok yakından benzer. Dolayısıyla ‘biz’ ile ilgili olumlu anlamlar, ‘onlar’ hakkında ise olumsuz anlamlar ifade eden cümleler, tipik şekilde en önde (manşetlerde, sunuş özetlerinde, özetlerde,

bildirilerde ya da öykülerin başlangıç bölümlerinde) yer alacaktır. Kendi görüntümüz için kötü olan bilgiyi ifade eden anlamlar ise tipik biçimde ya sonda yer alacak ya da hepten örtük bırakılacaktır.

Söylem düzenini *denetleyen bu genel strateji*, metnin ya da konuşmanın şematik yapısını geleneksel olarak tanımlayan çeşitli kategorileri de etkileyebilmektedir: ‘Manşet’, ‘başlık’, ya da ‘özet’ tipik şekilde bir metnin başında farkına varıldığı için en önemli anlamı ifade eden önermelerle doldurulmaya eğilimlidir. Basındaki haber öyküleri, bilimsel makaleler ve günlük anlatımlar için de bu kural geçerlidir. Örneğin, ötekilerle ilgili haberlerde olumsuz bilgiler genellikle ilk önce ve en üstte, manşetler ve sunuş özetlerinde ifade edilir: Gazetedeki metinlerarası düzenden hareketle bu tür haberler, sayfanın daha üstlerine ve daha önlere doğru, hiç değilse ilk sayfaya yerleştirilme eğilimindedir.

2c- Usamlama (Usa vurma): Basındaki baş makaleler, editöre yazılan mektuplar, bilimsel makaleler, parlamento tartışmaları ya da bir karı kocanın günlük kavgaları gibi pek çok söylem türü tartışımsal bir yapıya sahiptir. Konuşmacıların ve konuşmaya muhatap olanların farklı düşüncelerinin ve bakış açılarının söz konusu olduğu bu tarz söylem türlerinde, söyleme katılan taraflar benimsedikleri dünya görüşünü güçlendirmek için bir takım ‘sav’lar (usamlama ifadeleri) ileri sürerler ve kendi bakış açılarını daha kabul edilebilir, daha inanılır ya da daha gerçeğe uygun hale getirmeye çalışırlar. Tartışmanın inanılır ve gerçekçi olabilmesi, inanılır ve güvenilir kaynaklara bağlıdır.

Diğer söylem türleri ve şematik yapılarda olduğu gibi usamlama da bir yığın kuralcı ilkeler ve etkileşim yasaları tarafından yönlendirilir. Farklı bakış açılarından çok tek bir bakış açısının seçimi bile dili kullananların anlamı ve temel inançları vurgulamak için sahip olduğu araçlardan biri olarak görülebilir.

2d- Retorik: Çeşitli grupların konuşmacıları arasında meydana gelen şey, bizim iyi şeylerimizin ve onların kötü şeylerinin retoriksel olarak vurgulanmasıdır. “*Hangi fikirlerin kimler tarafından belirtildiğine*” bağlı olarak değişim gösteren bu tür retorik vurgulamalar, biçim değil bir anlam ve içerik sorunudur. Aliterasyonlar(ses yinelemeleri), metaforlar(eğretilemeler), benzetmeler, ironiler, örtmeceler, karşıt

anlatım ve diğer pek çok biçim figürleri çözümlene işlemi açısından oldukça işlevseldir. Örneğin, sol ve sağ ideolojiler, ırkçılık ve ırkçılık karşıtları, feministler ve erkek şovenistler retoriğin çeşitli biçimlerini kullanarak, karşıtlarını ve muhaliflerini bir takım özel metaforlar üzerinden ötekileştirebilirler.

2- Eylem ve Etkileşim: Söylemin yukarıda alt kategorileriyle birlikte detaylı bir şekilde anlatılan ‘anlam’ ve ‘biçim’ bileşenlerinden sonraki üçüncü bir bileşeni de ‘eylem ve etkileşim’dir. Söylem bileşenleri arasında toplumsal görünüme en fazla sahip olan eylem ve etkileşim sayesinde söylemler belirli bir durumda ağızdan çıktıkları zaman bildirim, bir sorunun, suçlamanın, söz verme ya da tehdidin söz edimini yerine getirebilirler.

Söz edimlerinin yanı sıra bir de bir insanın bir konuşmasında söz alması, o konuşmadaki duraksamaları, söz kesmeleri, gülmeleri, öz sunuşu ya da o konuşmayı sona erdirmesi gibi *söyleşisel etkileşimler* söz konusudur. Bunlar, toplumda kullanılmaya hazır haldeki etkileşimsel kaynaklardır ve çocuklar bile bunları kullanmayı herhangi bir ideolojik gruba katılmadan önce öğrenmişlerdir. Diğer taraftan bazı bağlamlarda bir (ideolojik) grup diğer gruplara nazaran daha fazla söyleşisel etkileşimde bulunabilir. Örneğin, Fransız Ulusal Meclisi’ndeki muhafazakâr partiler sosyalistlerden daha fazla sayıda söze müdahale edip kestiklerinde, belirli eylemlerle diğerlerinden daha sıkmeşgul olabilirler. Dolayısıyla bu tür söylemsel farklılıkların yalnızca ideolojiye bağlı olmaları gerekmez; aynı zamanda kimin üce ya da çoğunlukta olduğuna da bağlı olabilirler.

Benzer bir durum eğitim, yasa koyma ya da ülkeyi yönetmegibi büyük ölçüde söylemle başarılan makro- düzeydeki eylemler için de geçerlidir. Bu eylemler, özellikle içerikleri itibariyle ideolojilerce harekete geçirilir: Hem muhafazakâr hem de sosyalist bir hükümet ülkeyi yönetir ve yasama her parlamentoda yer alır. Yani hem yerel olarak mikro düzeyde hem de küresel olarak makro düzeyde konuşma, tartışma, ağız dalaşı ya da bir firmayı yönetme gibi eylemler herhangi bir ideolojiye sahip toplumsal aktörler tarafından sürdürülüyor olabilir. Burada ideolojilerce gözlemlenen ise sadece ne dedikleri, neye karar verdikleri, nasıl konuştukları ya da nasıl yönettikleridir: Bunu demokratik, otoriter, tutucu, ilerici,

neo-liberal, sosyalist, şovenist, feminist, ırkçı ya da ırkçılık karşıtı bir şekilde yapabildikleri yer burasıdır (Sezer'den akt. Keskin, 2015:71-78)

Van Dijk'in eleştirel söylem analizi modeli, söylemin yapısal olarak makro ve mikro olarak iki esas üzerinden incelenmesidir. Makro yapılar tematik ve şematik çözümlene olarak iki ana boyuttan oluşurken; mikro yapılar seçilmiş sözcüklerle kurulmuş cümlelerin yapısal özellikleri ile cümleler arasındaki nedensellik bağları ve retorik üzerinden analiz edilmektedir. Daha çok yazılı haber metinleri, makaleler gibi yazılı medya ürünlerinin analizinde kullanılan bu kategorizasyonda makro yapıyı oluşturan yapılarda başlıklar, girişler spotlar, fotoğraflar bulunurken şematik çözümlenmede olayın sunulması, olayların sıralanması, bağlamın yoklanması, olaya taraf olanların yorumları tesbit edilmektedir. Yazılı metnin mikro yapısının analizinde ise sentaktik (sözdizimsel) çözümlene cümlelerin yapısal olarak (aktif-pasif), (basit-karmaşık) belirlenmesi iken kelime ve cümlelerin kendi aralarındaki nedensel, fonksiyonel ve kaynak olarak almak ve atıfta bulunmak yoluna kurduğu ilişkiyi tespit etmek bu sözcük ve cümleler arasındaki bölgesel uyumluluğun analiz edilmesini sağlamaktadır. Hangi kelimelerin seçilip nasıl bir retorik üzerine kurgulandığı da mikro yapıya ait çözümlenmedir. Haber retoriklerinde sunulan fotoğraflar, delil niteliğindeki resmi veya gayri resmî belge ve bilgiler, görgü tanıklarının ifadeleri bu retorikğin kurulmasında önem taşımaktadır.

Tematik yapının incelenmesi haber metinlerindeki ana fikri oluşturan yapıdır. Haber anlatılarındaki bilgilerin seçilmesi, ayıklanması, kurgulanması ve genelleştirilmesi adımlarından oluşan bir özetleme biçimi olarak okuyucuya sunulmaktadır. Kullanılan başlıklar, giriş cümleleri, fotoğraflar bu çözümlenmede değerlendirilir.

Makro yapının analizinde şematik çözümlene ise metnin durum ve yorum olmak üzere iki aşamalı incelenmesi söz konusudur. Durum bölümü, ana olayın hangi bağlam içerisinde nasıl ortaya konulduğunu, sonuçlarını da göz önünde tutarak tespit edilmesidir. Dijk, söylem analizinin disiplinler arası olduğunu iddia eder. Eleştirel söylem analizini metinsel, üretim, yorumlama olmak üzere üç boyutta inceler. Bu

söylem çözümleme metodu, söylemin arkasında kalmış gizli ve örtük ideolojiyi dilbilimsel bir yaklaşımla ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

Söylemde ortaya konulan metnin veya sözün taşıdığı anlam ve kapsam, yazarın veya konuşmacının durumu, okuyucu veya dinleyicinin sahip olduğu değerler, anlamlar bütünlüğü ve dilin kendi içinde taşıdığı tarihsel malzeme ile belirlenmektedir.

Dilin söylem temelinde incelenmesi olan söylem analizi ise Batı'da 1960'lardan sonra ivme kazanmış ve üzerinde çok durulan ve yazılan bir alan haline gelmiştir. Dilbilim çevreleri, dili ve dil ürünlerini bu açıdan analiz etmeye başlamışlardır. O zamana kadar dil, gramer kurallarından ibaret olarak görülmüş, cümle birim olarak kabul edilmiş ve cümle yapılarının incelenmesi dil çalışmalarının esasını teşkil etmiştir. 'Metin dilbilim' çalışmaları gramer kurallarını cümle seviyesinden metin seviyesine çekerek metin grameri diyebileceğimiz kuralların olduğunu göstermişler ve iletişimde birim olarak cümle yerine metnin kullanıldığına dikkati çekmişlerdir. Bağlıklık (cohesion) da denilen ve bir metnin nasıl oluşturulduğunu ifade eden bu metin gramerinden sonra bağdaşıklık (cohesion) terimi geliştirilmiştir. Bağdaşıklık, bir metni üreten ve tüketen kişiler ve bu metnin kullanıldığı bağlam yardımı ve vasıtasıyla oluşturulan anlam tutarlılığını ifade etmektedir. Bağlamın metnin oluşumuna katkısı büyüktür. Bağlam, iletişimcilerin içinde buldukları durum, yer, zaman, dış dünya, kültür, katılımcıların rolleri, birbirleri hakkında bildikleri bilmedikleri ve birbirleriyle olan ilişkileri vs.'nin hepsini kapsayan bir anlam taşımaktadır (Çakır, 2014:8).

Söylemin ortaya konulmasında ve deşifre edilmesinde yararlanılması gereken kavramlar ise söylemin hangi bağlamda, hangi dilbilimsel unsurları kullanarak hangi anlamları ürettiğini ortaya koymaya yaramaktadır. Söylemi oluştururken ve dolaşıma sokarken verilen mesajlarla anlamların ne olduğunun analizini yapmak için, anlambilimsel (semantik), sözdizimsel (sentaks) ve göstergebilimsel (semyoloji) gibi yazılı, sözlü ve görüntülü iletilerin çözümlenmesi ihtiyacı doğmuştur. Bu kapsamda söylem analizinin temel kavramları şu şekilde sıralanabilir (Baş ve Akturan, 2008: 27):

Anlambilimsel (Semantik): Anlambilimsellik söylemleri, sözcük ve cümlelerin dilbilimsel anlamlarıyla ilişkilendirmek suretiyle açıklamayı içermektedir. Anlambilim, metnin veya söylemin içinde veya dışında yer alan tüm anlam ilişkilerini inceleyen bir

bilim dalıdır. Anlambilimde bu inceleme yapılırken metin ile kullanıcısı arasındaki ilişkiler de göz önünde tutulmaktadır.

Sözdizinsel (Sentaks): Sözdizinsellik, sözcükleri gerek cümle içinde gerek ifadenin tamamında aldıkları yere göre anlamlandırmayı hedeflemektedir. Bir sözcüğün cümlelerin başında veya sonunda yer alması veya bir cümlelerin ifadenin ortasında veya sonunda bulunması o ifadenin anlamlandırılmasında farklılıklar ortaya koymaktadır.

Göstergebilimsel (Semiyoloji): Toplumsal düzen içerisinde birçok karşılıklı bildirimleri, göstergeleri tanımlayarak, kendi aralarındaki bağlantıları tespit etmek ve anlamların oluşma biçimlerini ortaya çıkarmak için göstergelerden yola çıkan bir yöntemdir. Her gösterge belirlenmiş birtakım gerçekliklere atıfta bulunarak simgeler aracılığıyla kodlanmış toplumsal ilişkilere işaret etmektedir. Göstergebilimsel yöntem ile söylemin çözümlenmesi söz konusu simgelerden yararlanarak kendi içinde anlamlı tutarlı bir sistemsel izlek oluşturarak gerçekleşmektedir (Baş ve Akturan, 2008)

Bu yönetime göre anlam; konunun ne olduğu, nasıl tanımlandığı ve detaylandırıldığı, dile getirenin bulunduğu imalar ve önkabullerinin ortaya konması, konu dahilinde ifade edilenlerin arasındaki tutarlılığın tesbiti, karşıtlık oluşturan ifadelerin belirlenmesi ve bunun üzerinden yapılan örneklendirmeler, yadsıma ifadeleri ile ortaya konulmaya çalışılır.

Bununla birlikte anlamın ortaya çıkarılması sadece semantik yol ile değil sentaktik olarak da incelenmesi gerekmektedir. Sözcüklerin cümle içerisinde olduğu yere göre cümlelerin anlamı değiştirebilmektedir. Sözcüklerin yer değiştirmesi veya ortadan kaldırılması ideolojik farklılıkları göstermektedir.

3.1. Araştırmanın Alanı

HaberTürk ve CNNTürk kanallarında yayınlanan tartışma programlarına katılan seçilmiş bazı aydınların söylemleri esas alınacaktır.

3.2. Kullanılacak Veri Toplama Araçları

Seçilen iki programın belli zaman dilimi hedef alınıp yayınlanan tarihlerdeki bölümleri kaydedilerek çözümlemesi yapılmıştır. Programlardan “Türkiye’nin Nabzı” Habertürk kanalında 31.07.2017 tarihinde yayınlanmış, yaklaşık 3 saat 15 dakika sürmüştür. İkinci program olan “Ne Oluyor?” ise CNNTürk kanalında 01.08.2017 tarihinde yayınlanmış ve yaklaşık 2 saat 30 dakika sürmüştür.

BÖLÜM 4. ÇÖZÜMLEME

4.1.. Araştırmanın Uygulama Alanı ve Örnek Programlar

Seçilen Haber Türk ve CNN Türk kanallarının tartışma programları olan ‘Türkiye’nin Nabzı’ ve ‘Ne Oluyor?’ programlarından yola çıkarak bir medya aygıtı ve aracı olarak televizyonun eleştirel söylem analizi yöntemi ile çözümlemesi yapılmaya çalışılacaktır.

Yapılacak olan söylem analizi, belli kavramlardan hareket ederek izleyicilerin, alıcıların, hedef kitlenin manipüle edilmesi ve iktidar (lar) ı nasıl yeniden ürettiğinin ortaya konulması amacını taşımaktadır.

4.2. Habertürk TV: Türkiye’nin Nabzı Programı

Kanal: Haber Türk

Program: Türkiye’nin Nabzı

Tarih: 31.07.2017

Siyasi Görüş: Nesnel

Katılımcı Sayısı: 6

Katılımcı Özelliği: 2 Hukukçu 3 Gazeteci 1 Milletvekili

Sunuculuğunu Didem Arslan Yılmaz’ın yaptığı “Türkiye’nin Nabzı” programı, HaberTürk televizyon kanalında yayınlanır. Pazartesi ve Çarşamba günleri saat 21.00’de yayınlanan programın 31/07/2017 Pazartesi günü kayıtlı programı yaklaşık 3 saat 15 dakika sürmüştür. Aynı konu tartışmaya açılmış; “Müftülere Nikah Yetkisi” alt yazısıyla konu sunulmuştur.

İlk olarak avukatlara söz vermeyi tercih eden Didem A. Yılmaz, “*Bu düzenlemeye neden ihtiyaç duyuldu, bir sıkıntı mı yaşandı devletin memurlarında; neden müftülere ihtiyaç duyuldu?*” sorarak programa başlar. Yılmaz’ın ‘neden’ vurgusuyla giriş sorusu hem ihtiyaca yönelik hem de müftülere dönük olarak sorulmuştur.

İlk söz verilen Avukat Derya Yanık; aynı ideolojik tarafta bulunan, yasayı savunanlar gibi Medeni Kanun'a göre kıyılan resmi evliliklerin yaygınlaştırılması amacını taşıdığını ifade etmiştir. Bunu yaparken de 'Türkiye sosyolojisi'ni göz önünde bulundurur.

“Türkiye sosyolojisini ve şartlarını düşündüğünüzde hala daha evlilik akdini Medeni Kanun uyarınca söz konusu evlilik akdini kıymadan sadece dini nikahla, dini nikahı kıydığı için evlilik akdinin yeterli olduğunu veya geçerli olduğunu kabul eden bir geniş kesim var.” diyerek geniş olan kesim için dini nikahın resmi nikaha göre önceliği olduğunu ifade eder.

Bu yasayı resmi nikahın yaygınlaşması ve kadının Medeni Kanun'daki haklardan yararlanması açısından da gerekçelendiren Yanık; müftülerin geniş kesimdeki etkisini vurgulamıştır.

“...müftülerin kıyması açısından şu psikolojik etkiyi de göz ardı etmememiz lazım sadece erişimin kolaylaşması (resmi nikah sayısının artması) etkisi vardır, böyle bir faydası olacaktır... benim kanaatim ancak dini nikah akdi açısından bunu benimseyen vatandaşlar açısından... şimdi Türkiye'de çok farklı sosyolojiler, çok farklı katmanlar yaşıyor... kahir ekseriyeti dini nikahı bir şekilde önemser...”

Müftülere resmi nikah yetkisinin nedeni; geniş kesim veya kahir ekseriyet diye ifadelerle çağrışım yapılan dini nikahı önceleyen, önemseyen kesimde bir din görevlisi üzerinden resmi nikahın yaygınlaşması ve akabinde kadının Medeni Kanun'daki haklarından yaralanmasını sağlamak olarak açıklamaya çalışmıştır.

İkinci konuşmacı Avukat Uğur Poyraz ise konuşmasına gazeteci Ahmet Hakan'ın gazete yazısından alıntı ile “... bu yasa önerisini kimin neden desteklediği, kimin neden karşı çıktığını bilmiyorlar” diyerek, destekleyenlerin ve karşı çıkanların yasa tasarısının içeriğini dikkate almaksızın; tamamen ideolojik ve önyargılı tavır ile kamplaşmaya gidildiğini vurgulamak istemiştir.

“... eğer sizin burda bir kameran sayınız yetmiyorsa bir tane kameran alırsınız, kameraman ihtiyacını çözersiniz... ama yok kameraman yetmiyor sokaktan da simitçiyi getirin dersiniz bu yanlış olur... eğer siz burda bir kişiyi daha istihdam edecek haliniz varsa onu yaparsınız... Kadıköy'de diyelim dört tane evlendirme

memuru var bilmiyorum tamamen afaki sayı... bunu sekiz yaparsınız... millette kuyrukta bekliyorsa evlenicem diye... biraz daha hızlı evlenir”

konuşmasını sürdüren Poyraz; Devletin gerçek niyetini söylemediğini ve gerekçede de nikah işleminin hızlanması olarak açıklandığını belirtiyor.

Hukuki olarak, yasa tasarısının gerçeğe intibak etmediğini, yasa tasarısını hazırlayanların gerekçelendirme kısmını yeterince açıklamamalarında; yasayı yeterince gerekçelendirememelerinde gizli bir amaç olduğunu iddia eder.

“... eğer nikah akdinin daha sağlıklı ve hızlı yapılmasını istiyorsanız ona göre personel alırsınız ...burda ne çıkıyor ortaya biliyor musunuz ... burda şimdi ortaya çıkan şey şu; siyasi tercihini yapıyor Devlet... diyor ki ben böyle bir siyasi tercih yaptım...”

Yasal düzenlemenin ihtiyaca dayanarak değil bir siyasi ideolojinin ürünü olarak ortaya çıktığını ifade etmiştir.

Yasa önerisinin gerekçelendirilmesinin açık ve yeterli olmayışını, devletin gerçek niyetini, amacını gizlediğini söyleyen Poyraz; gerekçenin burada olan herkesin ya da sokaktaki herkesin ikna olması için açık ve anlaşılır olması gerektiğini ifade ederken araya giren Nihal Bengisu Karaca: “*Sokaktaki insanların ikna olmaya hiç ihtiyacı yok ki...*” diyerek totalleştirilen bir söylem oluşturmaktadır ve yasaya itiraz edenlerin, ‘Biz’ den olmayanları görmezden gelmektedir. Önvarsayımsal olarak “sokaktaki insanlar” ın bu yasaya itiraz etmediği hatta buna ihtiyaçları bile olmadığını ifade ederken de kendini “sokaktaki insanlar” adına, onların bir temsilcisi olarak sayması egemen ideolojinin buyurgan halini göstermektedir.

Karaca’ya göre, ‘sokaktaki insanlar’ bu yasaya itiraz etmemektedir. Bu söylemle ‘sokaktaki insanların’ karar verici olmadığı ve iktidarın oluşturduğu yasa ve kurallara toplumun bütüncül olarak uyması gerektiğine vurgu yapmaktadır.

“Sokaktaki insanlar” diye kastedilen; yönetilenler kesimi ya da en yaygın ifade ile “halk” tır. Aslında bu metafor yönetime dair araç ve uygulamalarda yönetilenlerin dahli ve söz sahibi olmayıp, bu uygulamalara maruz kalması gibi örtük bir anlama sahiptir.

Daha sonra söz alan Nagehan Alçı; bu yasa tasarısının hayatı kolaylaştıracak ve pratik bir çözüm getirecek nitelikte olduğunu aynı zamanda yalnızca dini nikah ile yetinenlerde -özellikle Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu’da yaşayan muhafazakâr kesimde- resmi nikah sayısını arttırmak olduğu şeklinde yasayı akılcılaştırarak savunur.

Programın genelinde ‘Türkiye sosyolojisi’ kelime kalıbı, bir çağrışım olarak hep bu varsayılan gerçekliğe işaret etmiştir.

“... aslında günlerce bu konuyu çok fazla tartışmanın anlamını ben pek görmüyorum çünkü çok net bir şekilde ... toplumda iki kere iş oluyodu toplumun çok ciddi bir kesimi için yani resmi nikah yapıliyodu üzerine dini nikah yapıliyodu... iki farklı mecraya gidilmesi gerekiyodu... özellikle Doğu’ da olmak üzere yine çok geniş bir coğrafyada da bazıları dini nikahla yetiniyorlardı bu da kadın için çok büyük bir dezavantaj ... dolayısıyla nikah aynı nikah resmi nikahı teşvik eden, resmi nikahla dini nikahı tek bir adreste olabileceği bir formülle çıkıyor karşımıza... yani bundan daha pratik bundan daha fazla dini nikahla yetinenleri resmi nikaha teşvik edici bir adım olabilir mi... yani hayatı kolaylaştırmak yani resmi nikah oranını arttırmak için...”

Uğur Poyraz konuyu tamamen hukuki boyutta ele almaya çalışarak ‘eğer bir kanunda değişiklik yapıyorsanız diğer kanunda da yapmalısınız’ (Nüfus Kanunu’nda bir değişiklik yapmak istiyorsanız Medeni Kanunu’nda da yapmalısınız) dediği sistematik kanuni düzenlemeyi, hukuki bütünlüğü kastederken; moderatör Yılmaz:

“*Yani siz Medeni Kanunu’nun mu zarar göreceğinden...hedefte olduğundan mı söz ediyorsunuz?’’* gibi negatif bir ifadeyle Medeni Kanun’u hedefe koyma imasında bulunmuştur”.

Sonrasında Avukat Yanık ile Avukat Poyraz arasındaki hukuki bir anlaşmazlıktan çıkan tartışmayı kesen sunucu Yılmaz:

“*Siz hukuki bir tartışma yapıyorsunuz ama işin biraz da siyasi boyutu var ...*” diyerek tartışmayı siyasi tarafa çekmek istemiş ve sözü CHP Parti Meclis Üyesi Canan Kaftancıoğlu’na vermeyi tercih etmiştir. Kendi ifadeleriyle yasaya neden toptan karşı çıkılması gerektiğini, iktidar partisinin Devlet’i dini uygulamalarla yönetmek istediğini kastetmiştir.

“Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının son 15 yılda yaptıklarını arka arkaya düşündüğümüzde aslında bu kesinlikle tesadüfen getirilmiş bir yasa tasarısı değil...”

evlilik akdi yapılırken... Medeni Hukuk'tan aldığı yetkiyi kullanan kişiler evlilik akdinin sonunda derler ki: biz Medeni Hukuk'tan aldığımız yetkiye dayanarak sizleri karı koca ilan ediyoruz... öyle değil mi... şimdi size izninizle şu cümleyi okuycam... Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri hakkında kanunun birinci maddesi şöyle başlar...”

diyerek devam eden Kaftancıoğlu; bir din görevlisinin görevinin İslam dinini anlatmak ve toplumu aydınlatmak, genel ahlaki gözetmek olduğunu ve din görevlisi tarafından kısıllanacak olan nikahta yetkiyi Medeni Hukuk'tan değil, Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş Ve Görevleri Kanunu'ndan alacağını söylemeye çalışmıştır.

İktidar Partisinin, iktidar olduğu zaman dilimindeki uygulamaları göz önünde bulundurulmasını ve bu bağlamda bu yasa tasarısının değerlendirilmesi gerektiğini; tasarının toplumsal bir ihtiyaçtan veya kamusal bir talepten kaynaklanmadığını vurgulayan Kaftancıoğlu'na Nagehan Alçı ve Nihal B. Karaca'dan tepki gelerek böyle bir ihtiyacın olduğu iddia edilmiştir.

Canan Kaftancıoğlu:

“... böyle bir ihtiyacın olmadığını hepimiz aslında görüyoruz...”

Nagehan Alçı:

“Yoo...”

Kaftancıoğlu:

“Kim görüyor?”

Alçı:

“Biraz dolaşın Türkiye'yi...”

Karaca:

“Siz görmüyor olabilirsiniz... böyle bir sosyoloji var”.

Yasa teklifinin, toplumsal bir ihtiyaç olup olmadığı konusundaki tartışma sırasında; laik, seküler bir devlet anlayışına sahip, Cumhuriyet'in kurucu ilkelerine

bağlı, halkın milli ve manevi duygularını görmemekle veya görmezden gelmekle hatta yadsıyan Kemalist kesimin, her fırsatta Türkiye sosyolojine yabancı olduğu iddia edilmiştir.

“Siz eğer Doğu’da Güneydoğu’da resmi nikah kıymasını teşvik etmek istiyorsanız ... siz hukukun üstünlüğünü esas kıyorsanız, insanların dini nikahını teşvik etmezsiniz...”

Halbuki yasa, Medeni nikahı teşvik etmek için dini kimliğe sahip bir görevli tarafından kısılmasını öngörüldüğü, karşıt grup tarafından birçok kez dile getirilmiştir.

“... boşanırken de kadı önüne mi gidilecek...” ifadeleriyle geleceğe dair tedirginliğini aktarmıştır.

“...dinsel referanslarla bir İslam Devleti ya da daha da iddialı bir şekilde Şeriat Devleti kurmasındaki önündeki tüm engelleri adım adım kaldıracak...”.

Varolan ve geçmişi olan toplumsal korkuları siyasetin malzemesi yapmak ve hedef kitleyi etkileyerek diri ve uyanık tutmak siyasetin gereğidir; bu yolla grup üzerinde bir kontrol oluşturulmuş olur.

“Şöyle bir çıkarımda bulunabilir miyiz o zaman sesli düşünüyorum... müftülük resmi nikahı kıydı ardından isteyen olursa dini nikah kıyılacak gibi algılıyorum... öyle dediniz... o zaman şu an ki iktidar, bütün resmi nikahları işte yetkili kurullar ve müftülüğe vererek aslında sizin bakışınızla kadınların mağduriyetini önlemek üzere hani dini nikahı gerektiğinde talep olmazsa kaldıracak mı? Yani öyle bişey mi çıkabilir?”

Karşı tarafın bilgi ve yorumları üzerinden bilgilenen ve tasarımı yorumlayan Kaftancıoğlu’nun

“... o zaman öğretmenlere verelim...” diyerek nikah kıyma yetkisinin özellikle müftülere verilmesinden duyduğu rahatsızlık Nihal B. Karaca tarafından tepki ile karşılanmıştır;

“Müftüyle sorununuz ne ... müftü de bir devlet memuru ... İslamafobik misiniz!”

“Müftüyü şeytanlaştırmaya gerek yok” şeklinde itiraz görmüştür.

‘Din Devleti’ oluyoruz, olacağız propagandası ile Türk Siyasi ve Toplumsal Tarihi’ndeki eski korkuları her fırsatta harekete geçirmek, hedef kitlenin ideolojik bağlılıklarını sıkı tutmak ve güçlendirmeye yaramıştır.

Gazeteci Karaca’nın İslamafobik ifadesini, seküler kesimin İslam dini ile her zaman sorunu olduğunu abartılı bir şekilde sunmuştur.

Muhafazakar kesimin bu düzenlemeyi bir seçenek olarak vatandaşa sunduğunu ifade ederken; ulusalcı ve seküler kesimin, iktidar partisinin diğer bazı uygulamalarını da göz önünde bulundurulması tavsiyesi ile mesnetsiz korkular devşirdiğini görmekteyiz. Kaftancıoğlu’nun yasa tasarısını açıklamak üzere değil siyasi indirgemecilik ile söylemleştirmeye gittiğini söyleyebiliriz.

Kaftancıoğlu’nun Avukat Derya Yanık’a kişisel bir saldırı sırasında

“... bizler burda söylediğimiz her şey toplumun bir kesimini aydınlatmak... bu durumu daha da net fotoğrafı gösterebilmek için burdayız. Dolayısıyla bizim hiçbirimizin birbiriyle kişisel bir alıp veremediği olamaz öyle değil mi...”

diyerek konuya kişisel yaklaşmadığını ifade etmiş, “aydınlatmak” ve “göstermek” filleriyle, yüklendikleri görevi ifade etmiştir.

Programda konuşmalar düzensiz şekilde devam ederken, bir ara Avukat Uğur Poyraz’ın “*Müftülere yetkiyi veriyoruz peki azınlıkların yetkisi ne olacak; haham ya da papaz kilise ne olacak ...*” sözleri sunucu Didem Arslan Yılmaz tarafından konuyu başka yöne doğru çekip hararetli tartışma ortamını körüklercesine “*O zaman çoklu hukuk mu olacak*” sorusunu yöneltmiştir. Poyraz’ın “*Siz çok güzel lafa girdiniz; o zaman çoklu hukuka mı gider*” cümlesinin ardından Yılmaz’ın yeni bir tartışma konusunu açarak “*O zaman herkesin bir hukuku mu olacak*” sorusundan Kaftancıoğlu da istifade etmiş; “*Geçtim laikliği bu aslında eşitlik ilkesine de aykırı bir durum... Tam da Uğur Bey’in söylediği gibi...*” Uğur Poyraz’ın sözlerini tasdik etmiş ve farklı gruplara; Hristiyan, Yahudi, Alevi gibi inanç gruplarına karşı devletin eşit mesafede duramayacağını ifade etmiştir.

Daha sonra söz verilen Karaca; insanın inancının, dininin gerekliliklerini hayatının belli anlarında gerçekleştirilmesinin, varoluşsal ve felsefi bir ihtiyaç olduğunu

vurgulamış; bunun sadece dindar bir toplumun çoğunlukta olduğu yerler de değil, Batılı liberal demokratik ülkelerde de yaşayan insanların da böyle bir ihtiyacının olduğunu; kısacası bunun evrensel, insani bir durum olduğunu vurgulamak istemiştir. Dini hassasiyeti olan insanların bu ihtiyacını belirttikten sonra:

“İşte bizim Anadolu’ muzda da insanlar resmi nikahı kıyıyor gidiyor dini nikah için ayrıca imam arıyor... bazıları ise resmi nikahı nerdeyse bypass ediyor... uygulamada... var bunlar çok var...dini nikahla yetinilebileceğini çünkü önemli olan nikahın Allah katında önemli olanın dini nikah olduğunu düşünüyor veya buna inanıyor... inancı böyle olduğu için, hayatını böyle yaşadığı için bu daha makul geliyor...”

Anadolu’da yaşayan insanların dini hassasiyetlerinden dolayı dini nikahı gerçek nikah saydıklarını ifade ettikten sonra asıl olan dini nikahın kadını, evlilik kurumunu, doğacak çocukların da haklarını koruyucu olduğunu ve bunun gerçek ilahiyatçıların ve işin erbabının gayet iyi bildiğini; bu yasaı hazırlayanların da o gelenekten geldiklerinden bu yasa ile bir senteze varmak istediklerini iddia etmiştir.

Karaca’nın işin erbabı dediği ile kast ettiği ve iktidar partisinin ana omurgasını oluşturanların o gelenekten geldiğini söylediği gelenek kavramları, yüzeysel bir İslam uygulamasından daha çok, içeriği daha zengin ve derinlikli bir İslam anlayışını temsilen kullanılmıştır. Erbab kelimesi Arapça olup bir işten anlayan, bir işi iyi yapan kimse (www.tdk.gov.tr) gelmekle birlikte; İslami literatürde sıklıkla tasavvufi konularda yetkin bilgiler için kullanılır.

“... nikah anında hem kadının, erkeğin en çok kadının tabi ki... daha zayıf durumda avantajsız durumda olduğu için hakeza çocukların hukukunu koruyabilecek, kayıt altına alabilecek, o evlilikten doğan hakları ve borçları düzenleyebilecek bir sistemle o nikahı müftünün kimliğinde, İslami bir nitelik kazandırarak, o sosyolojinin talep ettiği bir düzenlemeye kavuşturuyor...”

Program boyunca sosyolojinin talebinden bahsedilmesine rağmen; bu talebin nasıl tespit edilip okunduğuna açıklık getirilmemiştir. Dini değer yargılarını ve gereklerini, nikah akdini gerçekleştirirken hayata geçirmek isteyen çoğunluklu kesimin, müftünün de resmi nikah kıyması talebi olmaksızın bunu ‘Türkiye sosyolojisi’ne ve ‘Türkiye gerçekleri’ne bağlamak egemen söylemin peşin hüküm bildirmesidir.

“... aynı hak ve borçlar doğacak aynı koşullar geçerli olacak (Medeni Kanun’daki) ... Bize söylenen şu an bu... bakın daha sonra bir sürpriz yapılırsa

... şunu deklare etmek te lazım... bu şunu şöyle savunuyoruz; sonra diyelim başka bişey yapıldı, onun için başka bir yasa çıkarılması lazım...”

Bir yasa önerisinin toplumun tümüne sunulup; açıklamalar getirilerek toplumsal ikna ve ortak karar sağlamaya dönük olması gerekirken; yasanın gerekçesinin ve içeriğinin hepimiz yerine ‘biz’e söylenmesi, yönetenlerin hem demokratik olmayan bir yolu kullanmalarını hem de her iktidar gibi kendi gazetecisini, araştırmacısını, hukukçusunu yarattığını göstermektedir.

Sonraki konuşmacı olan Orhan Bursalı ise mevcut yasa taslağının sivil hayatta dinin alanının genişlemesinin ve dinsel uygulamaların toplumsal hayatın her yerine yaymanın amaçlandığını iddia etmiştir.

“Dini alanı genişletici ve dini alanı bütün sivil hayata, insanların toplumsal yaşamına mümkün olduğu kadar yayma politikası var...”

İki kez aynı soruyu farklı bağlamlarda soran sunucu “*Siz hedefin Medeni Kanun mu olduğunu düşünüyorsunuz?*” sorusuna ‘din’in Medeni Hukukun içine de yerleştirildiğini söylerken, daha önce okullar da evrim yasası’nın okutulmaması tartışmasını da aynı nedenlere bağlayarak “*dini gerekçeler eğitim hayatına sokuluyor...*” tüm toplumsal ve siyasi kurumlarda dinsel bir ideolojinin gün geçtikçe fazla söz sahibi olmasından endişe duyduğu anlaşılmaktadır.

Evliliğin dini bir mesele olmadığını söyleyen Bursalı’ ya

“*Türkiye Sosyolojisinde böyle değil ama...*” itirazına cevaben, dini nikah gerçekliğinin farkında olduğunu, yakın çevresinde de dini nikahı kıydıranların olduğunu anlatırken:

“*İmam eve geliyor, duasını yapıyor, kutsuyor evliliğini falan ondan sonra gidiyor...*” ifadesinde kutsamak kavramı dikkat çekicidir.

Bilindiği üzere, kutsamak kavramı İslam Dini’nden önce gelen dinlerden özellikle Hristiyan terminolojisinde geçen; “Bir kişinin veya nesnenin ruhani yetkinliğe sahip biri tarafından- (papaz, İsa Mesih) kutsal kılınması” olayıdır.

Bursalı'nın, İslam dinine göre kıyılacak olan nikah akdinde, kıyacak olan yetkili imamın yaptığı nikahı kutsamak olarak kavramsallaştırmasından; hem içinde yaşadığı büyük bir kısmının dindar olduğu iddia edilen toplumun, dinine ve dolayısıyla toplumun sosyokültürel yapısına ne kadar yabancı olduğu çıkarılabilir hem de kutsamak kavramının Müslüman bireyde yaratacağı rahatsızlığın hesaba katılmadığı fark edilir.

İktidar Partisi'nin tek amacının dini sivil hayata sokmak olduğunu defaatle söyleyen Bursalı konuşmasını "... evliler arasında sorun çıktığı zaman psikolojik yardım, dini yardım, evlilikleri bir arada tutmak için de yine Diyanet, müftülükler de ... bu müftülüklerde şey de var aile... bilmem ne ve sair birleştirme girişimleri var..." evlilik sonrasında bile 'din'in toplumsal hayata müdahale ettiğini vurgulamıştır. Devam eden konuşmasında T.C 'nde uygulamada imam nikahının kıyılmasında hiçbir zorluk ve engel bulunmadığını ifade etmiş bu yetki bölüşümün merkezi otoritenin Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı memurlar aracılığı ile yerel yönetimlerin yetkisinin alındığını hatta gasp edildiğini ifade etmiştir.

Yasa tasarısının vatandaşlara bir seçim özgürlüğü vermesinden ziyade toplumu ikiye bölebileceğini öngören Bursalı'nın sözünü kesen sunucu Yılmaz:

"Onu da konuşalım birazdan yani müftülere nikah kıydıranların dindar; belediyelere nikah kıydıranların dinsiz olduğu teması..." sosyal kategorizasyon yapıp, önyargı kalıplarıyla hareket ederek; ayrıştırıcı bir söylem üreterek toplumsal bilinçaltında olan laik ve anti laik olana göndermede bulunmuştur.

Programın devamının tekrar gündeme gelen, devletin vatandaşlarına karşı eşit olma ve bu bağlamda azınlık gruplarının dini görevlilerine de resmi nikah kıyma yetkisinin verilmesi gerektiği; verilmemesi durumunda devletin adaletsiz davranmış olacağı varsayımı tartışılırken Nihal Bengisu Karaca, konuyu başörtüsü sorunuyla ilişkilendirerek:

"Aynı şeyi başörtüsü sorununa çözüm üretilirken de yapmıştı sizin gibi... düşünenler; aynı şey o zaman da yapılmıştı. Yani şunların şunların hakları dururken şimdi başörtülü kızlarla mı uğraşacağız denilmişti... ve yıllarca insanlar üniversiteye girememişti... şimdi de aynı şeyi yine söylüyorsunuz..."

Siz dediği ‘Biz’den olmayanın olumsuzlanması tarihten bir kayıt düşmek şeklinde; Siz zaten ‘Bizim’ yaptıklarımıza her zaman ve durumda karşı tepki geliştirdiniz ve sorunların çözümünde engel oluşturduğunuz şeklinde anlamlandırılabilir.

Program akışında daha sonraki konu, Canan Kaftancıoğlu’nun gündeme getirmesiyle birlikte; İktidar Partisi’nin bir yasa teklifini geri çekmesi olmuştur. Söz konusu yasa Türk Ceza Kanunu’nda yer alıp;

“cebir, tehdit, hile veya iradeyi sakatlayan başka bir neden olmaksızın 16.11.2016 tarihine kadar işlenen cinsel istismar suçunda mağdurla failin evlenmesi durumunda koşullarına bakılmaksızın hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına, hüküm verilmiş ise cezanın infazının ertelenmesine karar verilir.” hükmüne ilişkin idi ve bu yasa yoğun bir toplumsal tepkiye neden olmuştu.

Kaftancıoğlu’nun müftünün kıyacağı nikahta, kadının haklarının korumaya ve güvenceye alınamayacağını ifade ettikten sonra bunu daha da açık bir şekilde ifade etmek için konuyu, İktidar Partisi’nin komisyona geri çektiği yasa teklifine getirmiş; ve İktidar Partisi’nin uygulamalarında kadının hakkı ve hukukunu gözetici olmadığını vurgulamak istemiştir.

Bir gece yarısı torba yasa ile çıkarıldığını söylediği “...tecavüzcüsüyle evlenmesi durumunda ... hepimizin bildiği yasa ... cezaevinden çıkmasını sağlıycaz... şimdi şunu söyleyin sizler, sizler demiyim özür dilerim geri aliyim... kimi insanlar bunu olumlayıp ... yaparken o gece yarısı getirildiği de çok mühimdir; çünkü o anda CHP ‘nin de gözünden kaçacak hoop o yasa geçecekti... ama kamuoyunun bunu tartışıp o yasa geri çekildi...” ifadelerine Orhan Bursalı da destek vererek “İşte o toplumsal tepkiyi görünce...” demesi üzerine; Avukat Derya Yanık: “Hiç toplumsal tepki değil; toplumsal tepkiyi oluşturanlar bizlerdik Orhan Bey... bakın çok haksız ithamlarla karşı karşıyayız... yani şöyle bişey değil toplum tepki verdi aa bundan korkuldu ve onu şey yapmak için...”

Kaftancıoğlu’nun demokratik ülkelerde böyle toplumsal tepkilerin güzel bir şey olduğunu, kötü bir şey olmadığını belirtmesi üzerine Avukat Yanık; Kaftancıoğlu’na hak vermiş; bunu kötü bir şey olmadığını fakat bu yasa tasarısına tepkiyi bizler verdik

diye devam ederken; ve bizzat Cumhurbaşkanı R. Tayyip Erdoğan'nın kızı Sümeyye Erdoğan'nın ve Genel Başkan Yardımcısı olduğu KADEM (Kadın Ve Demokrasi Derneği)'in tepki verdiğini ifade etmiş ve Kaftancıoğlu'nun 'sizler bunu olumladınız' ithamına cevap vermeye çalışmıştır. Avukat Yanık'ın bu açıklamasında Sümeyye Erdoğan'nın da tepki verdiğini ifade etmesi üzerine Kaftancıoğlu: "*Sümeyye Hanım bu tepkiyi vermese sizler verir miydiniz ben emin değilim...*" diyerek karşı bir sözlü saldırıda bulunmuş, tepkisellik ve itirazlarını bir izin dahilinde yapabildiklerine ima ederek kişisel ithamda bulunmuştur.

Kaftancıoğlu'nun program genelinde üretilen konu ve bağlam dışında, daha önce hazırlanan bir metni sunmaya gelmiş ve oradaki ortaya çıkacak konulara iliştmeye çalışmak gibi bir taktiği de olmuş; eylem ve etkileşim ile bunu söylemleştirmiştir. Esas olarak söylemi ise 'Genel Fotoğraf'a bakalım ve bunu 'Biz'i izleyen belli bir kesimi aydınlatalım, (ne olduğunu) gösterelim yoluyla üretmiştir.

Sonrasında söz verilen Nagehan Alçı; yasa ile getirilen yeni durumun yalnızca bir tercih hakkı olduğunu kişisel özgürlük ile vurgularken; karşı tarafın yasaya karşı çıkışlarını yine özgürlük açısından değerlendirerek başörtüsü sorunu ile ilişkilendirmiştir.

"Bu tıpkı şunun gibi üniversitelerde başörtüsü takamaz kızlar... Neden? Laikliğe aykırı... başörtüsü takmaya o zaman dinsiz mi olacak; ahlaksız mı olacak dendi yıllarca... Hiç kimsenin basına silah dayanmıyor ... bugün herkes istediği gibi yasıyor bu konuda özgürce... burda da aynı şey ... aynı zihniyet... bakın bu zihniyet yüzünden Kemalist rejim çöktü bu ülkede... gerçeklerden bu kadar kopuk olmanız... bu kadar dini ... sırf kendi topraklarınıza alerjik yaklaşmanız ... Batı'da bayıldığınız şeyler burda kendinden nefret etme ..."

"*Siz yabancısınız burda ... sizin bir yarınız çöktü gitti... darbe yaptı (Fettullahçı Terör Örgütü- FETÖ) ... ve bugün nerde yatıyor ...*" karşı cevabında, İktidar Partisi'nin zamanında Fettullah Gülen Cemaati ile iş birliği yaptığını ve Cemaat'in lideri Gülen'nin şu an da Amerika'nın Doğu Eyaletlerinden biri olan Pensilvanya'da tutulmasını, Anti-Amerikancı ideolojiyle; bu topraklara 'yabancı' olanın sizler olduğunu tersine döndürme yaparak karşı saldırıda bulunmuştur. 'Sizin yarınız' ifadesi de karşı tarafı Amerikancı olmakla suçladığını göstermiştir.

Daha sonra yine söz sırası Alçı' ya geldiğinde:

“... resmi nikah dışında başka bir nikâh getirilirse bunun en büyük karşı çıkkanı biz oluruz... tıpkı zamanında ...” sözlerini bitirmeden,

Avukat Uğur Poyraz:

“FETÖ’ye çıktığımız gibi...” diyerek Alçı’ın sözünü tamamlaması, Poyraz’ın karşı tarafı, İktidar Partisi’nin istekleri doğrultusunda hareket edip, iktidarın yaptıklarını meşrulaştıran bir göreve sahip olduğunu örtük olarak ima etmiştir. Gündeme getirilen tüm uygulama ve düzenlemelerde İktidarın destekçisi olduğunu; geçmişte Gülen Cemaati ile sıkı ilişkileri olan İktidar Partisi’ni nasıl desteklediği iseniz bugün de bu yasa önerisini öyle destekliyorsunuz demek istemiştir.

Konuşmasına bu söz kesintisinden sonra devam eden Alçı:

“... Evet efendim... Kemalist vesayetçileri de biz bitirdik, Gülenist vesayetçileri de biz bitirdik... o rezalet kanun tasarısını da sizler değil Sabah Gazetesi sayesinde geri çektiler ve KADEM sayesinde geri çektiler...”

ifadelerinde, demokrasi karşıtı olarak kullandığı vesayet rejimi, Türkiye siyasal hayatında geniş ve önemli yer tutar. Devletin ve dolayısıyla halkın belli güç merkezleri tarafından yönetilmesi olan vesayet rejimi; halk tarafından seçim ile gelen yönetimlerin iktidar olup, muktedir olamadığı, yönetimde bu güç yapılarının yetkili ama sorumsuz olduğu bir rejimi ifade eder. Şimdiki İktidar Partisi’nin ‘halkın iktidarı’ söylemi de bu tarihsel perspektif ile değerlendirilmelidir.

Alçı’nın da bu anlamda söylediği demokrasi vurgusu da sonraki cümle ile çelişir görünmektedir. Rezalet Kanun Tasarısı dediği cinsel istismar suçunda mağdurun faille evlenmesi durumunda suçun geri bırakılması veya ceza infazının ertelenmesini öngören yasa tasarısının geri çekilmesinde muhalefetin itirazlarının önemsenmemesi ve yönetime toplumsal baskı oluşturamaması demokratik bir yönetim anlayışının olmadığını ve demokrasi kültürünün yokluğunu ifade eder. Çoğunlukçu demokrasilerin, çoğunluğun diktatoryasına dönüşme ihtimalleri de vardır.

4.3. CNN Türk TV: Ne Oluyor? Programı

Kanal: CNN TÜRK

Program: Ne Oluyor?

Tarih: 01.08.2017

Siyasi Görüş: Nesnel

Katılımcı Sayısı: 4

Katılımcıların Özelliği: 2 Hukukçu 1 Danışman 1 Gazeteci

CNN Türk'te Salı günleri 21.00 'da yayınlanan; moderatörlüğünü Şirin Payzın'nın yaptığı "Ne Oluyor" programının 01.08.2017 tarihli programı araştırma konusunun ikinci verisi olarak ele alınacaktır.

Ele alınan CNN Türk programlarından biri 'Ne Oluyor?' programının moderatörü Şirin Payzın; milli muhafazakar değerlere sahip özellikle Adalet ve Kalkınma Partisi seçmeninden sürekli tepki alan bir isimdir. Basında aleyhine başlatılan kampanyalarla birçok kez gündeme gelmiştir.

"Türkiye'nin birliği ve bağımsızlığı için canını veren kahraman askerlerden 'safsata' olarak bahsedilen yazıda; "Ölen çocuklar onların çocuğu değil. İktidarlarının sermayesi, kendi canları değil. Şehitlik safsatasıyla bu ülkenin çocuklarını sizin vahşi tuzaklarınıza, insanlık dışı savaşınıza kurban vermekten zerre kadar acı duymuyorlar" bir söyleme imza atıldı." yazısı Sabah gazetesinden verilmişti (<https://www.sabah.com.tr/gundem/2015/09/12/sirin-payzindan-sehitlere-hakaret>).

"AK Parti'li vekilin sözlerini benimsemediğini söyleyen CNN Türk spikeri Şirin Payzın, ekranda dünyaca ünlü ateistleri sıralayıp, adeta ateist propagandası yaptı. Stephan Hawking, Bill Gates, Steve Jobs, Angelina Jolie, Sigmund Freud ve Nazım Hikmet gibi isimleri sayan Payzın, Ak Parti Milletvekili Ulupınar'ın "Ateist, dinsiz bir gençten hiç kimseye fayda gelmez" sözüne karşılık olarak, "Büyük adamlar hep ateistti" mesajı vererek, CNN Türk ekranından "ateizm propagandası" yaptı (<https://dogruhaber.com.tr/haber/28339-cnn-turk-spikeri-ateistlik-propagandasi-yapti/>).

CNN Türk'ün Şirin Payzın' nın moderatör olduğu programında ele alınan konunun üst başlığı, Nüfus Hizmetleri Kanunu'ndaki değişiklik önerisidir. Bu yasa

değişikliği ile birlikte il ve ilçe müftülüklerine resmi nikah kıyma yetkisinin verilmesi ve diğer maddesi olan" yeni doğan çocuk için sözlü beyanın yeter şart olmasının ne anlama geldiği ve toplumsal tepkiler açısından sivil toplum kuruluşlarının itirazları tartışmaya açılmıştır.

Konuşmacılardan ilki Prof. Dr. Bahadır Erdem,

Erdem/ Erdem Hukuk Bürosu kurucu ortağıdır. Erdem avukatlığı ile birlikte aynı zamanda İstanbul Üniversitesi Milletlerarası Anabilim Dalında profesör ve ulusal uluslar arası tahkim hakemidir. Özel Hukukun Uyumlaştırılmasına İlişkin Uluslararası Enstitü 'nün (UNIDROIT) Türkiye Cumhuriyeti 'ni temsilen yönetim konseyi üyesi olan Erdem, hali hazırda birçok ICC hakemliği görevini üstlenmiştir (<http://www.erdemhukuk.com/>).

Bahadır Erdem; konuşmasına, resmi ve dini nikah ayrımını kadın hakları açısından ele alarak başlamıştır. Aileleri tarafından küçük yaşta dini nikahla evlendirilen kız çocuklarının bu evliliklerin önüne geçen, engelleyici bir uygulamanın Devlet tarafından yapılmadığını vurgulamıştır. “Nikahı yapan imama ağır ceza verilmesi gerektiğini aksine Ceza kanunundaki üç aylık göstermelik cezanın bile kaldırıldığını” ifade etmiştir.

Konuşmasını, kadın haklarını dönemsel olarak ikili karşıtlık içinde ele alarak inkılap kanunlarından kaynaklı medeni kanunu kadın hakları bakımından ilerici, reformist olduğunu "kadın hakları bakımından çok büyük bir değişim idi." diyerek sürdürmüştür. Getirilen kanuni değişiklik teklifinin ise resmi nikahı dini nikah gibi kısılmasına neden olacağını söylemiş, bunun da çocuk yaşta evlilikleri arttıracaklarını vurgulamak istemiştir.

Yasa teklifine itirazı olanlar için, "kadın dernekleri niye ayakta?" cevabını bildiği bir soru ifadesini program boyunca sürekli kullanan Erdem, bu kesimin geleceğe dair endişelerini çeşitli ifadelerinde vurgulamış ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin tekrar dini bir devlet olacağı korkusunu, laiklik ilkesinin zedelenmesi açısından değerlendirmiştir.

"... Geçmişe döndüğümüz zaman Osmanlı İmparatorluğundan yeni bir T.C. kurulması ve şeri hukuktan medeni hukuka geçişimiz ve şeri hukukta kadının sahip olduğu haklar yerine medeni hukukun getirdiği hakların bütünlüğünü, Türkiye'yi Fransa'yla, Türkiye'yi İngiltere'yle aynı koyamayız .. Bugün kadın hakları dernekleri ayakta ..niye ayakta çünkü acaba diyorlar şimdi getirilen şey müftülerde Nüfus Hizmetleri Kanunu'nun üç satırının arasında ,belediye memurlarıyla yurt dışı temsilciliklerinin arasına iki kelimeyle girdi.. Şimdi bu oldu... Acaba beş sene sonra da denilecek mi ki toplumun ihtiyacı canım isterse dini nikah kıysın isterse resmi nikah kıysın..."

"Biz eğer tam bir seküler devlet olsaydık, hukuk üstünde seküler devletiz ama inanç, halkın, birçoğunun beklentisi kadın haklarında son on yılda geriye gidişin, toplumda öne çıkan söylemler, hareketler... niye kadın dernekleri ayakta? bunlar deli mi!"

Erdem, bu geriye gidişin gerek yasa yapmak gerekse hükümetin tavrı sonucunda, toplumdaki İslami değerlerin kadına bakışının sorumlusu olarak hükümeti mesul tuttuğu anlaşılmaktadır, aynı zamanda kadın derneklerinin itirazlarını, taleplerini anlamak gerektiğini vurgulamak istemiştir.

Bahadır Erdem'in Osmanlı İmparatorluğu özelinde İslam dini ve uygulamalarının artık geride kalması gerektiğinin altını çizirken Adalet ve Kalkınma Partisi tabanlı seçmenin tepkisine karşın; CHP diye etiketleyebileceğimiz, kendilerini Atatürkçü, laik, demokrat ve en önemlisi çağdaş diye nitelendiren kesimin sözcülüğünü kadın hakları ve kadın derneklerinin itirazları üzerinden yapmış bulunmaktaydı.

Burada dikkati çeken bir nokta da 1990'lı yılların siyasi ortamında MGK (Milli Güvenlik Kurulu)'nın da gündeminden düşürmediği "İrticayla Mücadele" dönemlerinde Ulusalcı tarafta "Laiklik elden gidiyor!" sloganlarının; yirmi seneden fazla geçen süre içerisinde, bir televizyon programında Erdem'in korku ve endişelerinde ortaya çıkmasıydı.

Bahadır Erdem'den sonra söz verilen konuşmacı Pınar Hacibektaşoğlu, T.C. Cumhurbaşkanı'nın kızı Sümeyye Erdoğan 'nın genel başkan yardımcısı olduğu Kadın ve Demokrasi Derneği (KADEM)'nin kurucu üyelerinden olan, aynı zamanda 7 Haziran 2015 Genel Seçimlerinde Adalet ve Kalkınma Partisi'den 25. milletvekili adayı olan Hacibektaşoğlu, serbest avukatlık ta yapmaktadır. Hacibektaşoğlu, dini nikahın müslümanlar için önemini vurgulayarak bazı bölgelerde dini nikahın resmi nikaha göre

önceliği olduğunu ifade etmiştir. Dini nikah ve müslümanlar kavramsallaştırmalarıyla, "biz vurgusu" bir ötekileri dışarda bırakma olarak anlaşılabilir.

"Her ne kadar evlilik bir ibadet değilse de her Müslüman evlendiği zaman da Allah huzurunda bunun Allah'ın rızasını alarak gerçekleştirmek ister. "

"Evlilik te bizler için Müslümanlar için bu şekilde gerçekleştirilen bir olgudur."

Devam eden konuşmasında, Hacettepe Üniversitesinin bir araştırma raporuna dayanarak bir ön varsayım olarak " dinin toplum için önemi" ifadelerinde, Devletin bunu müftülükler aracılığıyla kayıt altına almasında sakınca görülmemesinde ikna yoluna gitmiştir.

"...Türkiye gerçekliklerini dikkate aldığınız zaman Doğu, Güneydoğu ve kırsal bölgelerde ...dini nikahın önceliği var..."

" ...Esas olan bu toplum Allah korkusuyla yaşar ve bu Allah korkusu da Onu her halükârda yaptığı işin Allah katında rızasını almak için muhakkak din görevlisinin önüne götürür..."

Aynı konuşmanın devamı olan cümlelerde, Türkiye gerçeklikleri bağlamında kurduğu "Allah korkusu ve din görevlisinin önüne götürür" ifadeleri toplumda din ve din görevlilerinin saygınlığı ve kıydığı nikahın resmi olana üstünlüğünü ifade etmeye çalışmıştır.

Payzın'nın bir izleyici sorusunu aktarmak şeklinde konuyu, ISID tehlikesi ve gençlerimiz üzerine çekerek, hükümetin resmi olan bir yetkiyi dini bir görevliye vermek yerine din görevlisinin kendi işini ilgilendiren bir konuda görevini yapması gerekliliğini fikrini beyan ederek Hacıbektaşoğlu' na yöneltmiştir.

"Seyircilerden bir tanesi önemli bir şey söylemiş ... -demiş ki siyasetin gündemiyle aslında özellikle Anadolu'daki tabanın gündemi birbirine uymuyor. Mesela müftülere, müftü yardımcılara evlendirme gibi resmi görevler vermek yerine şu anda ciddi bir ISID tehlikesiyle karşı karşıyayız ve kendini modernite ile İslam arasında ya da dini yaşam biçimi arasında sıkışmış bulunan birçok genç ISID gibi yapılara romantik nedenlerle kayıyorlar, bunlarla ilgili eğitim görseler de bununla ilgili çalışmalar daha verimli olmazlar mı? amacının dışında kullanılıyor müftüler de imamlar da ... bu doğru bir yaklaşım değil mi aslında ...? "

Din görevlisinin görevinin sadece dini konuları içermediğini, toplumdaki rolünün bir kanaat önderi gibi gündelik hayata ilişkin tüm her konuyu değerlendirebileceğini vurgulamak istemiştir.

"Tabi ki buna müftüler de dahil edilebilir ama bunun için yasal bir düzenlemeye ihtiyaç yok..."

"Bakın, uyuşturucuyla mücadele konusunda Doğu ve Güneydoğu'da isim de vereyim Van'da uyuşturucuyla mücadele konusunda ailelerin sıklıkla başvurduğu yerlerden biridir ilçe müftülükleri... Çocukların tedavi merkezlerinde arınma merkezlerinde tedavi gördükleri halde arınamayan çocukların gittikleri din adamlarıyla dini kimliği olan kişilerle yaptıkları sohbetlerin neticesinde çocukların bu bağımlılıktan kurtulduklarını söyleyenler de oldu... Ben il ve ilçe müftülüklerinin böyle bir görev almasının gayet iyi olacağını yerinde olacağını söylüyorum ..."

Konuklardan bir diğeri Elif Dördüncü Aydemir idi. Özgeçmişine bakıldığında; eğitim hayatının önemli bir kısmını Fevziye Mektepleri Vakfı'nın olan Işık Okulları'nda tamamlayan Aydemir, ailesinde üçüncü kuşak Işık Okulları mezunu olarak, bunun ailesinde bir gelenek haline geldiğini dile getirmiştir. (Fyzy Dergisi 35. Sayı, Ekim 2016.) Aydemir, İstanbul'da bulunan, siyasi aday geliştirme ve siyasi parti kadrolarının eğitimlerinde bir firma olan Quatro Stratejik Danışmanlık şirketinin kurucusu ve genel müdürüdür. Elif Dördüncü Aydemir ulusal ve uluslararası düzeyde siyasi kampanyalarda stratejik siyasi danışman olarak çalışmakla birlikte aynı siyaset biliminde öğretim görevliliği de yapmaktadır (<https://bilgiprec.org/akademik-kadro/>).

Aydemir konuşmasına yeni yasa önerisinin hukuki boyutundan çok uzmanlık alanı olan siyaset stratejileri açısından yaklaşmış ve bu teklifin gerek zamanlama gerek uygulama açısından stratejik olduğunu söylemiştir. TBMM'nin tatilde olduğu zamanda:

"Vekillerin Sayın Cumhurbaşkanı'nın talimatıyla ve arkasından da hemen seçim bölgenize gidin kampanya yapın dediği dönemde sağ cenahta safları biraz sıkılaştırmak için, toplumun kutuplaştırılmasına yakın argümanları, sık sık zaten Adalet ve Kalkınma Partisi tarafından her yaz düzenli olarak gündeme verildiğini görüyoruz..."

ifadelerini kullanmıştır. Aydemir birçok sorunsal bir paragrafta vermeyi tercih etmiştir. Cumhurbaşkanı'nın parti başkanı olması ve talimat vermek şeklinde vekilleri istenilen şekilde eyleme geçirmesinin yanı sıra Adalet ve Kalkınma Partisi' ni özne durumunda

tutarak, sürekli olarak toplumu saflara ayırmak ve kutuplaştırmak kastını taşıdığını vurgulamak istemiştir.

Burada ilgi çeken "sağ cemahta safları sıkılaştırmak" kavramsallaştırmasıdır. Sağ- sol ideolojik ayrımını yapmasının yanında safları sıkılaştırmak tabiri ile dini bir terminolojiyi siyasi anlamda kullanmıştır. İslam dinine mensup olan Müslümanların namaz ibadetini cemaat olarak gerçekleştirdiği sırada, birbirlerinin arasında hiç boşluk kalmamasına dikkat ederler; ki bazı zamanlarda imamlar safları sıkı tutalım diye uyarı da bulunduğu olur. Müslümanlar bu sıkı tutma hali Allah'ın vahdaniyetine atfendir; Hz. Muhammed'in hadislerinde de bu uyarı yapılmıştır.

Aydemir'e göre Adalet ve Kalkınma Partisi bu yasa teklifiyle, gündemi değiştirmek ve bu yasayı bir seçim yatırımı olarak ortaya attığını söylemiştir.

Karşı tarafın kendisine Türkiye gerçekliklerini bilmediğini ima ve varsayımlara karşı iki kez yinelemek şeklinde "Ben Türkiye'yi tamamını üç buçuk kez dolaşmış bir insanım... köy köy kasaba kasaba ..."

Bir diğer konuşmacı olan Nevzat Çiçek; 15 Kasım 2007 tarihinde Türkiye çapında ulusal ve günlük gazete olarak yayın hayatına başlayan Taraf Gazetesi'nin kuruluşunda yer alan Çiçek, gazetede uzman muhabir olarak çalışmaya başlamıştır. Daha sonra yurt haberler müdürlüğü görevi ile gazetecilik hayatına devam etmiştir.

Çiçek; Suriye, Irak, Kazakistan, Sudan ve Pakistan ve gittiği birçok coğrafyada bulunan İslami cemaatler, tarikatlar ve medreseler hakkında incelemeler yapmıştır. Kürt sorunu ve İslami cemaatler hakkında ulusal ve uluslararası pek çok kongreye katılarak konferans vermiştir. Bunun yanı sıra çok sayıda kurum ve kuruluşa da danışmanlık hizmeti vermiştir (<https://www.makaleler.com/nevzat-cicek-kimdir>).

Çiçek, konuşmasında dikkatleri genel olarak yasa üzerinde tutmaya çalışmış, buradan bir rejim tartışmasının çıkarılmasının zorlama olacağını vurgulamıştır. Bu yasaya itirazı olanların ('onların') karşı olmalarının nedenini anlayamadığını, bunun bir tercih olarak sunulduğunun ve hükümetin bir dayatmada bulunmadığını söylemiştir.

Adalet ve Kalkınma Partisi politikalarına ve icraatlarına toptancı bir bakışla karşı çıktığını ve bir niyet okuması yapıldığını ileri sürmüştür.

"Siz diyorsunuz ki bir Ak Parti var; zaten bunların niyeti belli, zaten bunlar toplumu bir yere götürüyorlar dolayısıyla da ben bunu(yasa teklifini) böyle okuyorum..."

Burada dikkat çeken bir diğer ayrıntı da hükümet politikalarına karşı olanların 'Adalet ve Kalkınma Partisi'ni 'AKP' olarak etiketlemelerine karşın, hükümete kendini yakın hissedenler 'AK Parti' diye ifade etmesidir.

Nevzat Çiçek'in programı terk etmesine neden olan Aydemir ile tartışması da yasa önerisinin önyargılı bir bakış açısıyla rejim üzerinden değerlendirilmesi ve söylemdeki iktidar alanlarının çatışması şeklinde anlamlandırılabilir.

Aydemir:

"Hani Türkiye'nin gerçeği bu... bunu düzeltiyim değil; Türkiye'nin gerçeği bu yasayı buna uydurayım diyerekten, insan hayatını hiçe sayan, çocuklara ve diğer kesime genç kızlara karşı suça mahal açan, boşluklarla dolu, düşünülmemiş, akılsızca bir yasayı getirmek en başta da söylediğim ilk cümlede söylediğim gibi tamamen şu anda siyasi gündemi oyalamak için ... içte ve dışarıda bu kadar mesele varken; Katar sorunu, Almanya'yla kriz, Rusya meselesi, Suriye, ekonominin dibe vurduğu iğrenç bir sıkıntılı döneme girmek üzereyken, global olarak 'dünya' da Türkiye de ... bu meseleler tartışılmasın diyerekten... toplum zaten 49 - 51 ikiye bölünmüşken bunun üzerinden nasıl nemalanırım diye zamanlanmış bir tartışmadır bu..."

Çiçek:

"Bu katkı verme adına sizin bakış açınız kusura bakmayın bu ülke gerçeklerine aykırı... Nedenini söyliyeyim; mevcut bir yasayı bile görmemişsiniz ...mevcut bir yasayı bile görmemişsiniz, böyle devam ettiğini bilmiyorsunuz... onun üzerinde hükümetin getirdiği bi şeyi... böyle kelimeler de çokça... ben hükümeti savunmakla değilim, AK Parti'nin doğrusu varsa savunurum yanlışı varsa ben önce eleştiririm ... ama ...bu ülkenin... mesela sözlü beyan olmaz diyorsunuz... (kalemi önündeki sehpa atarak) ulaşamadığınız köyde kışın...sözlü beyan alacaksınız ama onun yolu bu değil (yasadaki eksikliği kastederek)"

Aydemir:

" Olağanüstü şartlarda..."

Çiçek:

" Olağanüstü şart var bu ülkede..."

Aydemir:

"kar altında kalan... olağanüstü şartlarda öyle bir düzenleme getirilir... ama siz olağanüstü hali siz genelleştirdiğiniz anda suça kapı açarsınız..."

Çiçek:

"Elif Hanım kusura bakmayın çok beyaz bir bakış açısı bu... valla çok beyaz bir bakış açısı bu..."

Aydemir:

"ister beyaz deyin ister mor bulun... ama çağdaş, kadın haklarını koruyucu bir yasa değil bu..."

Çiçek:

"Mevcut yasayı daha görmemişken hangi kadın hakları (sinirlenerek)"

Aydemir:

"Nerden biliyorsunuz görmediğimi... burda hocam (Bahadır Erdem'i kastederek) var; söylüyor... bu hükme nerden vardınız?"

Çiçek:

"... Bakın olumlu bişey konuşalım ... diyelim ki hükümete... bir sorunumuz var... tamamen reddedemeyiz ki... hükümetin bir yanlışı mı var söyleyelim ama diyoruz ki ..."

Aydemir:

"var... söylüyoruz işte..."

Çiçek:

"ama bu toptan bir bakış açısıyla öyle ki bir rejim meselesi halinde tartışıyorsunuz ..."

Aydemir:

"Sizin uygun gördüğünüz şekilde mi eleştirecem ben..."

Çiçek:

"Esağfurullah canım haddim değil öyle bi şey de... ama karşımızda böyle sanki bu ülkenin demokrati sizsiniz, bu ülkenin her şeyi sizsiniz...aşağıda başka bir bakış ...kast sisteminde gibi kendimi hissettim ya..."

Aydemir:

"Ben kendi fikrimi söylemekle yükümlüyüm... siz kendi fikrinizi söylersiniz..."

Çiçek:

"samimi söylüyorum kendimi kast sisteminde gibi hissettim ya... ayıp ama gerçekten ayıp ya... iğrenç bir ülke diyorsunuz..."

Aydemir:

"Hayır asla! ben öyle bir şey demedim asla!"

Çiçek:

"e ne dediniz?"

Aydemir:

"iğrenç bir yasa dedim..."

Çiçek:

"hayır hayır biraz önce ne dediniz?"

Aydemir:

"Yasa taslağı... ülkeme asla öyle bisey demem... bakın ben son derece vatansever bir insanım... sakın yanlışlık yapmayın..."

Çiçek:

"ne yandaşlık mı?"

Aydemir:

"yanlışlık yapmayın ben son derece vatansever bir insanımdır, bu ülkenin her..."

Çiçek:

"Ben teröristim canım ben teröristim... yapmayın ama...ne alakası var bunun (yasa taslağı) vatanseverlikle! hayır ne alakası var bunu vatanseverlikle bu tartışmanın! hayır benim karşımda bunu biye söylüyorsunuz!"

Aydemir:

"e siz söylediniz..."

Çiçek:

"siz vatanseverliğinizle oturun ya... (ayağa kalkıp mikrofonunu çıkartır) biz neyiz terörist miyiz!"

Aydemir:

"Hayır siz bana söylediniz iğrenç bir ülke dediniz diye..."

Nevzat Çiçek ve Elif Dördüncü Aydemir arasında yaşanan dialog, "müftülere resmi nikah verilmesini içeren yasa taslağı" ideolojik kamplaşmaya, ideolojik alanların çatışmasına ve kişisel bir tartışmaya dönüşerek sonlanmıştır.

Aydemir'in mevcut yasa önerisini, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin taktiksel olarak uyguladığı, bununla gündemi değiştirmek veya gündem oluşturmak olduğunu öne sürmüştür.

Ön varsayım olarak bölünmüşlük, kutuplaşma gibi negatif ifadelerle manipüle edici bir üslupla konuşmuş, nemalanmak sözüyle de ahlaki olmayan bir yol ile seçmeninden oy toplamak istediğini söylemiştir.

Çiçek'in itirazı ise; Adalet ve Kalkınma Partisi'nin tüm uygulamalarının önyargılı bakış ile değerlendirilmesi ve konunun rejim tartışmasına dönüştürüldüğüdür.

4.4. Bulgular ve Yorumlar

Sunuculuğunu Didem Arslan Yılmaz'ın yaptığı "Türkiye'nin Nabızı" programı, HaberTürk televizyon kanalında yayınlanır. Pazartesi ve Çarşamba günleri saat 21.00'de yayınlanan programın 31/07/2017 Pazartesi günü kayıtlı programı yaklaşık 3 saat 15 dakika sürmüştür. Aynı konu tartışmaya açılmış; "Müftülere Nikah Yetkisi" alt yazısıyla konu sunulmuştur. Programa dair bulgularda katılımcılardan Avukat Uğur Poyraz ve Gazeteci-Yazar N. Bengisu Karaca arasındaki diyalogta, iki karşıt görüşün grup aidiyetine ve grup bilincine dönük bulguların ortaya çıkmasını sağlamış, aynı zamanda egemen ideolojik görüş ile itiraz eden kesimin halkın ihtiyaçlarının ve taleplerinin, kendi ideolojilerinin gereğince, temsiliyeti ve karar verici misyonunu üstlenmişlerdir. Yasa önerisinin gerekçelendirilmesinin açık ve yeterli olmayışını, devletin gerçek niyetini, amacını gizlediğini söyleyen Poyraz; gerekçenin burada olan herkesin ya da sokaktaki herkesin ikna olması için açık ve anlaşılır olması gerektiğini ifade ederken araya giren Nihal Bengisu Karaca: "*Sokaktaki insanların ikna olmaya hiç ihtiyacı yok ki...*" diyerek totalleştirilen bir söylem oluşturmaktadır ve yasaya itiraz edenlerin, 'Biz' den olmayanları görmezden gelmektedir. Önvarsayımsal olarak "sokaktaki insanlar"ın bu yasaya itiraz etmediği hatta buna ihtiyaçları bile olmadığını ifade ederken de kendini "sokaktaki insanlar" adına, onların bir temsilcisi olarak sayması egemen ideolojinin buyurgan halini göstermektedir.

"Sokaktaki insanlar" diye kastedilen; yönetilenler kesimi ya da en yaygın ifade ile "halk"tır. Aslında bu metafor yönetime dair araç ve uygulamalarda yönetilenlerin dahli ve söz sahibi olmayıp, bu uygulamalara maruz kalması gibi örtük bir anlama sahiptir.

Yasa teklifinin, toplumsal bir ihtiyaç olup olmadığı konusundaki tartışma sırasında; laik, seküler bir devlet anlayışına sahip, Cumhuriyet'in kurucu ilkelerine bağlı, halkın milli ve manevi duygularını görmemekle veya görmezden gelmekle hatta yadsıyan Kemalist kesimin, her fırsatta Türkiye sosyolojine yabancı olduğu iddia edilmiştir.

Program boyunca sosyolojinin talebinden bahsedilmesine rağmen; bu talebin nasıl tespit edilip okunduğuna açıklık getirilmemiştir. Dini değer yargılarını ve

gereklerini, nikah akdini gerçekleştirirken hayata geçirmek isteyen kesim, müftünün de resmi nikah kıyması talebi olmaksızın bunu ‘Türkiye sosyolojisi’ne ve ‘Türkiye gerçekleri’ne bağlayarak anlamlandırmak istemiş ve bu tanımlamayı araçsallaştırarak yeni düzenlemeye meşruluk kazandırma yoluna gidilmiştir.

İkinci olarak CNNTürk’teki ‘Ne Oluyor?’ programındaki katılımcılardan siyasi-stratejik danışman Elif Dördüncü Aydemir, İktidar Partisi’ne muhalif, Cumhuriyet rejiminin kurucu değerlerine bağlı ve modern yaşam tarzını ve felsefesini benimsemiş bir ideolojik taraf olarak konumlandırılabilir. Karşıt kesimin temsilcisi olarak muhafazakâr gelenekçi olan Nevzat Çiçek ise bir gazetecidir. Dolayısıyla İktidar Partisi’nin icraatlarına ve girişimlerine daha olumlu bakmaktadır. Bu iki katılımcı arasında yaşanan gerginlikte de ideolojik bir taraf diğer ideolojik olan tarafa bu topluma ‘yabancı’ olma imasında bulunmuş ve laik kesim olarak dillendirilen tarafı elitist olmakla ilişkilendirmiştir. Diyalog sırasında Çiçek’in:

"Esağfurullah canım haddim değil öyle bi şey de... ama karşımızda böyle sanki bu ülkenin demokrati sizsiniz, bu ülkenin her şeyi sizsiniz...aşağıda başka bir bakış ...kast sisteminde gibi kendimi hissettim ya..." ifadeleri bunu göstermektedir.

Çiçek’ in sözleri, geçmişe dönük olarak yaşanan, tecrübe edilen, aktarılan, tarihi ve ideolojik alımlamayla yüklenilmiş bir ayrımcılığa uğramışlığın iddiası ve ifadesidir. Belli güç merkezlerini, yüksek anayasal devlet kurumlarını ve sosyo-kültürel alanı şimdiye dek elinde bulunduran laik kesim, muhafazakâr ve gelenekçi kesim tarafından bu tür serzenişlere muhatap olmaktadır. Bununla birlikte laik olan kesimin, bu topluma ait olduğunu ispat etme gayreti ve ikna etme çabası belli ifadelerde görülmektedir.

Karşı tarafın kendisine Türkiye gerçekliklerini bilmediğini ima ve varsayımlara karşı iki kez yinelemek şeklinde "Ben Türkiye'yi tamamını üç buçuk kez dolaşmış bir insanım... köy köy kasaba kasaba ..." ifade edilmiştir.

‘Türkiye sosyolojisi’, ‘Türkiye’nin gerçekleri’, gibi üretilmiş tanımlamalar hem algısal düzeyde ideolojik farklılığı vurgularken, aynı zamanda yapılacak olan düzenlemeleri haklılaştırma ve meşrulaştırma amacını gerçekleştirmeye yaramaktadır.

Söylemin yapısı itibariyle “onları”ın olumsuzlaması ve bu olumsuzlukları öne çıkarılması;” bize” dair olanın olumlanarak, olumsuzları geride bırakılması ideolojik aygıtlardan olan medya aracılığı ile propaganda, manipülasyon gibi yöntemlerle hedef kitleyi standardize etmeyi amaçlamaktadır.

VAN DIJK’ ın İdeolojik Çözümleme Kategorileri	Türkiye’nin Nabzı	Ne Oluyor?
○ Konular	EVET	EVET
○ Tanım düzeyi	EVET	EVET
○ İmlar ve Varsayımlar	EVET	EVET
○ Yerel Tutarlılık	KISMEN	EVET
○ Eş anlamlılık ve Yeniden Anlatım	EVET	EVET
○ Karşıtlık	EVET	EVET
○ Örnekler ve Açıklamalar	EVET	EVET
○ Yadsıma İfadeleri	EVET	KISMEN
○ Sözde Kabul Etme	HAYIR	KISMEN
○ Sözde Empati	KISMEN	EVET
○ Aktarım	EVET	EVET
○ Tersine Döndürme	EVET	EVET
○ Önerme Yapıları	EVET	EVET
○ Aktörler	EVET	EVET
○ Kiplik: Önergeler	EVET	EVET
○ Kanıt Sunma	EVET	EVET
○ Dolaylı Konuşma	HAYIR	EVET
○ Geleneksel Temalar	EVET	EVET
○ Resmi Yapılar	EVET	EVET
○ Cümle Dizimi	KISMEN	EVET
○ Söylem Biçimleri	EVET	EVET

BÖLÜM 5. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

İdeoloji söylem ilişkisinde, ideolojilerin söylemler yoluyla kurulmasını ve yeniden üretilmesini eleştirel söylem çözümleme tekniği temelinde ele alındığı bu çalışmada, incelenen televizyon programlarına konuk olan katılımcıların, ‘biz ve onlar’ karşıtlığını söylemleri vasıtasıyla nasıl kurdukları ortaya çıkarılmaya gayret edilmiştir. Katılımcıların dahil oldukları gruplara olan aidiyeti ve grup bilinci, sahip oldukları ideolojilerin söylemsel olarak ifade edilmesiyle ortaya konulmuştur. Her iki tarafın da bağlı buldukları grubun dünya görüşü, grup içi söylemsel ortaklıkları ve benzerlikleri sayesinde genelleme yapmaya olanak tanımıştır.

‘Türkiye’nin Nabzı’ programının dahilinde görülebilecek olan, her grup bilinci ve birliğinin olduğu topluluklarda bir dışardalık üretilir; hatta genellikle ‘biz’ kavramı kendini ‘öteki’ üzerinden tanımlar, oluşturur ve dolaşıma sokar.

Her iki görüş de, olumsal olarak kendini sunma adına; öteki olarak konumlandırılan olumsuzlanmasını; kişiselleştirerek konukları hedef almayı tercih etmiştir. İdeolojik söylemin retorik ve etkileşim ile üretildiği görülmüştür. Üslupta yer yer ironi ve suçlamalar dikkat çekmiştir.

Özellikle, ‘Türkiye sosyolojisi’ gibi bir metafor sürekli öne sürülmüş, kendi görüşlerince, kendi haklıklarını pekiştiren bir gerçeklik olarak sunulmaya çalışılmıştır. Hatta, yaşanan diyaloglarda karşı görüşün bu ‘sosyolojiden’ bihaber olduğu iddia edilmiş, ülke insanına, bu topraklarda yaşayan insanların toplumsal değerlerine (milli, dini) ve hassasiyetlerine yabancı olmakla ve anlamamakla, dahası bunun için çaba sarfetmemekle itham edilmiştir. Açıkçası, gerek tartışmanın konusu, kapsamı ve ilgilendirdiği alan gerek ise bir kesimin diğer kesimi, yerli ve milli anlam bütünlüklerine bigane kaldığını söylediği temel değer toplumsal kurum genel anlamıyla din, özelde ise ‘İslam’ dinidir. Bu tartışmanın özünde de, aslında, sekülerleşme- din ilişkisi vardır. Türk modernleşme tarihinde, gelenek ve modern yaşama ait toplumsal ve kültürel kodlar arası ikilik, politik ve kültürel kökenleri olan söylemsel yapılardır. Gelenekçi ve modernist yaklaşımları arasındaki çatışma ve gerilimler, geçmişin değerleri ile bugünün inşa edilip edilemeyeceği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Gelenek karşıtı olan modernist bakış, öznenin özgürlüğü söyleminden hareketle bireysel ve

toplumsal değerlerini inşa etmeyi ve toplumsal hayatı biçimlendirmeyi amaçlar. Söylemsel olarak ta aydınlanma öncesi dönem olan ortaçağı *karanlık çağ* olarak nitelendirir.

Gelenekçi görüşün itirazlarının temel dayanak noktası ise, Türk modernleşmesinin tüm köklü ve tarihi mirasın yıkıcı bir anlayışla yok edilmeye çalışılması ve tüm değerler sisteminin altüst edilmek istenmesidir. Gelenekçiler, bu modernleşme deneyiminin devrimci karakterinin, Türk modernleşmesinin üst belileyiciler ve kurumlar tarafından uygulanan bir proje olmasından kaynaklandığını düşünmektedirler. Modernleşme toplumsal iç dinamiklerden, değişim ve olağan dönüşümlerinden kaynaklanan doğal bir tarihi seyir içinde ortaya çıkmamış, belli dayatma ve zorlamalarla dış dinamikler vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. Bu değişim sürecinin dışardanlık'lı özelliği, toplumsal ve politik iletişim süreçlerinde çatışma ve gerilimler yaratmış; patolojik bir toplumsal iletişim ortaya çıkarmıştır. Bu sorunlu toplumsal iletişim, hem geleneksel yaşamı sürdürmek isteyen, geleneklerine bağlı kesim için hem de modernleşmeyi hayata geçirmek isteyen dönüşümcüler için birbirlerini dinlemeyi, anlamayı zorlaştırmıştır.

Geleneksel toplum yapısının en önemli toplumsal kurumu olan din, modernleşmenin dönüşümcü ve dönüştürücü sürecinde belirleyici bir yere sahiptir. Din üzerinden ortaya çıkan karşıtlık ve ötekileştirme toplumsal kutuplaşmaya, uzlaşıya kapalı iki zıt paradigmayı ortaya çıkarmıştır. Batılı değerler referansı ile çağdaş, medeni, modern yaşam tarzını benimseyenler, dinin kamusal alandan çekilmesini, toplumsal yaşamda sınırlandırılmasını ve sadece özel hayatın içinde bireysel olarak yaşanması gerektiğini düşünmektedir.

Modernistler söylemsel olarak gelenekçileri gerici, arkaik düzeni geri getirmeye çalışan olarak değerlendirmiş ve bu gericilik nitelemesinde din, modernist söylemin kaynağını oluşturmuştur.

Türk modernleşmesi için din, modernleşme yolunda üstesinden gelinmesi gereken bir ayakbağı olarak görülmüştür. Gelenekçilerin modernizm eleştirileri, modernistler tarafından anti-modern olmakla yaftalanmalarına neden olurken, modernistler de gelenekçiler tarafından din karşıtı olmakla itham edilmişlerdir. Dinin

devlet işlerinden ve kamusal alan çekilmesi laiklik ilkesiyle temellenirken, dinin gündelik yaşam sosyolojisinde ve toplumsal pratiklerinde yerinden edilmesi sekülerleşme kavramıyla açıklanmaktadır.

Klasik anlamda sekülerleşme; din, sembol, düşünce, pratik, inanç, toplumsal kurum ve kültür üzerindeki önemini kaybettiği süreçtir. Sosyal yapılar ve siyasal kurumların önceleri dini anlamlarla kaplıyken, seküler varlıklara dönüştüklerinde, kilise elinde bulundurduğu kamu gücünü kaybetmiş ve insanlar dinle daha az ilgilenir hale gelmişlerdir. (Akt. Bayer. 2010: 152)

Bunun yanı sıra, ‘zihniyet’ kavramı; bir olumsuzlama üzerinden negatif anlamda kullanılmış, vatandaşları tek tipleştirici uygulamalarla tek kalıba sokmaya çalışan, esnek olmayan ve farklılıklara izin vermeyen yasakçı bir ideoloji olarak sunulmuştur ve Kemalist rejimin bu yasakçı tavrından dolayı çöktüğünü, başörtüsün sorununu aynı zamanda, karşıt grubun dindar olan bu ülkenin insanlarına olan tahammülsüzlüğü ve yabancılığı olarak açıklanmıştır.

Bir başka iddia ise, siyasal anlam içermesine rağmen kültürel bir paradigma olarak anti- Amerikancı ideolojiyle; bu topraklara ‘yabancı’ olanın sizler olduğunu tersine döndürme yaparak karşı saldırıda bulunulmuştur.

‘Ne Oluyor’ programında, *kast sistemi* metaforu dikkat çekicidir. Bilindiği üzere kast sistemi, belli sınıflara ayrılmış ve sınıflar arası geçişkenlik olmayan toplumsal bir yapıdır. Bu örgütlenmede kişiler hangi sınıfa dahil olarak doğdu ise yine o sınıfa mensup olarak yaşar ve ölürler. Bu söylemden anlaşılabilir olan tarafların uzlaşma ve diyaloga kapalı olmasıdır.

Çiçek’ in bu bağlamda kullandığı bu ülkenin her şeyi sizsiniz... aşağıda başka bir bakış... ifadelerinde; kendilerini rejimin taşıyıcısı ve koruyucusu olarak tanımlayan Atatürkçü devlet elitlerinin ve siyasi parti yapılarının halka üstten bakışı eleştirmiştir.

Türkiye’de iktidar ve yapılarının el değiştirmesi Adalet ve Kalkınma Partisi tarafından ‘Yeni Türkiye’ olarak sloganlaştırılmış ve hükümet kendini halkı iktidarı olarak sunmuştur. Batılı değerleri benimsemiş, T.C.’nin çağdaş (modern) laik, sosyal, hukuk devleti olduğunu (olması gerektiğini) her fırsatta dile getiren taraf, Adalet ve

Kalkınma Partisi etiketiyle temsil edilen muhafazakâr taban tarafından Türkiye' nin gerçekliklerini, toplumsal yapısını anlamamakla hatta görmezden gelmekle, yadsımakla itham etmiştir.

KAYNAKÇA

- Althusser, L. (2014). *İdeoloji Ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Bağla, L. (1977). *Birikim Dergisi Ocak Sayısı*. İstanbul: Birikim Yayımcılık Koll. Şti.
- Baş, T. ve Akturan, U. (2008). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Baştürk, E. (2016). *Gözetimin Soykütüğü*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Bauman, Z. (2003). *Modernlik ve Müphemlik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2016). *Akışkan Gözetim*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bottomore, T. Nisbet, R. (2002). *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*. Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Bourdieu, P. (1997). *Televizyon Üzerine*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Çakır, A. (2014). *Söylem Analizi*. Konya: Palet Yayınları.
- Çiğdem, A. (2015). *Aydınlanma Düşüncesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eagleton, T. (1996). *İdeoloji*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Edgar, A. Ed. – Sedgwick, P. (2007). *Kültürel Kuramda Anahtar Kavramlar*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Esslin, M. (2001). *Televizyon Çağı*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Faucault, M. (2014). *Özne ve İktidar*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2015). *Büyük Kapatılma*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Harvey, D. (1997). *Postmodernliğin Durumu*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Keskin, M. (2015). *Görsel Medya ve Kamuoyu İlişkisi: Televizyonda Siyasi Tartışma Programlarının Söylem Analizi*. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Köse, H. (2004). *Bourdieu Medyaya Karşı*. İstanbul: Papirüs Yayınevi.
- KSÜ. (2010). *İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 s. 149-190.
- Lukes, S. (2016). *İktidar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lyon, D. (2013). *Gözetim Çalışmaları*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

- M. Foucault, H. Gutman, P. H. Hutton. (2001) *Kendini Bilmek*. İstanbul: Om Yayınevi.
- Mathiesen, T. (1997). *The Viewer Society: Michel Foucault's 'Panopticon' revisited*. London and New Delhi: Theoretical Criminology Sage Publications, vol: (215-234).
- Mathiesen, T. (2004). *Silently Silenced Essays on the Creation of Acquiescence in Modern Society*, Waterside Press, Winchester.
- Okmeydan, S. (2017). *Postmodern Kültürde Gözetim Toplumunun Dönüşümü*. Online Academic Journal of Information Technology 2017-Special Issue/Özel Sayı –Cilt/Vol: 8- Sayı/Num: 30
- Özbek, S. (2011). *İdeoloji Kuramları*. İstanbul: Notos Kitap.
- Postman, N. (2014). *Televizyon: Öldüren Eğlence*. Ayrıntı Yayınları.
- Sartori, G. (2004). *Görmenin İktidarı*. İstanbul: Karakutu Yayınları.
- Sözen, E. (2014). *Söylem: Belirsizlik, Mücadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite*. Ankara: Birlesik Yayınları.
- Tekelioğlu, O. (1999). *M. Foucault ve Sosyolojisi*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Touraine, A. (2014). *Modernliğin Eleştirisi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Urhan, V. (2013). *Micheal Foucault ve Düşünce Sistemleri Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Ünsaldı, L. Geçgin, E. (2014). *Sosyoloji Tarihi*. Ankara: Heretik Yayınları.
- Wagner, P. (2005). *Modernliğin Sosyolojisi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Van Dijk, T. Mills, S. Wilson, J. Fairclough, N. Graham, P. Heck, M.C. Hall, S. Ilgın, L. Çoban, B. (2003). *Söylem ve İdeoloji*. İstanbul: Su Yayınları.
- Yaylagül, L. (2014). *Kitle İletişim Kuramları*. Ankara: Dipnot Yayınları.